

Beheerplan Norggerholt

provincie **D**renthe

Toekomst voor eeuwenoud bos

Definitief juli 2016

Beheerplan Norgersholt

Toekomst voor eeuwenoud bos

Vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Drenthe op 5 juli 2016

Colofon

Dit beheerplan is een uitgave van de provincie Drenthe

Postbus 122

9400 AC Assen

Tel. 0592-365555

www.provincie.drenthe.nl

Opgesteld door: Prolander

Postbus 50040

9400 LA Assen

Tel. 0592-365500

www.prolander.nl

Grafische verzorging – Docucentrum provincie Drenthe

Fotoverantwoording – Alle foto's Hans Dekker, tenzij anders vermeld

© Provincie Drenthe, juli 2016

Inhoud

	Samenvatting	8
1	Inleiding	13
1.2	Het Natura 2000-gebied Norgerholt (22)	14
1.3	Doel en functie van het beheerplan	15
1.4	Status en vaststellingprocedure van het beheerplan	16
1.5	Uitvoering van het beheerplan	17
1.6	Leeswijzer	17
2	Instandhoudingsdoelen	19
2.1	Kernopgave	19
2.2	Instandhoudingsdoelstellingen	20
2.2.1	Beschrijving H9120 Beuken-eikenbossen met hulst	21
2.2.2	Beschrijving H91D0 Veenbossen	21
2.3	Ecologische vereisten van de instandhoudingsdoelen	22
2.3.1	H9120 Beuken-eikenbossen met hulst	22
2.3.2	H91D0 Hoogveenbossen	23
3	Gebiedsbeschrijving	24
3.1	Geografie en eigendomssituatie	24
3.2	Abiotiek	24
3.2.1	Geologie	24
3.2.2	Reliëf	26
3.2.3	Bodem en hydrologie	26
3.2.4	Oppervlaktewater	27
3.3	Biotiek	28
3.3.1	Habitattypen Beuken-eikenbossen met hulst	28
3.3.2	Flora en fauna	31
3.4	Cultuurhistorische ontwikkelingen	33
3.4.1	Ontwikkeling van het esdorpenlandschap	33
3.4.2	Ontwikkeling van het bos	34
3.5	Systeemanalyse	36
4	Plannen, beleid en Bestaand gebruik	37
4.1	Overzicht beleid en beheer	37
4.1.1	Europees Beleid	37
4.1.2	Rijksbeleid	38
4.1.3	Provinciaal beleid	44
4.1.4	Gemeentelijk beleid	47
4.1.5	Overig	48
4.2	Bestaand gebruik	48
4.2.1	Recreatie en toerisme	49
4.2.2	Wonen	50
4.2.3	Wegverkeer	50
4.2.4	Natuurbeheer	51
4.2.5	Faunabeheer	51

4.2.6	Landbouw	51
4.2.7	Drainage en beregening	52
4.2.8	Waterhuishouding	52
4.2.9	Industrie	53
4.2.10	Stikstofdepositie	53
4.2.11	Luchtvaart	53
5	PAS-gebiedsanalyse en Maatregelen	55
5.1	Kwaliteitsborging en literatuur	56
5.2	Inleiding (doel en probleemstelling)	56
5.2.1	Doel	56
5.2.2	Stikstofdepositie: resultaten AERIUS Monitor 15	57
5.2.3	Stikstofdepositie: verloop depositie	60
5.3	Gebiedsanalyse	61
5.3.1	Kwaliteitsanalyse	61
5.3.2	Systeemanalyse	63
5.3.3	Tussenconclusie stikstofdepositie	64
5.4	Gebiedsgerichte uitwerking maatregelen	65
5.4.1	Maatregelen op lokale schaal	65
5.4.2	Herstelmaatregelen in de tijd	66
5.5	Beoordeling relevantie en situatie flora en fauna	66
5.5.1	Interactie uitwerking gebiedsgerichte herstelmaatregelen N-gevoelige habitats met andere habitats en natuurwaarden	66
5.5.2	Interactie uitwerking gebiedsgerichte herstelmaatregelen N-gevoelige habitats met leefgebieden bijzondere flora en fauna	66
5.5.3	Tussenconclusie effect herstelmaatregelen	67
5.6	Samenvatting maatregelenpakket voor alle habitattypen in het gebied	67
5.7	Monitoring en bijsturing	67
5.7.1	Kennisleemten	67
5.7.2	Monitoring	67
5.7.3	Bijsturing	68
5.8	Kosten en borging	68
5.9	Beoordeling maatregelen naar effectiviteit, duurzaamheid, kansrijkdom in het gebied	69
5.10	Depositieruimte en eindconclusie PAS Norgerholt	70
5.10.1	Verdeling depositieruimte naar segment	70
5.10.2	Depositieruimte per habitatype	71
5.10.3	Eindconclusie PAS-analyse	71
6	Visie en uitwerking kernopgaven en instandhoudingsdoelen	72
6.2	Uitwerking doelstelling	73
6.3	Maatregelen	73
7	Uitvoeringsprogramma	74
7.1	Verantwoordelijkheid voor uitvoering maatregelen	74
7.2	Juridische kaders uitvoering beheerplan	74
7.3	Monitoring en onderzoek	75
7.3.1	Inleiding	75
7.3.2	Overzicht bestaande monitoring	75
7.3.3	Monitoring voor het behalen van de instandhoudingsdoelen	76
7.3.4	Monitoring ten behoeve van het Programma Aanpak Stikstof (PAS)	79

7.3.5	Gebiedsspecifieke aanvullingen	81
7.3.6	Overzicht monitoring voor instandhoudingsdoelen en PAS	81
7.3.7	Planning monitoring instandhoudingsdoelen en PAS	83
7.4	Kosten en financiering	83
7.4.1	Kosten	83
7.4.2	Financiering	84
7.5	Communicatie	85
7.5.1	Doelstellingen	85
7.5.2	Rolverdeling	86
7.5.3	Organisatie	86
7.6	Sociaal-economisch perspectief: richting geven aan ontwikkelingen	87
7.6.1	Highlights van het gebied	87
7.6.2	Sociaal-economische effecten PAS-maatregelen	87
7.6.3	Sociaal-economische effecten van niet-PAS-maatregelen	88
7.6.4	Sociaal-economische gevolgen in relatie tot vergunningverlening: nieuwe activiteiten	88
7.6.5	De waarde van het gebied voor andere functies dan natuur	88
8	Kader voor vergunningverlening, toetsing en handhaving	89
8.1.1	Algemeen	89
8.1.2	Bestaand gebruik en vergunningverlening	90
8.1.3	Voorwaarden en kaders bestaand gebruik	93
8.1.4	Toekomstige activiteiten en vergunningverlening	95
8.1.5	Procedure vergunningverlening	95
8.1.6	Gebiedsspecifieke toetsingskaders en aandachtspunten	98
8.2	Kaders voor toezicht en handhaving	99
8.2.1	Reikwijdte	100
8.2.2	Regie	100
8.2.3	Maatregelen en middelen	101
8.2.4	Relatie met andere wet- en regelgeving	101
8.2.5	Doelgroepen	102
8.2.6	Betrokken instanties en organisaties	103
8.2.7	Nalevingsstrategie	104
8.2.8	Gebiedsspecifieke aandachtspunten	106
8.2.9	Monitoring en evaluatie	106
8.2.10	Contact	106
	Bijlagen	107
1	Literatuurlijst	109
2	Topografie en begrenzing	113
3	Eigendommenkaart	114
4	Paleogeografische kaarten	115
5	Topografische kaarten van 1812 tot 1953	116
6	Hoogtekaart	117
7	Geomorfologische kaart	118
8	Bosbodem en meetpuntennet, Kenmerkende flora, Kenmerkende vogels 2010, Trekroute paden	119
9	Habitattypenkaart	120
10a	Aardkundige waarden	121
10b	Archeologie	122
11	Landgebruik	123
12	Recreatie en bewoning	124

13a	Bodemkaart	125
13b	Keileemkaart	126
13c	Bodemkaart Mekkink 1999	127
14a	Stikstofdepositie 2014	128
14b	Stikstofdepositie 2020	129
14c	Stikstofdepositie 2030	130
15a	Aanwijzingsbesluit	131
15b	Wijzigingsbesluit	131
16	Luchtfoto's uit 1952 en 2008	132
17	WAV-kaart	133
18	Lijst van karakteristieke plantensoorten	134
19	Vogeltellingen in het Norgerholt in de periode 2001-2010	136
20	Profielendocument habitatype H 9120	138
21	Monitoringseisen beheertype N15.02	139
22	Synopsistabel Beheerplan Norgerholt	141
23	Percelen zonder SNL-overeenkomst en locatie	142
24	Locatie meetpunten verdrogingsmeetnet	143
25	Overzicht typische soorten en dekking SNL-monitoring	144
26	Drainage en berekening: onderzoekszone	145
27	Verklaring van afkortingen en vaktermen	146

Samenvatting

Wat is Natura 2000?

Europa kent een enorm gevarieerde natuur. De Europese Unie is zich daarvan bewust. In de jaren negentig heeft zij een netwerk van natuurgebieden ontworpen om de belangrijkste natuur op haar grondgebied duurzaam te beschermen. Dit netwerk heet Natura 2000. In dit netwerk wordt de voor Europa kenmerkende natuur met haar landschappen, planten en dieren beschermd. De Natura 2000-gebieden zijn aangewezen op grond van twee Europese richtlijnen, de Habitatrichtlijn uit 1979 en de Vogelrichtlijn uit 1992. De eerste richtlijn is gericht op de bescherming van specifieke soorten natuur, planten en dieren; de tweede richtlijn beschermt een groot aantal vogelsoorten.

Voor elk Natura 2000-gebied zijn specifieke doelen opgesteld. De verschillende Europese landen zijn verplicht om deze doelen te realiseren. In Nederland heeft het ministerie van Economische Zaken een lijst opgesteld van gebieden die in het Europese Natura 2000-netwerk zijn opgenomen. In de Europese Unie gaat het om bijna 26.000 gebieden, circa 18% van het totale grondgebied van de lidstaten. In Nederland zijn 165 gebieden aangewezen (13,4% van ons land), waarvan 14 in Drenthe (8,3% van onze provincie).

Met het oog op de toekomst

Het Norgerholt is ongeveer 25 hectare groot en aangewezen als Natura 2000-gebied vanwege één habitattypen, Beuken-eikenbossen met hulst (H9120). De natuur in het Norgerholt is nationaal én internationaal van groot belang.

In het beheerplan staat welke maatregelen nodig zijn om het bos duurzaam te behouden. Bovendien beschrijft het beheerplan hoe het gebied in elkaar zit en welke natuur er voorkomt. Ook recreatie, landbouw en infrastructuur krijgen aandacht. Een beheerplan is zes jaar geldig, waarna het gevoerde beheer tegen het licht wordt gehouden. Vervolgens wordt het plan geactualiseerd. In de eerste periode van zes jaar zijn alle maatregelen vooral toegespitst op het tegengaan van verdere achteruitgang. In de jaren daarop is het streven gericht op verbetering van de kwaliteit. Een belangrijk aspect van het beheerplan is, dat het wordt gebruikt als basis voor beslissingen als er vergunningen voor nieuwe activiteiten in en om het gebied worden aangevraagd.

Kennismaken met het Norgerholt

Het natuurgebied Norgerholt ligt tussen de dorpen Norg, Westervelde en Zuidvelde. Het bos is eigendom van de Vereniging Natuurmonumenten en maakt deel uit van een van de best bewaarde esdorpenlandschappen van Nederland. Het bos met zijn reusachtige eiken is al eeuwen oud. Het behoorde ooit tot het gemeenschappelijk bezit van de boeren in de marke Norg. Vanaf de zeventiende eeuw werden deze gronden onder de eigenaren verdeeld, maar het Norgerholt bleef nog gemeenschappelijk bezit tot 1962. Toen verkochten de markegenoten het bos aan Natuurmonumenten. Het was eeuwenlang een gebruiksbos. Inwoners rondom het bos oogstten bomen, eikels en strooisel en lieten er vee grazen.

Opvallend zijn de mooie bosranden langs de paden, vol bijzondere plantensoorten. Het habitattypen Beuken-eikenbos met hulst komt hier voor in een voor Drenthe kenmerkende variant

Bosanemonen

waarin de zomereik de dienst uitmaakt. De zeer forse hulstbomen horen in dat Drentse type thuis. In het bos komen dertien verschillende bramensoorten voor die kenmerkend zijn voor schaduwrijke, oude bossen, zoals hazelaarbraam en sierlijke woudbraam. In de bosranden groeit de Norger bosmuur, een ondersoort van de bosmuur die alleen hier en in Sleeswijk-Holstein (D.) te vinden is. De witbloeiende plant is karakteristiek voor de bosrand. Een andere opvallende soort is adelaarsvaren, die wijst op de hoge ouderdom van het bos. Opvallend zijn ook de vele soorten paddenstoelen, vogels en vleermuizen die hier hun leefgebied hebben. Niet het hele Natura 2000-gebied bestaat uit bos; aan de noordzijde ligt een ven.

Belangrijkste doel

Beuken-eikenbossen met hulst zijn kenmerkend voor de hogere zandgronden. Het Norgerholt is een bijzonder goed voorbeeld van het habitatype en dus van grote waarde voor Nederland én Europa. Daarom is behoud van de oppervlakte en verbetering van de kwaliteit het doel voor dit gebied. Het is belangrijk om achteruitgang van flora en fauna te stoppen.

Knelpunten

Een knelpunt vormt de grote hoeveelheid stikstof die neerdaalt op het gebied, afkomstig uit de landbouw, het verkeer en de industrie. Maatregelen moeten zich vooral richten op het tegengaan van beïnvloeding door stikstof vanuit de omgeving. Stikstof heeft gezorgd voor verzuring van

de bodem en een verzuivering van sommige bosranden. In het Programma Aanpak Stikstof (PAS) is een analyse gemaakt van de effecten van stikstof op het bos. Daaruit blijkt dat het huidige beheer van niets doen het beste recept voor duurzaam behoud is, ondanks de stikstof die neerslaat op het bos. Maatregelen die zorgen voor het afvoeren van het teveel aan stikstof, zoals begrazing en 'strooiselroof' (het afvoeren van strooisel) zijn in het Norgerholt niet geschikt, maar er loopt nog wel een onderzoek naar de effecten van maatregelen zoals strooiselroof op oude bossen.

Een ander aspect van het PAS is de aanpak van de bron van de neerslag van stikstof. Door verbeterde landbouw- en motortechnieken daalt de uitstoot van stikstof in de toekomst. Dit komt de natuur ten goede. Tegelijkertijd biedt het programma kansen voor nieuwe economische ontwikkelingen. Rond het Norgerholt zijn geen agrarische bedrijven waar nog aanvullende brongerichte maatregelen genomen hoeven te worden.

Beheer en onderzoek

Natuurmonumenten beheert het bos al tientallen jaren op een zeer terughoudende wijze. Zij grijpt niet actief in, zodat het bos zich ongestoord op een natuurlijke wijze kan ontwikkelen. Voor een eeuwenoud bos als het Norgerholt met haar vele planten en dieren is dit beheer van niets doen voldoende om de natuurwaarde duurzaam te behouden. Wel gaat de provincie in overleg met Natuurmonumenten om te kijken naar beheermaatregelen in de randzones van het bos. Daarnaast is strooiselroof momenteel onderwerp van een onderzoek naar het beste beheer voor dit soort bossen. Na consultatie met deskundigen is gebleken dat strooiselroof geen waardevolle aanvulling is op het beheer. Indien uit onderzoek blijkt dat er andere beheermethodieken leiden tot kwaliteitsverbetering van de bossen wil de provincie daarvan pilots starten waaronder in het Norgerholt.

Grote bonte specht

Geld

De komende zes jaar zijn er geen aanvullende beheermaatregelen noodzakelijk bovenop het dagelijks beheer van Natuurmonumenten. Daarom is het niet nodig een beroep te doen op het geld uit het Programma Natuurlijk Platteland van de provincie Drenthe.

Ruimte voor activiteiten

Bij het opstellen van het Natura 2000-beheerplan en het bepalen van de maatregelen is het uitgangspunt dat nadelige maatschappelijke effecten zo veel mogelijk worden voorkomen. Om deze effecten in beeld te brengen is het bestaand gebruik in en om het gebied getoetst op de uitwerking op de natuur. Daaruit is gebleken dat het bestaand gebruik van het Norgerholt en zijn omgeving gewoon doorgang kan vinden. Denk aan wandelen, fietsen en het huidige landbouwkundig gebruik. Het natuurgebied is en blijft vrij toegankelijk via de openbare wegen en paden. Dat biedt voldoende kans om van het prachtige gebied te genieten.

Nieuwe projecten, activiteiten en plannen die niet in het beheerplan zijn beschreven kunnen nadelige effecten op het Norgerholt hebben. Dat geldt ook voor veranderingen in het bestaande gebruik. In een dergelijk geval is er een vergunning op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 nodig. Daarbij is maatwerk het uitgangspunt. Daarom dient de aanvrager vooraf de effecten te toetsen op de natuur van het Norgerholt. In het beheerplan staat informatie over de te nemen stappen bij een vergunningaanvraag. Op basis van de uitkomsten van de toetsing kan een initiatiefnemer een vergunning aanvragen bij de provincie Drenthe.

Vinger aan de pols

Om de effecten van het beheer en van allerlei ontwikkelingen in en om het bos in beeld te krijgen zijn periodieke inventarisaties van planten, dieren, stikstof en waterpeil nodig. Al bestaande inventarisatieprojecten gaan gewoon door. In aansluiting hierop wil de provincie ook trends en verspreiding van bosanemoon en lelietje-van-dalen gaan monitoren. Uit deze inventarisaties moet blijken of de in het beheerplan beschreven doelen gehaald worden. Als zich onverwachte ontwikkelingen voordoen kan het beheer aan de hand van de inventarisaties bijgestuurd worden. Voor het Norgerholt is in het kader van Natura 2000 geen extra onderzoek nodig. Wel worden de resultaten van het onderzoek over het weghalen van strooisel afgewacht. Om de resultaten van onderzoek te analyseren en andere aspecten van beheer en behoud te volgen wordt er een beheercommissie ingesteld waarin de belangrijkste partijen zoals beheerder en provincie zijn vertegenwoordigd.

Tot slot

De aanwijzing van het Norgerholt als Natura 2000-gebied is een Europese erkenning van de bijzondere natuur in dit eeuwenoude bos. Doorgaan met het huidige beheer biedt mogelijkheden om het bos voor de komende eeuwen te behouden en verder te ontwikkelen. Bovendien wordt op die manier ook de voor het gebied beschreven doelstelling gehaald. Dat is niet alleen gunstig voor recreanten, maar ook voor de lokale ondernemers. Zo blijft het Norgerholt een prachtig, natuurlijk bos met mooie bosranden waarin ruimte is voor mensen, planten en dieren. Kortom, beschermen, beleven en benutten!

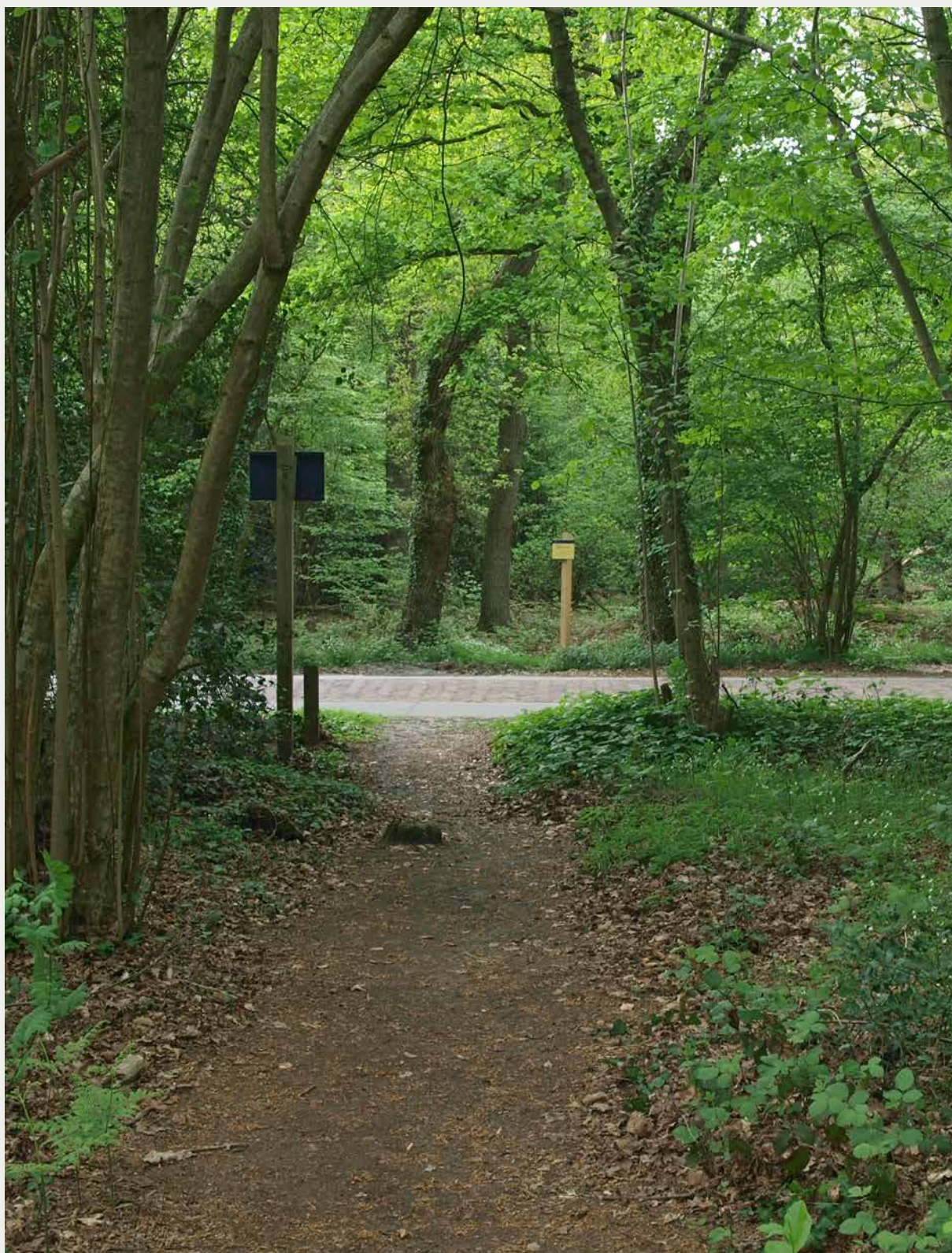

Meer informatie?

Website: www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natura-2000

Telefoon: 0592-365555

Adres: Provincie Drenthe, postbus 119, 9400 AC Assen

1 Inleiding

1.1 Wat is Natura 2000?

De lidstaten van de Europese Unie hebben met elkaar afgesproken om de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen. Belangrijke instrumenten om dit doel te realiseren zijn de Europese Vogelrichtlijn en de Europese Habitatrichtlijn. In deze richtlijnen is bepaald dat er een netwerk gerealiseerd moet worden van natuurgebieden van Europees belang: het Natura 2000-netwerk. De lidstaten moeten hiertoe natuurgebieden aanwijzen die belangrijk zijn om het duurzaam voortbestaan van de meest bedreigde soorten en habitattypen te verzekeren: de Natura 2000-gebieden. Het behoud en de ontwikkeling van de natuurwaarden in deze gebieden leidt niet alleen tot kwaliteitsverbetering van de natuur ter plekke, maar geeft soorten ook de mogelijkheid zich te verspreiden naar andere gebieden, waardoor de biodiversiteit bevorderd wordt.

De staatssecretaris van Economische Zaken heeft voor Nederland 165 Natura 2000-gebieden aangewezen (13,4% van ons land). Gezamenlijk hebben ze een oppervlak van ruim 1,1 miljoen hectare. Ongeveer 69% is water, de rest (31%) is land. Een aantal gebieden is aangewezen onder de Habitatrichtlijn óf de Vogelrichtlijn, maar een flink aantal gebieden valt onder beide richtlijnen. De gebiedsgerichte bepalingen vanuit de Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn zijn vanaf 1 oktober 2005 verwerkt in de Natuurbeschermingswet 1998 en sindsdien is de wettelijke bescherming van de Natura 2000-gebieden geregeld in deze wet.

Nederland is ervoor verantwoordelijk om voor 95 vogelsoorten (Vogelrichtlijn), 31 andere diersoorten, 5 plantensoorten en 51 habitattypen (alle Habitatrichtlijn) een 'gunstige staat van instandhouding' te bereiken en te behouden. Elk Natura 2000-gebied is aangewezen voor de bescherming van één of meerdere habitattypen en/of soorten. In de aanwijzingsbesluiten zijn voor elk gebied specifieke doelen – instandhoudingsdoelstellingen – geformuleerd voor de oppervlakte en de kwaliteit van de habitattypen of de leefgebieden van soorten. Voor veel soorten is daarnaast aangegeven voor welke populatiegrootte het leefgebied minimaal geschikt moet zijn. Soms is het voldoende om de oppervlakte en/of kwaliteit van een habitattype of leefgebied van een soort te behouden, maar in andere gevallen is het nodig om de oppervlakte te vergroten en/of de kwaliteit te verbeteren.

Voor elk Natura 2000-gebied moet een beheerplan opgesteld worden, waarin de maatregelen staan die genomen moeten worden om de instandhoudingsdoelen voor dat gebied te bereiken. In het beheerplan leggen Rijk en provincies vast welke activiteiten op welke wijze mogelijk zijn. Uitgangspunt is steeds het realiseren van ecologische doelen met respect voor en in een zorgvuldige balans met wat particulieren en ondernemers willen. Het opstellen gebeurt daarom in overleg met alle direct betrokkenen, zoals beheerders, gebruikers, omwonenden, gemeenten, natuurorganisaties en waterschappen. Samen geven ze invulling aan beschermen, beleven en benutten. Daar draait het om in de Nederlandse Natura 2000-gebieden.

Zorg voor de natuur (beschermen)

Met het aanwijzen van de 165 gebieden draagt Nederland bij aan het netwerk van beschermde natuurgebieden in de Europese Unie. Natuur om trots op te zijn én om te beschermen. Want in een dichtbevolkt land als Nederland heeft de natuur onze zorg hard nodig. In een beheerplan

wordt aangegeven hoe beschermen, beleven en benutten in het gebied samengaan. Het streven is om bestaande activiteiten zoveel mogelijk te blijven voortzetten, maar niet alles kan.

Ruimte voor recreatie (beleven)

Veel mensen bezoeken natuurgebieden voor rust, ruimte en natuurschoon. Om natuurbehoud en -ontwikkeling en recreëren samen te laten gaan zijn afspraken nodig tussen overheden, beheerders en gebruikers. Bijvoorbeeld de afspraak om in een deel van een Natura 2000-gebied paden aan te leggen en een ander deel af te sluiten. Zo kunnen mensen de natuur beleven, kunnen vogels en andere dieren er hun jongen groot brengen en kunnen planten worden beschermd. De afspraken zijn afhankelijk van de mogelijkheden van het gebied, de recreatiebehoefte en de waardevolle natuur die in het gebied behouden of ontwikkeld wordt.

Economie en ecologie verenigd (benutten)

Het natuurbeleid is erop gericht het leefgebied voor planten en dieren optimaal te beschermen, te onderhouden en waar mogelijk uit te breiden. Daarnaast is het zaak natuur te realiseren waar mensen actief van kunnen genieten. Het creëren van een mooi landschap om in te wonen, werken en recreëren staat hierbij centraal. In de Natura 2000-gebieden komen allerlei soorten economisch gebruik voor, zoals landbouw, zandwinning, scheepvaart en visserij. De gebruiksfuncties bestaan net als de aanwezige natuur vaak al jaren en hebben zich soms zelfs samen met deze natuur ontwikkeld. Het is dus goed mogelijk om bij deze natuurparels de balans tussen wonen, werken en recreëren te behouden. Een van de instrumenten om dat te realiseren is het opstellen van de Natura 2000-beheerplannen.

1.2 Het Natura 2000-gebied Norgerholt (22)

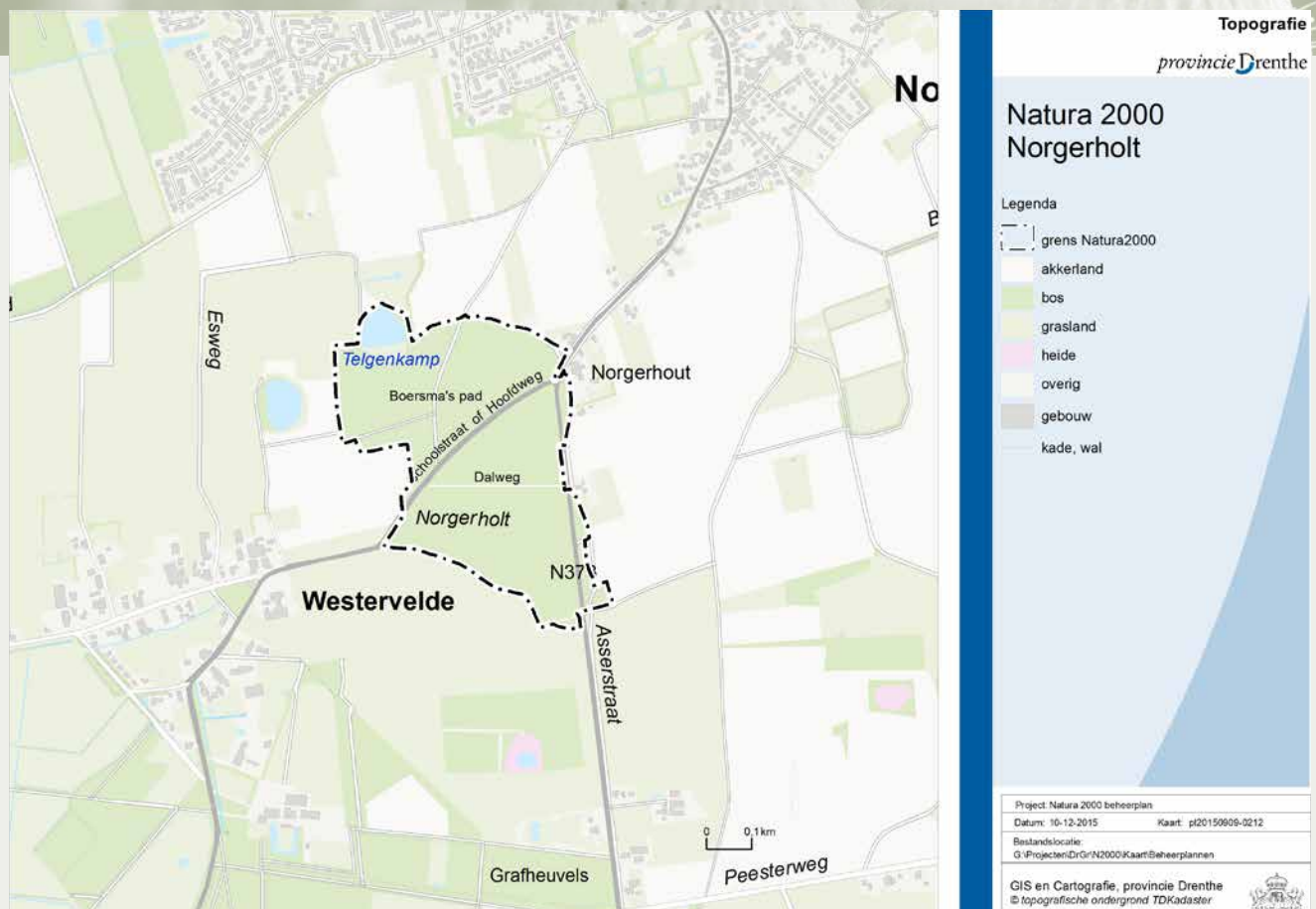
Het natuurgebied Norgerholt is in mei 2003 door het toenmalige ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) bij de Europese Commissie aangemeld voor gebiedsbescherming onder de Europese Habitatrichtlijn (HR). In december 2004 heeft de Europese Commissie het gebied op de lijst van beschermde gebieden geplaatst onder de naam 'Norgerholt' met het nummer NL 2003034. Sinds dat moment valt het onder de wetgeving van de Habitatrichtlijn. Het heeft het landelijke gebiedsnummer 22.

Met het inwerkingtreden van de Natuurbeschermingswet 1998 (Nb-wet) per oktober 2005 is de Europese regelgeving van de Habitatrichtlijn opgenomen in de Nederlandse wetgeving en geldt het Norgerholt als Natura 2000-gebied.

In het kader van de Nb-wet 1998 is in januari 2007 het ontwerp-aanwijzingsbesluit gepubliceerd. In dit besluit is de begrenzing vastgelegd en het instandhoudingsdoel beschreven. Het definitieve aanwijzingsbesluit is op 14 maart 2011 gepubliceerd in de Staatscourant (nr. 4458). In het definitieve aanwijzingsbesluit zijn geen wijzigingen aangebracht ten opzichte van de oorspronkelijke aanmelding en het ontwerp-aanwijzingsbesluit. Het besluit heeft ter inzage gelegen van 16 maart tot 28 april 2011 en er is tot 29 april 2011 gelegenheid geweest tot beroep bij de Raad van State. 14 november 2012 is het besluit ongegrond verklaard wegens ondeugdelijke onderbouwing voor aanwijzing van het habitatype. Daarop is op 6 januari 2014 een wijzigingsbesluit gepubliceerd, waarin de gebiedskarakteristiek en de aanwijzing van het habitatype zijn hersteld (Ministerie van EZ, 2013).

Het Natura 2000-gebied heeft een oppervlakte van ongeveer 25 hectare. De begrenzing is aangegeven op figuur 1.1. Het aanwijzingsbesluit met nota van toelichting én de herstelprocedure zijn als link opgenomen in respectievelijk bijlage 15a en 15b.

Figuur 1.1 Topografie Natura 2000-gebied Norgerholt en omgeving (bijlage 2)

1.3 Doel en functie van het beheerplan

Beheerplannen van Natura 2000-gebieden hebben in grote lijnen de volgende functies:

1. Instandhoudingsdoelstellingen

Het beheerplan geeft duidelijkheid over de in het gebied in geding zijnde natuurwaarden, zoals benoemd in de aanwijzingsbesluiten, die beschermd en/of ontwikkeld behoren te worden en het te behalen niveau van bescherming en/of ontwikkeling.

2. Instandhoudingsmaatregelen

Het beheerplan beschrijft de maatregelen die noodzakelijk zijn om de doelstellingen te handhaven en/of te bereiken. De maatregelen zijn gerelateerd aan de instandhoudingsdoelstellingen, zoals die zijn opgenomen in de aanwijzingsbesluiten. Het beheerplan bevat minimaal een beschrijving op hoofdlijnen van die benodigde maatregelen en van de ecologische vereisten.

3. Bescherming

Het beheerplan geeft minimaal aan welke bestaande activiteiten niet schadelijk zijn voor het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen. Het kan ook aangeven of voorgenomen activiteiten niet schadelijk zijn. Of een activiteit niet schadelijk is, zal op grond van objectieve gegevens en op basis van de best beschikbare wetenschappelijke kennis moeten blijken. Het begrip activiteit wordt hier geïnterpreteerd als project en handeling.

Het beheerplan vormt in aanvulling op het aanwijzingsbesluit een handvat voor het afwegingskader voor de vergunningverlening in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998. Op die manier wordt duidelijkheid geboden aan beheerders, gebruikers en belanghebbenden ten aanzien van de vraag welke activiteiten in en bij het Natura 2000-gebied in ieder geval schadelijk

zijn en alleen in uitzonderingssituaties zijn toegestaan na toetsing overeenkomstig artikel 19j van de Natuurbeschermingswet 1998 (habitattoets) en welke activiteiten op wettelijke gronden geen vergunning behoeven.

Dit beheerplan geeft inzicht in de relatie tussen de instandhoudingsdoelen en andere maatschappelijke belangen in het Norgerholt. In dat licht wordt het bestaand gebruik beschreven met de mogelijke effecten op de natuurwaarden. Ook de op korte termijn te voorziene ontwikkelingen worden hierbij betrokken. Wanneer het bestaand gebruik aantoonbaar leidt tot significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelen, wordt in het beheerplan vastgelegd welke maatregelen noodzakelijk zijn om deze effecten te beëindigen. Wanneer nieuwe ontwikkelingen mogelijk kunnen leiden tot negatieve effecten, zal een vergunning in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998 nodig zijn. Het beheerplan kan voorwaarden stellen op het gebied van mitigerende of compenserende maatregelen waardoor een vergunningplicht eventueel kan vervallen. Dit betekent dat het beheerplan een directe bindende werking heeft voor zowel overheden, bedrijven als burgers.

1.4 Status en vaststellingprocedure van het beheerplan

De maatregelen in beheerplan voor het Norgerholt zijn opgesteld na afstemming met de bestuurlijke partners en maatschappelijke organisaties in de regio. Daarvoor is een gebiedsgroep ingesteld, bestaand uit de volgende organisaties:

- Natuurmonumenten
- Gemeente Noordenveld
- Waterschap Noorderzijlvest
- Milieufederatie Drenthe
- IVN Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid, afdeling Norg
- Koninklijke Nederlandse Toeristenbond (ANWB)
- Provincie Drenthe
- Land- en Tuinbouworganisatie Noord (LTO Noord)
- Drents Particulier Grondbezit

De provincie Drenthe heeft op 2 december 2015 te Norg een informatieavond gehouden over het Natura 2000-gebied Norgerholt. Tijdens deze avond kregen omwonenden uitleg over het beheerplan en de procedure voor de vaststelling daarvan in 2016. Bovendien kregen zij gelegenheid input te leveren voor het beheerplan. Hieruit kwam naar voren dat er meer aandacht moet zijn voor het beheer dat werd uitgevoerd toen het bos nog in bezit was van de Boermarke. De provincie gaf aan dat met het huidige beheer van ‘nietsdoen’ de instandhoudingsdoelen voor het Norgerholt wel gerealiseerd kunnen worden, maar dat er goede redenen zijn om in overleg met de beheerder Natuurmonumenten te kijken naar mogelijkheden om het beheer van de randzones te differentiëren. Daarnaast is aangegeven dat monitoring gebruikt kan worden om de trends en verspreiding van soorten als bosanemoon en lelietje-van-dalen te volgen. Verder wordt door de provincie aansluiting gezocht bij het programma bosreservaten van Alterra (zie paragraaf 4.1.5). Indien uit onderzoek blijkt dat er andere beheermethodieken leiden tot kwaliteitsverbetering van de bossen wil de provincie daarvan pilots starten waaronder in het Norgerholt. De locatie hiervan wordt in overleg met de beheerder bepaald.

Het bevoegd gezag is verantwoordelijk voor het opstellen van het beheerplan. De provincie Drenthe is bevoegd gezag voor het hele gebied. De provincie Drenthe stelt het beheerplan van

het Norgerholt vast, met instemming van het ministerie van Economische Zaken. Zij maken daarbij afspraken over gezamenlijk optreden waar dat nodig is.

Het beheerplan kan geen rechtens afdwingbare verplichtingen opleggen wat betreft het noodzakelijke beheer. Wel leidt het definitieve aanwijzingsbesluit tot de wettelijke verplichting voor het bevoegd gezag om de doelen te behalen. Voor maatregelen is sprake van medewerking op vrijwillige basis, met toepassing van bestaande (subsidie)regelingen. Om tot juridisch bindende afspraken te komen kan het bevoegd gezag naar aanleiding van het beheerplan partijen officieel verzoeken in te stemmen met de hun toegekende rol, of bijvoorbeeld een uitvoeringsconvenant opstellen.

1.5 Uitvoering van het beheerplan

De provincie Drenthe is eindverantwoordelijk voor het realiseren van de doelstellingen voor Natura 2000 en werkt daarbij nauw samen met andere betrokken partijen. De provincie is tevens verantwoordelijk voor het uitvoeren van beheermaatregelen binnen en buiten het gebied, het realiseren van het Drentse deel van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en het toetsen van nieuwe plannen en projecten in of in de nabijheid van het Norgerholt (vergunningverlening).

Het uitvoeren van de maatregelen brengt kosten met zich mee. Een deel van de kosten is gebonden aan maatregelen die onderdeel zijn van bestaande werkzaamheden, zoals vergunningverlening, peilbeheer en beheer van de natuurgebieden. Er zijn echter ook kosten als gevolg van nieuwe maatregelen of het versneld uitvoeren van beleid. De financiering daarvan vindt zo veel mogelijk plaats met bestaande middelen.

Het beheerplan heeft een maximale geldigheidsduur van zes jaar na vaststelling. Gedurende deze zes jaar vindt monitoring plaats van de effecten van het beheer en tegen het einde van deze periode wordt het beheerplan door het bevoegd gezag geëvalueerd. Afhankelijk van de uitkomst van de evaluatie kan de geldigheid van het beheerplan met nog eens zes jaar worden verlengd of wordt een nieuw beheerplan vastgesteld.

Naast de evaluatie van dit beheerplan wordt het Natura 2000-beleid op nationaal niveau geëvalueerd. Hiervoor is het ministerie van Economische Zaken verantwoordelijk. Aan de hand van deze evaluatie zal het ministerie in overleg met de Europese Commissie en betrokken bevoegde instanties bezien welke aanpassingen van de instandhoudingsdoelstellingen en/of -maatregelen nodig zijn voor de volgende generatie beheerplannen. Deze nationale evaluatie van Natura 2000 kan ertoe leiden dat doelstellingen en maatregelen voor het Norgerholt in het volgende beheerplan zullen wijzigen.

1.6 Leeswijzer

Dit beheerplan bevat – inclusief deze inleiding – acht hoofdstukken. Hoofdstuk 2 geeft de instandhoudingsdoelstelling weer zoals deze in het aanwijzingsbesluit voor het gebied is terug te vinden, samen met de ecologische vereisten die daaruit voortkomen en aangevuld met de zogeheten kernopgave voor het gebied. Hoofdstuk 3 bevat een gebiedsbeschrijving waarin onder meer de habitattypen, de soorten en het ecologische systeem waarin zij voorkomen omschreven worden. Het bestaande gebruik en het geldende beleid zijn in hoofdstuk 4 beschreven. Hierin worden tevens de kansen en knelpunten van de instandhoudingsdoelstellingen op korte en

lange termijn en de effecten van het gebruik in en rond het Natura 2000-gebied aangegeven. In hoofdstuk 5 is de gebiedsanalyse voor het Programma Aanpak Stikstof (PAS) uitgewerkt en in hoofdstuk 6 wordt de visie op de uitwerking van de kernopgaven en instandhoudingsdoelstellingen weergegeven. Hoofdstuk 7 beschrijft op welke wijze de afspraken in dit beheerplan uitgevoerd en bekostigd worden en wie verantwoordelijk is voor communicatie, monitoring en evaluatie van het beheerplan. Ook bevat dit hoofdstuk een toelichting op de sociaal-economische aspecten van het beheerplan. In hoofdstuk 8 zijn de kaders voor vergunningverlening, toezicht en handhaving uitgewerkt. Dit hoofdstuk geeft ook aan welk bestaand gebruik de vergunningprocedure moet doorlopen. Het laatste deel bevat de bijlagen, bestaande uit de lijst van gebruikte literatuur, gebruikte afkortingen en begrippen evenals een verwijzing naar het aanwijzingsbesluit, het wijzigingsbesluit en lijsten met flora en fauna van het Norgerholt.

Bonte vliegenvanger

Norger bosmuur

2 Instandhoudingsdoelen

Het doel van Natura 2000 is instandhouding van de biodiversiteit in het gebied van de Europese Unie. Elk Natura 2000-gebied draagt daaraan bij door het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen die zijn geformuleerd voor de habitattypen en/of soorten waarvoor het gebied is aangewezen. Het gebied Norgerholt is aangewezen voor het habitatype H9120 (Beuken-eikenbossen met hulst). De daaraan gekoppelde instandhoudingsdoelstelling voor het gebied wordt beschreven in paragraaf 2.2. Hier wordt ook het habitatype H91D0 (Hoogveenbos) beschreven, dat in het gebied aanwezig is maar waarvoor het gebied (nog) niet is aangewezen. De ecologische vereisten van de instandhoudingsdoelen worden beschreven in paragraaf 2.3. Aan de beschrijving van de instandhoudingsdoelen gaat een beschrijving van de zogenaamde ‘kernopgave’ vooraf (paragraaf 2.1). Het Nederlandse deel van Natura 2000 is opgedeeld in acht landschappen. Voor elk landschap zijn kernopgaven geformuleerd. Deze stellen prioriteiten voor de habitattypen en soorten in het betreffende landschap en maken de relaties tussen en het relatieve onderlinge gewicht van de Natura 2000-gebieden duidelijk. Elk gebied levert, binnen haar bereik, een bijdrage aan de kernopgaven voor het landschap waar het toe behoort. Het Norgerholt valt onder het landschap Hogere zandgronden.

2.1 Kernopgave

De kernopgaven in het kader van Natura 2000 geven voor elk van de acht landschappen de belangrijkste behoud- en herstelopgaven. Het gaat daarbij om habitattypen en soorten die sterk onder druk staan en/of waarvoor Nederland van (zeer) groot belang is. De kernopgaven geven richting aan de uitwerking van de instandhoudingsdoelen in de beheerplannen. Voor het Norgerholt is de kernopgave gekoppeld aan het instandhoudingsdoel; de kernopgave luidt:

- 6.14   Uitbreiding tot substantiële oppervlakten Beuken-eikenbossen met hulst H9120 en het verbeteren van kwaliteit (onder andere boomsoortensamenstelling en leeftijdsopbouw van bomen)

Het relatieve belang van het habitatype H9120 binnen Europa wordt groot genoemd in verband met de ligging van Nederland in het midden van het verspreidingsgebied. De landelijke staat van instandhouding is voor wat betreft verspreiding, oppervlakte en toekomstperspectief gunstig, voor wat betreft kwaliteit matig ongunstig (Ministerie van LNV 2009).

De Veluwe is veruit het belangrijkste gebied voor dit habitatype in Nederland. Verder ligt een belangrijk zwaartepunt van de verspreiding in Noord-Nederland, met als belangrijkste plekken Lieftingsbroek, Mantingerbos en Norgerholt. De relatieve bijdrage van het Norgerholt aan de oppervlakte van het habitatype in Nederland is minder dan 2% en is grotendeels van redelijk tot goede kwaliteit (Ministerie van EZ, 2013).

In het aanwijzingsbesluit (Ministerie van EZ, 2013; bijlage 15) is de volgende tabel opgenomen:

Habitatype	aantal gebieden geselecteerd	Landelijke oppervlakte	Oppervlakte in Norgerholt	Selectie bij aanmelding
H9120	5	ca. 10.000 ha	(<2%)	ja

2.2 Instandhoudingsdoelstellingen

In het Norgerholt is het volgende habitatype aangewezen (code, verkorte naam en tussen haakjes en cursief de uitgebreide, formele benaming):

H9120 Beuken-eikenbossen met hulst (Atlantische zuurminnende beukenbossen met *Ilex* (=hulst) en soms ook *Taxus* in de ondergroei (*Quercion robori-petraeae* of *Ilici-Fagenion*))

Het instandhoudingsdoel voor het Norgerholt is behoud van de oppervlakte en verbetering van de kwaliteit van dit habitatype.

In de zogeheten essentietabel (tabel 2.1) zijn de huidige 'staat van instandhouding' en de instandhoudingsdoelen voor dit habitatype in het Norgerholt samengevat.

Tabel 2.1 Essentietabel instandhoudingsdoelen Natura 2000-gebied Norgerholt

Habitattypen	SVI Landelijk	Doelst. Opp.vl.	Doelst. Kwal.	Kernopgaven
H9120 Beuken-eiken	-	=	>	6.14

SVI = staat van instandhouding, -- = sterke achteruitgang, - = achteruitgang

Het bos ten zuiden van het ven aan de noordkant van het Norgerholt behoort tot een ander habitatype:

H91D0 Veenbossen (Hoogveenbossen)

Het gebied is niet voor dit habitatype aangewezen en er is dus ook geen instandhoudingsdoel voor vastgesteld. Ook is het habitatype niet opgenomen in de PAS-gebiedsanalyse. Wel wordt het in dit beheerplan beschreven. Voor dit habitatype worden geen specifieke maatregelen genomen, maar geldt wel de zorgplicht.

Bosanemoon

2.2.1 Beschrijving H9120 Beuken-eikenbossen met hulst

Het habitatype betreft bossen met meestal beuk in de boomlaag en hulst en/of taxus in de struiklaag, voorkomend op voedselarme tot licht voedselrijke zand- en leemgronden. Het habitatype komt voor op de hogere zandgronden en in het heuvelland. Het type neemt een tussenpositie in tussen de Oude eikenbossen (H9190) en de Eiken-haagbeukenbossen (H9160). In vergelijking met de Oude eikenbossen komen de Beuken-eikenbossen met hulst voor op plekken met een moder- in plaats van een humuspodzolbodem of een leemhoudende in plaats van een leemarme bodem. De beuk is op deze gronden concurrentiekrachtig en zal in de loop van de tijd gaan domineren ten koste van de zomereik. In tegenstelling tot de Eiken-haagbeukenbossen komen de Beuken-eikenbossen met hulst voor op plekken zonder grondwaterinvloed.

Tot het habitatype worden alleen gerekend: bossen op bosgroeiplaatsen van vóór 1850 en bosopstanden van minstens honderd jaar oud die daaraan grenzen. Een belangrijk deel van de biodiversiteit van het habitatype komt voor aan de randen van het bos, in de 'zomen' en 'mantels'. Daarom zijn deze (gewenste) mozaïekvegetaties opgenomen in de definitie. Hoewel beuk en hulst in de Europese definitie een duidelijke rol spelen, wordt daarin ook melding gemaakt van de invloed van bosbeheer op het voorkomen van deze naamgevende soorten. In de Nederlandse situatie zijn door intensief bosbeheer beuk, hulst en taxus uit veel bossen op de genoemde bodems verdwenen, maar ze komen ook weer vanzelf terug bij extensivering van het beheer. Het actuele voorkomen van beuk, taxus of hulst is geen goed onderscheidingscriterium.

De habitatypen worden gekenschetst in de profieldocumenten¹ waarin een beschrijving wordt gegeven op basis van de best beschikbare ecologische kennis van de kenmerken en vereisten van het habitatype. In de profielendocumenten wordt een definitie van het habitatype gegeven en een beschrijving van de voorkomende vegetatietypen en de aanwezige typische soorten, waaronder ook de fauna (zie ook H 5 en bijlage 25). Tabel 2.2 geeft een overzicht van de typische soorten van Beuken-eikenbossen met hulst.

Tabel 2.2 Typische soorten van Beuken-eikenbossen met hulst (H9120)

Soortnaam (NL)	Soortnaam (Lat.)	Soortgroep	Categorie
Maleboskorst	<i>Lecanactis abietina</i>	Korstmossen	K
Hazelworm	<i>Anguis fragilis ssp. fragilis</i>	Reptielen	Cab
Dalkruid	<i>Maianthemum bifolium</i>	Vaatplanten	Ca
Gewone salomonszegel	<i>Polygonatum multiflorum</i>	Vaatplanten	Ca
Lelietje-van-dalen	<i>Convallaria majalis</i>	Vaatplanten	Ca
Witte klaverzuring	<i>Oxalis acetosella</i>	Vaatplanten	Ca
Boomklever	<i>Sitta europaea ssp. caesia</i>	Vogels	Cb
Zwarte specht	<i>Dryocopus martius ssp. martius</i>	Vogels	Cb

Categorie: Ca = constante soort goede abiotische toestand; Cb = constante soort goede biotische structuur; Cab = constante soort goede abiotische toestand en goede biotische structuur; K = karakteristieke soort; E = exclusieve soort

2.2.2 Beschrijving H91D0 Veenbossen

Dit habitatype omvat relatief laag blijvende berkenbossen met dominantie van zachte berk (*Betula pubescens*) in de boomlaag en een ondergroei die vooral bestaat uit veenmossen (*Sphagnum* sp.). Het zijn natte bossen ofwel zogenoemde berkenbroekbossen op veenbodems.

1 www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/gebiedendatabase.aspx?subj=profielen

Deze hoogveenbossen komen voor in hoogveengebieden, hier en daar in laagveengebieden, in beekdalen van de hogere zandgronden en in het rivierengebied. Ze vormen buiten het hoogveengebied plaatselijk mozaïeken met elzenbroekbos. Zulke boscomplexen worden dan helemaal bij dit habitatype H91D0 gerekend. Zowel de veenbossen van het ‘laagveenstadium’ (met invloed van kwel) als die van het ‘hoogveenstadium’ (uitgegroeid boven de invloed van het grondwater) behoren bij dit habitatype. Het onderscheid is soms niet goed te maken, vooral in gebieden op de overgang van hoogveen naar beekdalen.

In laagveenlandschappen is het veenbos het eindstadium in de laagveenverlanding. In hoogveengebieden komt het type van nature voor aan de randen, in de zogenoemde lagg-zone, en rondom beekjes of opduikingen van de minerale bodem in het hoogveen. In intacte hoogveensystemen van de West-Europese Atlantische laagvlakte komen geen bossen midden op het hoogveen voor. Op in het verleden verdroogde en/of vermeste hoogveenbodem kunnen echter wél bossen voorkomen. Die bossen op aangetaste hoogveenbodem horen niet bij de veenbossen van habitatype H91D0, maar maken deel uit van de herstellende hoogvenen van habitatype H7120. Bossen op veen in de duinen maken deel uit van duinbossen van habitatype H2180. De hoogveenbossen van dit habitatype maken plantensociologisch onderdeel uit van één verbond (het *Betulion pubescentis*).

2.3 Ecologische vereisten van de instandhoudingsdoelen

In deze paragraaf worden de ecologische vereisten zowel voor het habitatype Beuken-eikenbossen met hulst – met instandhoudingsdoelstelling – als voor het niet aangewezen habitatype Hoogveenbossen specifiek voor dit gebied uitgewerkt. Het betreft de eisen die deze habitatypen stellen aan waterstandregime, zuurgraad, voedselrijkdom en atmosferische depositie. Ook zijn de eisen opgenomen aan processen die in het gebied van belang zijn voor buffering van de zuurgraad en voor de instandhouding van de vereiste voedselrijkdom.

Als bronnen voor landelijke informatie zijn gebruikt:

- ecologische vereisten habitatypen KWR Water die zijn beschreven in de ACCESS database ‘Vereisten HabitattypenDec2008’, versie december 2008;
- kritische depositiewaarden van habitattypen beschreven in Van Dobben en van Hinsberg (2008) aangevuld met informatie verstrekt door Bal (2012).

Als bronnen voor gebiedsspecifieke ecologische vereisten zijn gebruikt:

- applicatie ecologische vereisten: www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/gebiedendatabase.aspx?subj=ecologischevereisten;
- inzichten uit de PAS-gebiedsanalyse die is gemaakt voor dit beheerplan.

2.3.1 H9120 Beuken-eikenbossen met hulst

Het betreft Beuken-eikenbossen met hulst op voedselarme tot licht voedselrijke zand- en leemgronden waarvan de boomlaag en/of de bosgroeiplaats oud is. De ecologische vereisten voor dit habitatype kunnen als volgt worden samengevat:

- de gemiddelde voorjaarswaterstand (GVG) bevindt zich meer dan 40 centimeter onder het maaiveld;
- de bodem is zuur, pH lager dan 4,5;
- de bodem is zeer voedselarm tot licht voedselrijk;
- de kritische depositiewaarde is 20 kg N/ha/jr of 1.429 mol N/ha/jr.

Door het van nature relatief voedselarme karakter is dit habitatype gevoelig voor vermesting door atmosferische depositie. Een optimale omvang voor het habitatype voor de aanwezigheid van kenmerkende soorten treedt op vanaf enkele tientallen hectares. Voor de soortenrijkdom van de fauna is een gevarieerde structuur van de boomlaag en de aanwezigheid van oude, levende of dode, dikke bomen en/of dood hout op de bosbodem van belang.

2.3.2 H91D0 Hoogveenbossen

Het habitatype betreft hoogveenbossen op zeer voedselarme tot licht voedselrijke venige bodem. De ecologische vereisten voor dit habitatype kunnen als volgt worden samengevat:

- de gemiddelde voorjaarswaterstand bevindt zich tussen 20 en 40 centimeter onder het maaiveld;
- de bodem is matig zuur tot zuur, pH lager dan 5,0;
- de bodem is licht voedselrijk tot zeer voedselarm;
- de kritische depositiewaarde is 25 kg N/ha/jr of 1,786 mol N/ha/jr.

Door het van nature relatief voedselarme karakter is dit habitatype gevoelig voor vermesting door atmosferische depositie. Een optimale omvang voor het habitatype voor de aanwezigheid van kenmerkende soorten treedt op vanaf enkele tientallen hectares.

3 Gebiedsbeschrijving

In dit hoofdstuk worden de karakteristieken van het gebied beschreven. Het gaat hierbij om de abiotische factoren (geomorfologie, bodem, hydrologie), de biotische factoren (flora en fauna) en de landschapsecologische systeemanalyse (paragraaf 3.5). Samen vormen deze de basis voor het realiseren van de instandhoudingsdoelen. Verder komen de aardkundige, archeologische en cultuurhistorische waarden aan de orde.

3.1 Geografie en en eigendomssituatie

Het Norgerholt is circa 25 hectare groot en ligt tussen de dorpen Westerveld en Norg in het noorden van de provincie Drenthe (zie figuur 1.1) op het grondgebied van de gemeente Noordenveld. Het Norgerholt is eigendom van de vereniging Natuurmonumenten. De eigendomssituatie in en rond het Norgerholt is weergegeven in bijlage 3.

Het gebied wordt doorsneden door twee wegen: de Asserstraat (provinciale weg N 373) en de Hoofdweg (of Schoolstraat) naar Westervelde. Het Boersma's pad, door het noordelijk deel van het bos, is semi-openbaar vanwege recht van overpad voor landbouwgronden aan de noordzijde. De Dalweg ten zuiden van de Hoofdweg is alleen in gebruik als wandelpad (figuur 1.1). De directe omgeving bestaat uit akkers, weidegronden, bossen en bosjes, die gezamenlijk deel uitmaken van het Norger esdorpenlandschap.

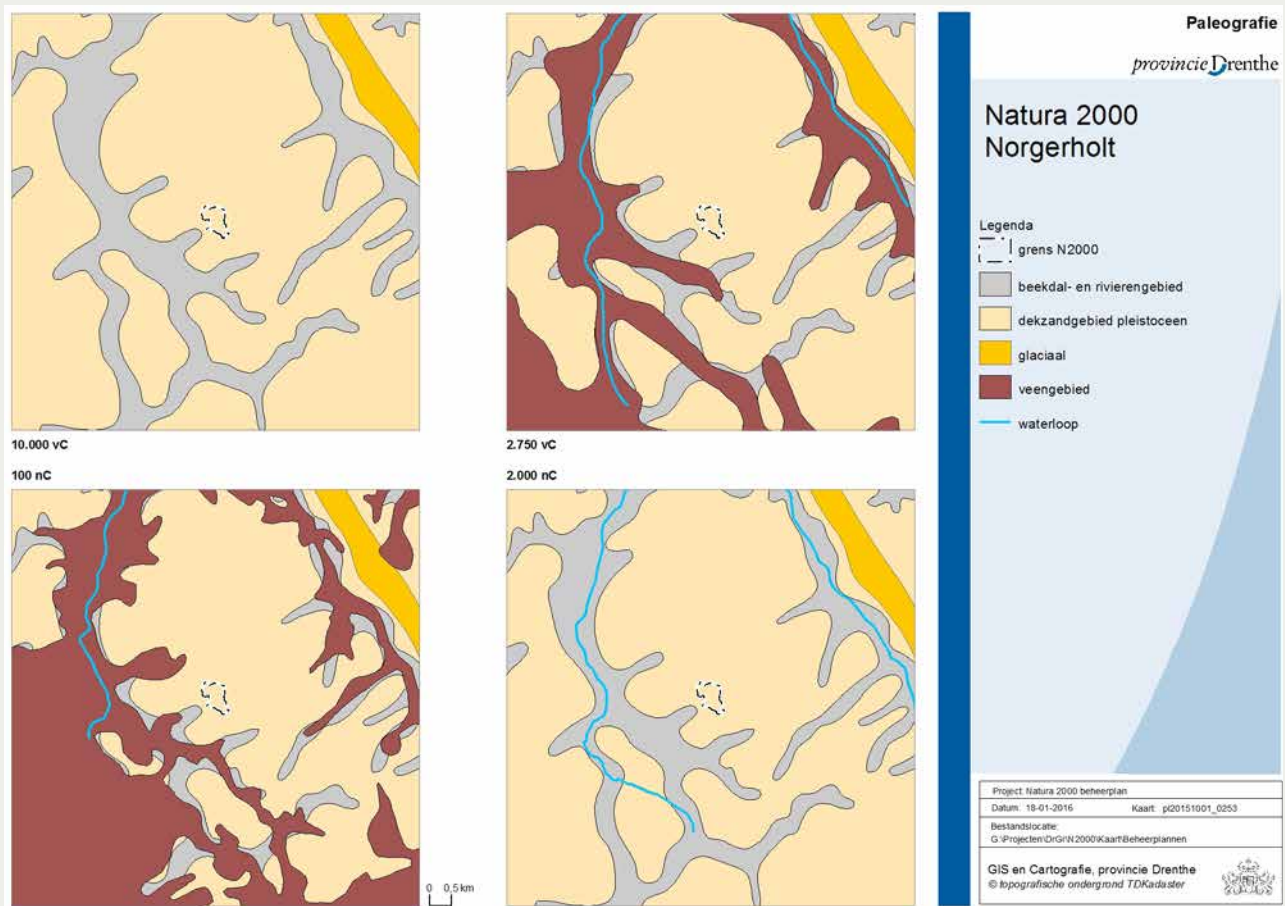
3.2 Abiotiek

3.2.1 Geologie

Het Norgerholt ligt op een noordwestelijke uitloper van het Drents Plateau (Plateau van Norg) dat gevormd is gedurende de tweede helft van het geologische tijdperk Pleistoceen (750.000 tot 10.000 jaar geleden). Onder het bos, tussen de 0,8 en 1,6 meter beneden maaiveld, ligt een keileemlaag van 0,5 tot 2 meter dikte. Deze keileemlaag is de erfenis van de voorlaatste ijstijd (Saale-ijstijd, ongeveer 150.000 jaar geleden), toen landijs grote hoeveelheden stenen, zand en leem meevoerde. De keileem is het mengsel hiervan dat achterbleef na het terugtrekken van het ijs. Onder de keileemlaag ligt een watervoerende laag, bestaande uit vooral zandlagen en hier en daar dunne kleilagen. Deze zijn afgezet in perioden voorafgaand aan de voorlaatste ijstijd (Premorenaal; de geologische formaties van Peize-Waalre, Appelscha, Urk en Peelo). Het is onzeker of zich in deze watervoerende laag onder het Norgerholt een laag potklei bevindt. Volgens de REGIS-berekeningen zou dat kunnen, maar er zijn geen boorgegevens die dit bevestigen (Schunselaar en Kersten 2010).

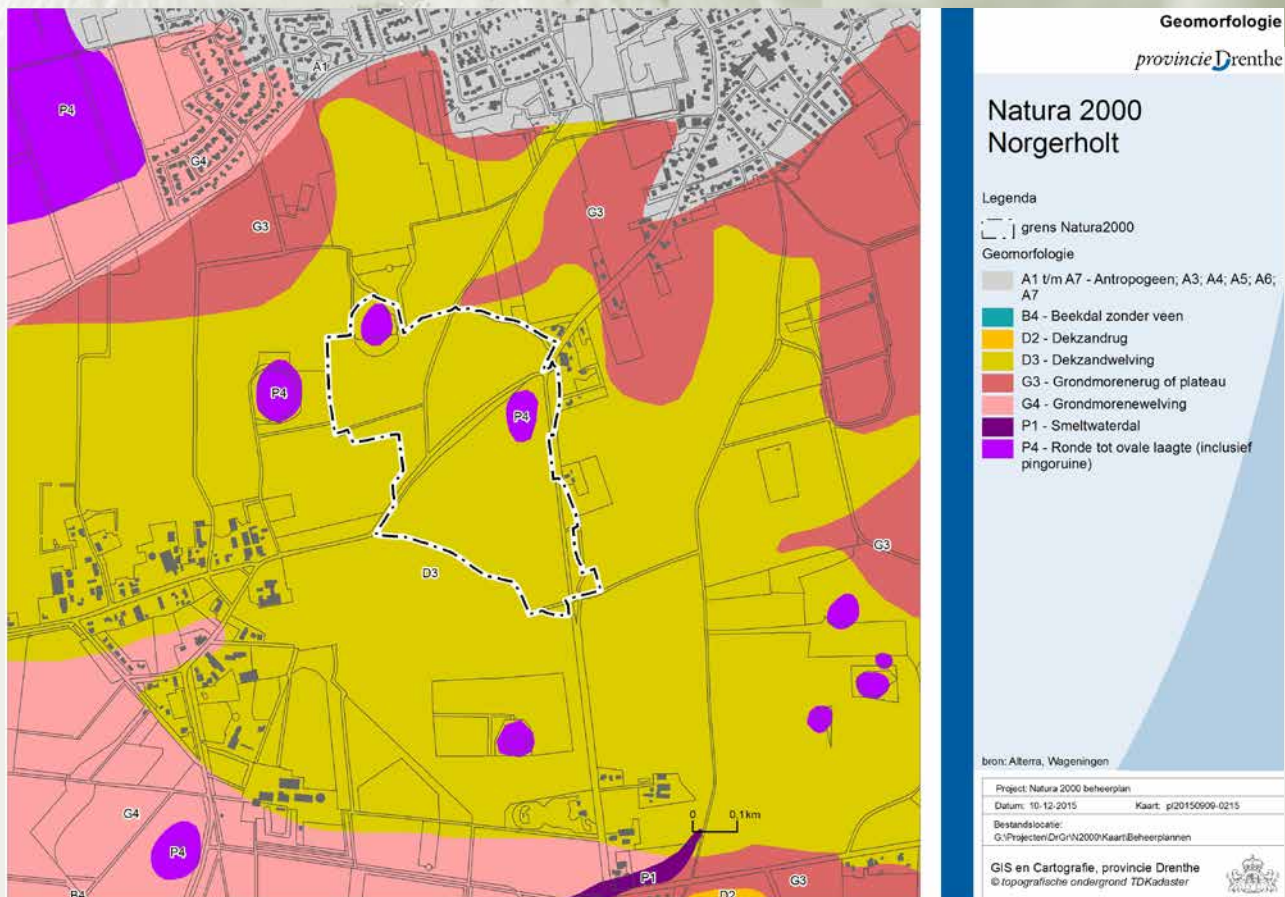
Tijdens de laatste grote koudeperiode, de Weichsel-ijstijd (115.000-11.000 jaar geleden), heeft het landijs Nederland niet bereikt. Gedurende een deel van deze ijstijd zijn de omliggende beekdalen door erosie sterk ingesneden en zijn slenken ontstaan. Tijdens de laatste fase van deze ijstijd, ongeveer 20.000 jaar geleden, was het zeer koud. Het landijs uit Scandinavië stakte bij onze huidige Waddenkust. In Drenthe heerste een streng poolklimaat.

Onder invloed van waterbeweging vanonder de permanent bevroren bovengrond ontstonden zogenaamde pingo's, ijslenzen die de bovengrond omhoogduwden. De bovengrond gleed er naar de randen af, zodat er na het smelten van het ijs een diep gat met een ringwal achterbleef. Deze vormen zijn nog steeds herkenbaar en worden nu pingoruïnes genoemd. Het ven aan de noordzijde van het Norgerholt is zo'n pingoruïne. Door de kou en de droogte waaide zand over de keileemlaag (Formatie van Boxtel, vroeger Formatie van Twente genoemd).

Figuur 3.1 Paleografische kaarten van het Norgerholt (bijlage 4)

Hierdoor is de keileem in het Norgerholt bedekt door een laag dekzand van enkele decimeters in het zuiden tot maximaal 2 meter in het noorden (paleogeografische kaarten: figuur 3.1 en bijlage 4; geomorfologische kaart: figuur 3.2 en bijlage 7).

Figuur 3.2 Geomorfologische kaart (bijlage 7)

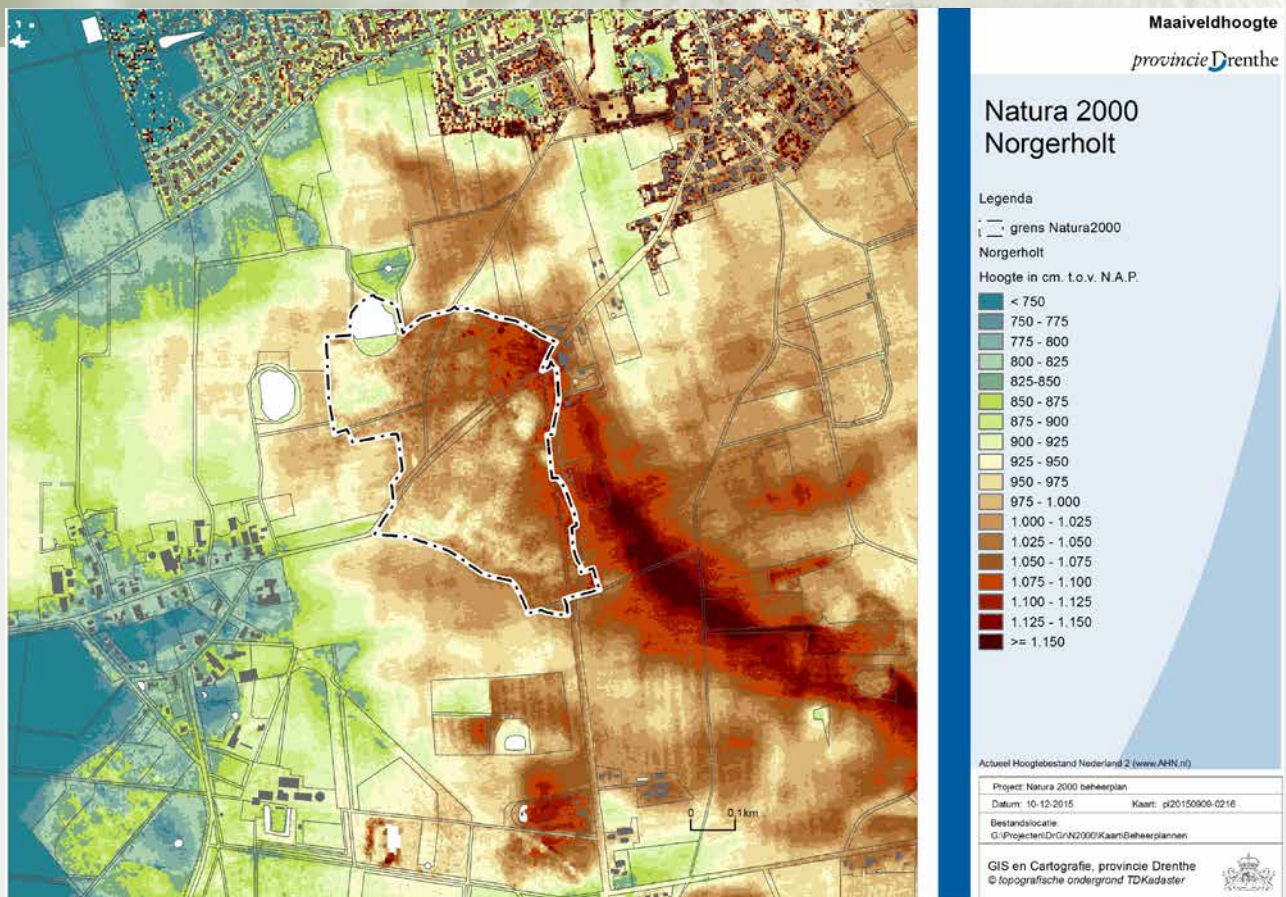
3.2.2 Reliëf

Het Norgerholt is onderdeel van het Plateau van Norg. Dit wordt gekenmerkt door landschapelijk open essen op een keilemrug met dekzand, waarin reliëf aanwezig is en verschillende laagtes voorkomen, onder meer in de vorm van pingorruïnes. Het Norgerholt ligt op ongeveer 10 meter boven NAP; het helt geleidelijk af van 11 meter in het noordoostelijke deel tot 9 meter in het zuidwestelijke (figuur 3.3 en bijlage 6).

3.2.3 Bodem en hydrologie

Het Norgerholt ligt op een dekzandlaag met een dikte van circa 1,6 meter in het noorden tot circa 0,8 meter in het zuidwesten. Onder de dekzandlaag bevindt zich een slecht doorlatende keileemlaag, waardoor de infiltratie van (regen)water regelmatig stagneert. Boven de keileemlaag vormt zich in natte perioden een schijngrondwaterspiegel tot in of dicht onder het maaiveld, waardoor er een aanzienlijk verschil in grondwaterhoogte kan optreden.

Door de eeuwen heen is op de pleistocene zandgrond een dik strooiseltapijt ontstaan, resulterend in een holtpodzol met een dikke humeuze bovengrond, die tot de moderpodzolgronden wordt gerekend (zie bodemkaart in bijlage 13.a). Vanwege de hoge ouderdom van het bos doet zich hier het voor Nederland unieke feit voor dat de bodem voor het grootste deel ongestoord is (Broekmeyer et al. 1995). Op de bodemkaart van het landinrichtingsgebied Roden-Norg (Makken en Rutten 1985) zijn de bodemtypen van de landbouwgronden in de omgeving doorgetrokken in het Norgerholt: het gaat dan behalve om holtpodzol ook om loo-, veld-, laar- en moerpodzolgronden, wat een behoorlijke variatie aan bodemtypen suggereert. Ten behoeve van het onderzoek aan bosreservaten is nader onderzoek verricht naar de bodemopbouw en humusprofielen (Kemmers et al. 1998 (bijlage 8: bosbodem en meetnet), Mekkinck 1999 (figuur 3.4; bijlage 13c)). Hieruit blijkt dat er variatie is in de aard en dikte van het humusprofiel, maar dat de ondergrond (code 35: sterk lemig, zeer fijn zand) zeer homogeen is.

Figuur 3.3 Hoogtekaart van het Norgerholt (bijlage 6)

Bij het ven en in het zuidwestelijke deel van het bos is de grond moerig, wat duidt op een vroegere veenlaag. In het zuidwestelijke deel zijn, na afsterven van de eiken, in 1995 zelfs enkele pollen eenarig wollegras en veenpluis (*Eriophorum vaginatum* en *E. angustifolium*) aangetroffen (Broekmeyer et al. 1995). In de Telgenkamp is een afwateringssloot en iets van een rabattenstructuur te herkennen, wat bevestigt dat het daar ook in het verleden soms behoorlijk nat was.

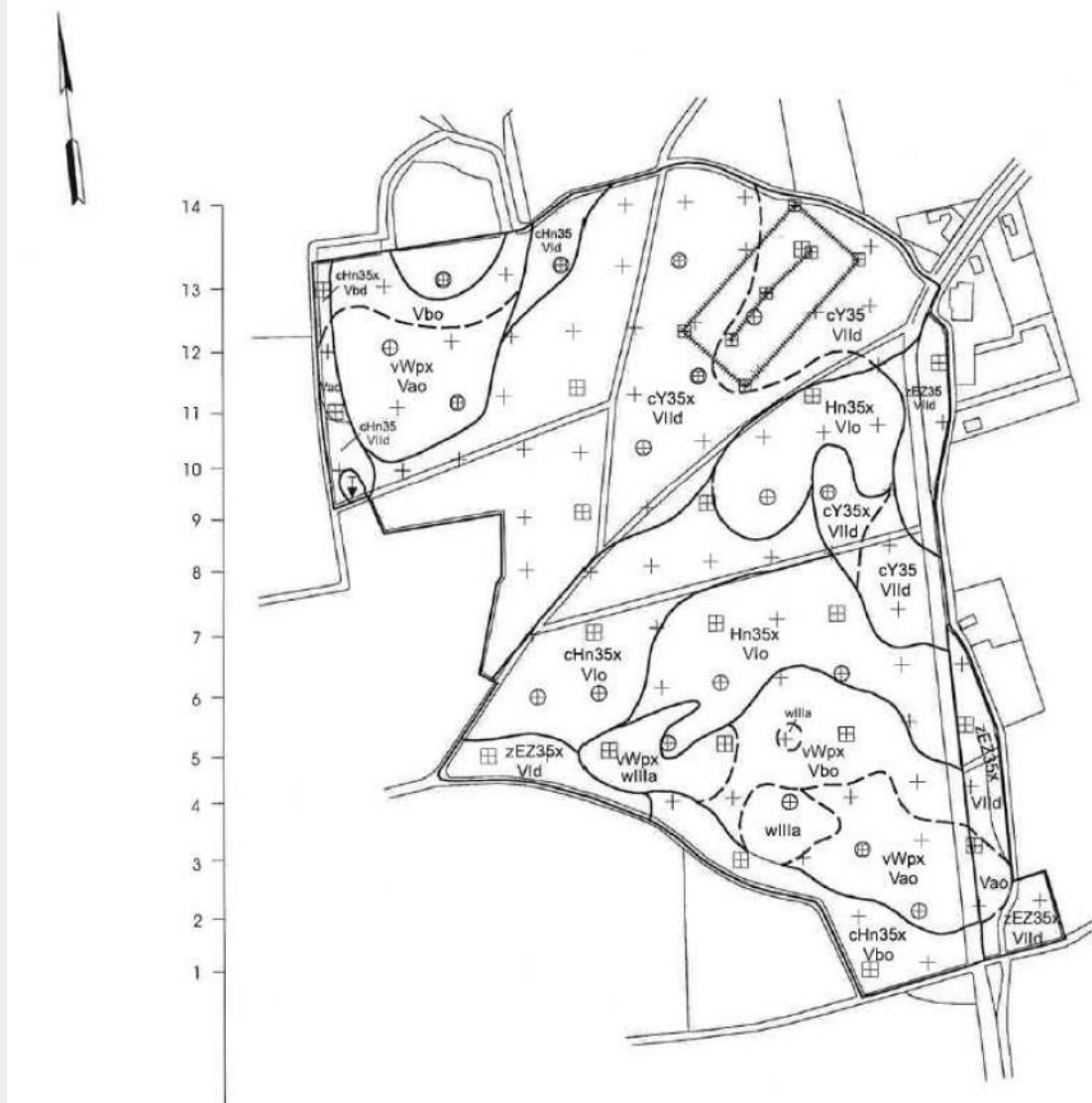
In het bos en in de directe omgeving liggen nu geen permanent watervoerende schouwsloten of leidingen. Alleen greppels zorgen voor enige afvoer van water in perioden van hoge neerslag. Het gebied is infiltratiegebied. Er treedt geen kwel op vanuit het watervoerende pakket onder de keileem. Waarschijnlijk vindt er wel enige stroming plaats via de greppels en door het dekzand boven de keileem in de richting van Westervelde en de Tempelstukken naar het beekdal van de Slokkert (Schunselaar en Kersten 2010).

3.2.4 Oppervlaktewater

In het Norgerholt ligt een beperkt aantal sloten. In de Telgenkamp is een afwateringssloot en iets van een rabattenstructuur te herkennen. In het bos en in de directe omgeving liggen nu geen permanent watervoerende schouwsloten of leidingen. Alleen greppels zorgen voor enige afvoer van water in perioden van hoge neerslag. De aanwezige sloten zijn zaksloten en niet aangesloten op een waternetwerk.

BODEM- EN GRONDWATERTRAPPENKAART

SCHAAL 1 : 5000

Figuur 3.4 Bodemkaart Mekkink (bijlage 13c)

3.3 Biotiek

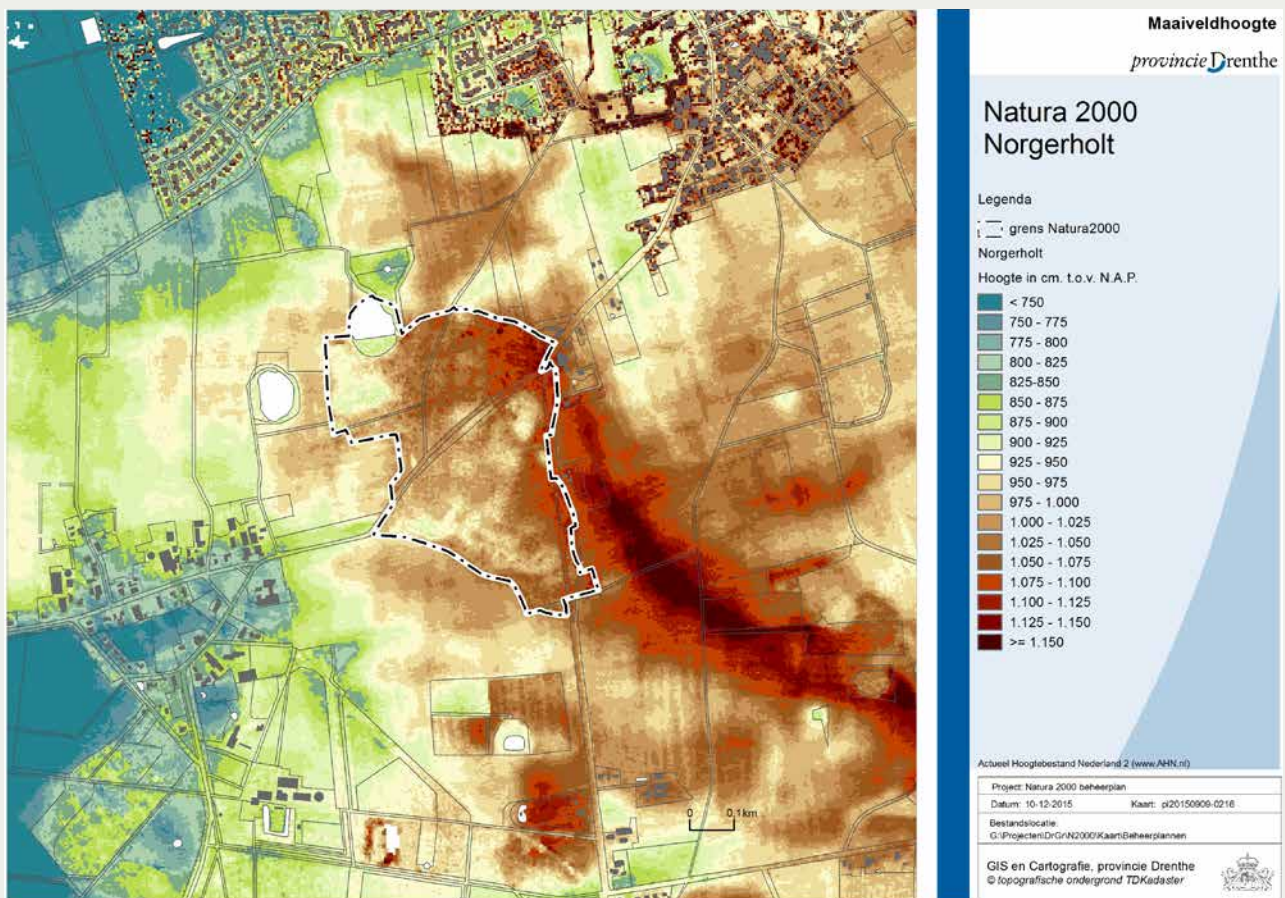
Norgerholt is één van de weinige Natura 2000-gebieden met een bijzonder goede vorm van het habitattype Beuken-eikenbossen met hulst. Het is één van de weinige gebieden met goede bosrandbegroeiingen, toch is kwaliteitsverbetering mogelijk (herstel van de populaties van bijzondere vormen van bosmuur – de “Norger bosmuur” – en bramen), zowel langs paden als langs de buitenrand.

3.3.1 Habitattype Beuken-eikenbossen met hulst

Kenmerken, verspreiding en samenhang

Het gehele bos van het Norgerholt wordt gerekend tot het habitattype H9120 (Beuken-eikenbos met hulst). Dit habitattype beslaat het gehele Natura 2000-gebied behalve het ven met

naaste omgeving (figuur 3.5). In het Profielendocument voor het habitatype (Ministerie van LNV 2009) staat dat het bossen betreft met meestal beuk in de boomlaag en hulst en/of taxus in de struiklaag (bijlage 20). Het type neemt een tussenpositie in tussen enerzijds de Oude eikenbossen (H9190) en anderzijds de Eiken-haagbeukenbossen (H9160). De bossen komen voor op moderpodzolgronden, lemige humuspodzolgronden, oude kleigronden of leemgronden. De bosgroeiplaats moet ouder zijn dan 160 jaar (referentie topografische kaarten van 1850), eventueel aangevuld met bosopstanden van tenminste honderd jaar oud die daaraan grenzen. Als kensoort wordt genoemd het korstmoss maleboskorst (*Lecanactis abietina*) en als constante soorten: hazelworm, dalkruid, gewone salomonszegel, lelietje-van-dalen, witte klaverzuring, boomklever en zwarte specht. Zie ook tabel 5.1 in hoofdstuk 5.

Figuur 3.5 Habitattypenkaart Norgerholt (bijlage 9)

In het Norgerholt komt een vorm van het bostype voor die kenmerkend is voor een klein aantal oude bossen in Oost-Nederland en Noordwest-Duitsland (Westhoff en Barkman 1968, Stortelder et al. 1999, Weeda et al. 2005, Bijlsma et al. 2009). In deze bossen staan weinig beuken en vormen hulstbomen een tweede boomlaag van zo'n 15 meter hoog onder de oude zomereiken van omstreeks 20-25 meter. Omdat hulstbomen ook in de winter hun blad behouden, is de ondergroei zeer spaarzaam. Karakteristiek zijn enkele vochtminnende, schaduwverdragende bramen, mossen en korstmossen en dood hout verterende paddenstoelen. Het gaat dan bijvoorbeeld om sierlijke woudbraam (*Rubus pedemontanus*) boomfranjemos (*Ptilidium pulcherrimum*), gewoon schriftmos (*Graphis scripta*) en fraaisteelmycena (*Mycena inclinata*) (Provincie Drenthe 2010a). Buiten de begrenzing komen nog enkele kleine bosrelicten voor die wellicht ook tot het type gerekend kunnen worden. Het dichtstbijzijnde wat grotere bos dat aan de criteria voldoet is een

deel van het Asserbos. Dit is echter niet aangemeld voor Natura 2000. Andere voorbeelden van het hultstrijke eikenbos in Drenthe zijn het Mantingerbos (wel Natura 2000-gebied), de kleinere bosjes Oeversebos bij Emmen en Hulzedink bij Drijber en een deel van de Zeijerstrubben.

Oppervlakte en huidige kwaliteit

Het habitatype Beuken-eikenbossen met hulst beslaat een oppervlak van circa 23 hectare. Het vroegere Telgenkamp, waar jonge eiken werden opgekweekt om later in het bos te worden uitgeplant, bestaat uit eiken en berken van zo'n zestig jaar oud, maar heeft een bosbodem van ten minste 120 jaar oud en wordt daarom ook tot het habitatype gerekend.

De veroudering van het bos leidt ertoe dat er veel strooiselophoping plaatsvindt en het bos zich verdicht. Enkele plekken hebben door omwaaien of afsterven van oude bomen een meer open karakter. Hier is vooral de struiklaag sterk ontwikkeld. Langs paden en randen is een goed ontwikkelde zoomvegetatie aanwezig. De eerdergenoemde kensoort en de constante planten- en diersoorten van het habitatype komen in het bos voor. Door het ouder worden van het bos treden wel verschuivingen op. Lichtminnende soorten nemen wat af en soorten van dood hout nemen wat toe.

Een bijzondere plantensoort in het Norgerholt is de bosmuur (*Stellaria nemorum*). Deze soort is hier karakteristiek voor de randen van het bos langs wegen en paden en bepaalt mede de kwaliteit van het habitatype.

Waarschijnlijk heeft het Norgerholt zoals bijna alle bos- en natuurgebieden in Nederland enigszins te lijden onder een te hoge stikstofdepositie. In het bos zelf is het niet mogelijk om de eventuele effecten hiervan te onderscheiden van de effecten van veroudering. Wel komen er langs de randen van het bos stikstofminnende plantensoorten voor zoals brandnetel, haagwinde en sommige grassen en bramen. Dit is een algemeen beeld van bosranden die grenzen aan intensief bemeste agrarische gronden.

Samengevat is de huidige kwaliteit van het habitatype redelijk tot goed. Daarmee is het Norgerholt een van de weinige Natura 2000-gebieden met een goed ontwikkelde vorm van het habitatype, en een van de weinige met goed ontwikkelde bosrandbegroeiingen.

Mogelijkheden voor behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit

Het huidige beheer van nietsdoen leidt via de natuurlijke successie tot een geleidelijke verbetering van de kwaliteit binnen het bos. Het omwaaien en/of afsterven van oude bomen leidt tot meer open plekken en licht in het bos. Uit de rapportage van Natuurmonumenten blijkt dat het beoogde habitatype meer afwijkt van de situatie voor de verwerving dan van de situatie zoals die zich nu ontwikkelt bij geen beheer. De eiken zijn wat in aantal afgenomen; beuken manifesteren zich nadrukkelijker, maar worden niet dominant. Vanuit die optiek is er geen aanleiding het beheer te wijzigen. Wel verandert de kruidlaag door het huidige beheer. Waar vroeger veel open plekken ontstonden door kap, wat een kortstondige massale toename van de kruidlaag in de hand werkte, is dat tegenwoordig veel minder het geval. De specifieke kruidenvegetatie manifesteert zich nu alleen nog langs randen en op spontaan openvallende plekken. Het noodzakelijke, tamelijk extensieve onderhoudsbeheer langs wegen en paden draagt dus bij aan de kwaliteit van de zoomvegetaties en de karakteristieke, kruidenrijke ondergroei.

De conclusie is dat het huidige 'niets doen' beheer door Natuurmonumenten geen bedreiging vormt voor de instandhouding van het bos en leidt tot een verdere natuurlijke ontwikkeling van het habitatype.

De bescheiden oppervlakte en de doorsnijding van het bos door wegen en paden beperken de mogelijkheden voor een ongestoorde, natuurlijke bosontwikkeling. Dit wordt als onvermijdelijk aanvaard. In het aanwijzingsbesluit is geen doel 'uitbreiding oppervlakte' opgenomen, hoewel dit in de kernopgave staat. De huidige grenzen van het Norgerholt zijn al heel oud en zijn onderdeel van de hoge cultuurhistorische waarde van de omgeving. Er liggen binnen of

tegen het Natura 2000-gebied geen gronden die zich lenen voor uitbreiding van het bos. Het behoud van de huidige oppervlakte is goed geborgd in het kader van de ruimtelijke ordening. Het is wenselijk om de zoomvegetaties meer ruimte te geven en de directe bemestingsinvloed vanuit de aanliggende landbouwgronden te verminderen. Hierdoor kan de kwaliteit van het bos als geheel verbeterd worden. Dit draagt bij aan de biodiversiteit en aan de aantrekkelijkheid van het gebied voor wandelaars.

Het knelpunt voor de verbetering van de kwaliteit is de te hoge stikstofdepositie, dit is verder uitgewerkt in de PAS-gebiedsanalyse in Hoofdstuk 5.

Ecologische vereisten voor habitatype H9120 (Ministerie van LNV 2009):

- Optimale functionele omvang: vanaf enkele tientallen hectares.
- Structuur: aanwezigheid van enerzijds open plekken en bosranden en anderzijds oude levende en dode dikke bomen of oude hakhoutstoven.
- Bodem: voedselarme tot licht voedselrijke zand- en leemgronden, die vochtig tot droog en zuur tot matig zuur zijn, met een humusrijk profiel, kenmerkend voor oude bosbodems.
- Waterhuishouding: er is in de regel geen invloed van het diepe grondwater of van zout en er vindt geen overstroming plaats.
- Kritische depositiewaarde stikstof: 20 kg N ha/jr of 1.429 mol N/ha/jr. Het bos is hierdoor geclassificeerd als 'gevoelig' voor stikstof.

3.3.2 Flora en fauna

Huidige situatie

Na 1950 is er weinig onderhoud meer uitgevoerd in het bos. In het jaarverslag van Natuurmonumenten over 1961/62 wordt opgemerkt dat de vegetatie sinds een eerder bezoek in 1941 nagenoeg ongewijzigd is gebleven. Toch zijn er wel aanwijzingen dat het achterwege blijven van beheer uiteindelijk gevolgen heeft gehad voor de vegetatiesamenstelling. De hulst is in het oude bos verder doorgegroeid tot flinke bomen en domineert lokaal de boomlaag. Het aantal exemplaren van lelietje-van-dalen is afgenomen.

Natuurmonumenten beschouwt het gebied als een van haar bossen met de mooiste bosranden (Natuurmonumenten 2010). De natuurlijke ontwikkeling van het bos en de toename van hulst leiden ertoe dat er weinig lichttoetreding is tot op de bodem en weinig geschikte kale grond voor kieming en ontwikkeling van kruiden. De opmars van hulst en de achteruitgang van witte klaverzuring, zoals zichtbaar in de vegetatieopnamen op het enige meetpunt van het Landelijk Meetnet flora milieu- en natuurkwaliteit (LMF-MN) in het oostelijk deel van het gebied, bevestigen deze ontwikkeling (zie bijlage 24). De opnames van het meetnet zijn echter beperkt, waardoor vergaande conclusies niet getrokken moeten worden. Het bosonderzoek van Alterra geeft meer en dus betrouwbaarder resultaten over de ontwikkeling. In de bosranden zijn gewone vlier, ruigtebraamsorten, varens en ook brandnetels toegenomen, ten koste van enkele meer kritische plantensoorten. Waarschijnlijk wordt dit mede veroorzaakt door stikstofdepositie (vanuit de lucht (achtergronddepositie), door de invloed van verkeer en vanuit intensief bemeste agrarische percelen in de directe omgeving).

Het ven aan de noordzijde is door Natuurmonumenten opengekapt en opgeschoond. Het wordt omzoomd door een smalle zone met pitrus en aan de zuidzijde ligt binnen de ring van de pipingorune een restant pijpenstrootje-berkenbos.

Vegetatie

Het Norgerholt is eeuwenlang in gebruik geweest als boerenbos. De weinig gestoorde bosbodem en de hoge leeftijd van het bos hebben geleid tot een rijke kruid- en struiklaag.

Het bosbeeld wordt bepaald door de dominantie van zomereik in de boomlaag en hulst in de struiklaag. Naast zomereik worden in de boomlaag ook beuk, zachte berk, winterlinde, Amerikaanse eik, gewone acacia, Douglas en fijnspar aangetroffen. De leeftijdsvariatie in de boomlaag wordt veroorzaakt door de verschillende tijdstippen van aanplant. Over het algemeen zijn de bomen rond 120-140 jaar oud. In de struiklaag komen verder voor: lijsterbes, vuilboom, hazelaar, vlier, eenstijlige meidoorn, Amerikaanse vogelkers, Amerikaans krentenboompje en opslag van berk, iep en esdoorn. Verjonging van zomereik en beuk komt nauwelijks voor. Bij de Telgenkamp liggen een (voormalig) berken- en een eikenhakhoutbosje. De kruidlaag is open maar afwisselend van samenstelling. De plaatselijke dominantie van adelaarsvaren wijst op de ouderdom van de bosgroeiplaats. Ook tal van andere soorten die in het algemeen aan oud bos gebonden zijn, zoals bosgierstgras, bosanemoon, bosmuur (zie onder Bosmuur), veelbloemige salomonszegel, dalkruid, blauwe bosbes en lelietje-van-dalen, komen voor. Deze soorten worden vooral in de licht verrijkte bosranden en langs de weg naar Westervelde aangetroffen (bijlage 8: kenmerkende flora). Binnen het bos worden in de kruidlaag ook regelmatig bosklaverzuring, klimop en grote muur gevonden (Komen 1989, Broekmeyer et al. 1995). In het bos komen verschillende bramensoorten voor die kenmerkend zijn voor schaduwrijke, oude bossen zoals hazelaarbraam (*Rubus drenthicus*), sierlijke woudbraam (*R. pedemontanus*), mummulschuilbraam (*R. contritidens*) en witte grondbraam (*Rubus arrhenii*) (Bijlsma et al. 1996). Een lijst van alle opgegeven plantensoorten, waaronder 13 bramensoorten, is opgenomen in bijlage 18.

Volgens de indeling van Van der Werf (1991) kan de vegetatie beschreven worden als een droog wintereiken-beukenbos met overgangen naar vochtig wintereiken-beukenbos, daar waar brede stekelvaren in de kruidlaag te vinden is. In de bosranden langs de weg naar Westervelde komt fragmentair een overgang naar gierstgras-beukenbos voor. In het natte deel aan de zuidwestkant ontwikkelt het bos zich wellicht richting elzen-eikenbos (Broekmeyer et al. 1995).

Bosmuur

Een bijzondere plantensoort in het Norgerholt is de bosmuur (*Stellaria nemorum*). Deze soort komt in Nederland verder bijna alleen voor in Zuid-Limburg en de Biesbosch en ontbreekt in het westelijk deel van Nedersachsen. De soort is, Europees gezien, niet karakteristiek voor de Atlantische, zuurminnende beukenbossen en wordt vooral opgegeven voor beek- en rivierbegeleidende bossen (Arnolds 1999). Maar het is wel opvallend dat de soort zich juist in het Norgerholt al lange tijd weet te handhaven, zich uitbreidt en ook op enkele plaatsen in de omgeving is gevonden. Van de groeiplaatsen in het Norgerholt zijn behalve van de gewone ondersoort (ssp. *nemorum*) vooral planten beschreven die gerekend worden tot de ondersoort *montana* (= *glochidosperma*) (Andreas 1956). Deze ondersoort, ook wel 'Norger bosmuur' genoemd, wordt in de Duitse literatuur opgegeven voor zoomgemeenschappen (*Prunetalia spinosae*) op kalkrijke of voedselrijke bodem zoals die voorkomen bij eiken-haagbeukenbossen en beuken-eikenbossen (Haeupler en Muer 2007).

Paddenstoelen

In het Norgerholt zijn ongeveer honderd paddenstoelsoorten gevonden, waaronder twee Rode-Lijstsoorten: de valse wolvezelkop (*Inocybe longicystis*) en de kostgangerboleet (*Boletus parasiticus*). De meest voorkomende soorten zijn soorten die groeien op dood hout en bladstrooisel. Zij profiteren van de toename van staand en liggend dood hout en de omvang en ouderdom van de aanwezige eiken. Door de ophoping van stikstofrijk strooisel is het aantal soorten dat mycorrhiza's vormt met bomen en struiken klein (Veerkamp 2001). In het Norgerholt ligt een meetpunt van het landelijke Paddenstoelenmeetnet van de Nederlandse Mycologische Vereniging (Koelewijn 2003).

Broedvogels

In 1984, 1986 (van Os), 1993 (Colpa e.a.) en 1995 (Prins) zijn de broedvogels in het Norgerholt geïnventariseerd. Vanaf 2001 worden de broedvogels jaarlijks gemonitord volgens de BMP-methode van SOVON (Meijers 2001 t/m 2011, bijlage 19). In het Norgerholt zijn in totaal 75 broedvogelsoorten vastgesteld, waarvan een deel alleen bij het ven aan de noordzijde. Karakteristieke, regelmatig aanwezige soorten zijn houtsnip, bosuil, groene specht, zwarte specht, grote bonte specht, kleine bonte specht, gekraagde roodstaart, grote lijster, fluitier, bonte vliegenvanger, matkop, boomklever en appelvink (bijlage 8: kenmerkende vogels).

Zoogdieren

Tijdens de broedvogelinventarisaties worden regelmatig reeën, hazen, eekhoorns en egels waargenomen. Verder zijn er waarnemingen van vos, konijn, bunzing en boomarter (Meijers 2001 t/m 2011). De begrazing door reeën heeft duidelijk invloed op de bosontwikkeling (Broekmeyer et al. 1996).

Het Norgerholt is zeer geschikt als verblijfplaats voor boombewonende soorten vleermuizen als gewone grootoorvleermuis, ruige dwergvleermuis, franjestaart, baardvleermuis en rosse vleermuis (Colpa et al. 1993, Den Bakker 1995, Vleermuiswerkgroep Drenthe).

Padden

Het Norgerholt herbergt een populatie van de gewone pad (*Bufo bufo*). Deze gebruikt het ven ten westen van het bos als paaiplaats. Het ven binnen het Natura 2000-gebied is waarschijnlijk te zuur. Om verkeersslachtoffers onder de padden te voorkomen zijn onder de Hoofdweg enkele paddentunnels met schotten aangelegd (bijlage 8: trekroute padden). Over het effect van deze paddentunnels zijn voorzover bekend geen gegevens gepubliceerd.

3.4 Cultuurhistorische ontwikkelingen

3.4.1 Ontwikkeling van het esdorpenlandschap

Van deze regio is bekend dat hier al vanaf de Steentijd mensen hebben geleefd. Bij het ven aan de westzijde van het bos zijn sporen gevonden van een nederzetting uit de Midden-Steentijd (Mesolithicum, 4.900 voor Christus). In die tijd waren de beekdalen gevuld met veen en vond bewoning vooral plaats op de randen van de plateaus (figuur 3.1). Uit de periode van voor de Trechterbekercultuur (ca. 3000 voor Christus) tot in de Middeleeuwen zijn vele archeologische vondsten gedaan, waarvan enkele ook nu nog zichtbaar zijn. In het noordelijke deel van het Norgerholt liggen drie grafheuvels die stammen uit de Bronstijd (2000-800 voor Christus). Ook in het iets zuidelijker gelegen Tonckensbos liggen veel grafheuvels. Bij Westervelde ligt een hunebed (D2) van vijfduizend jaar oud uit de Trechterbekercultuur (bijlage 10b).

Ten zuidwesten van het Norgerholt breidde het veen zich uit over het gebied waar later het dorp Veenhuizen zou ontstaan (figuur 3.1). In de Middeleeuwen ontstonden op de pleistocene gronden de Drentse esdorpen. Rond het huidige Norgerholt ontstonden de dorpen Norg in het noorden, Westervelde in het westen en Zuidvelde in het zuiden. Norg werd hoofddorp: daar werd de kerk gebouwd, maar voor de vergaderingen van de markegenoten van de drie dorpen werd tot 1790 een kuil in het Norgerholt gebruikt: het 'aole Roadhuus'. In 1902 werd de kuil van het 'Roadhuus' geslecht en bleven alleen enkele oude eiken die plaats markeren (Koomen 1989).

De dorpen liggen op de overgang naar de lager gelegen beekdalgronden van de Slokkert, het Oostervoortsche Diep en het Groote Diep. Tussen de dorpen en het Norgerholt liggen de relatief hoog gelegen essen, al meer dan zeventienhonderd jaar in gebruik als akkers. De essen hebben hun karakteristieke licht bolle vorm gekregen door het opbrengen van plaggen en mest uit de potstal, een toen onmisbare bemesting van de arme zandgronden. De overige

zandgronden werden gebruikt als weidegronden (heidevelden en beekdalen), zie de topografische kaart (figuur 1.1) en figuur 3.6 (kaart 1 en kaart 2).

Het Norgerholt ligt in een van de best bewaarde esdorpenlandschappen van Nederland. De onderdelen van het esdorpenlandschap zijn hier – ondanks ontginning van heidevelden, ruilverkaveling en veranderde landbouwtechnieken – duidelijk herkenbaar, zie topografische kaart (figuur 1.1) en figuur 3.6 (kaart 3 en 4). De beekdalen, bossen en heidevelden waren markegronden, gemeenschappelijk bezit van de boeren (markegenoten). Vanaf de zeventiende tot in de twintigste eeuw werden de markegronden onder de eigenaren verdeeld. Alleen enkele bossen, waaronder het Norgerholt, bleven nog heel lang gemeenschappelijk bezit.

3.4.2 Ontwikkeling van het bos

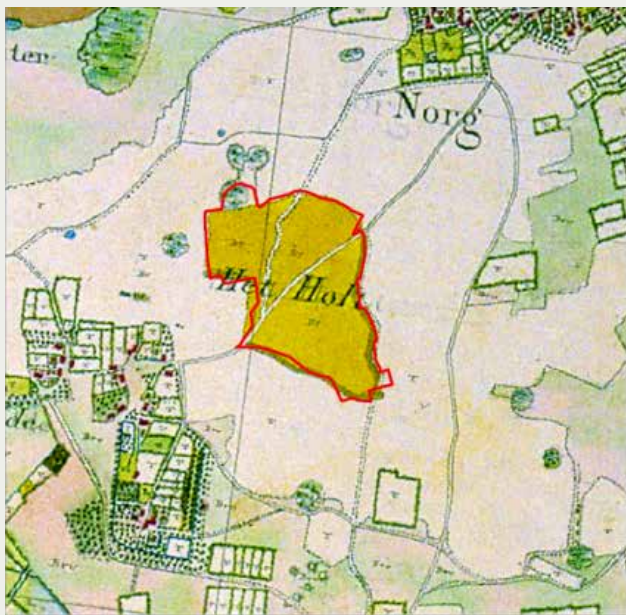
Door beweiding en kap verdwenen vanaf de Middeleeuwen de meeste bossen. Er zijn geen aanwijzingen dat het Norgerholt een restant zou zijn van oerbos uit de periode van kort na de laatste ijstijd. De ouderdom van het bos is niet met zekerheid vast te stellen. Waarschijnlijk is, dat het tenminste ten dele eerst is ontgonnen tot landbouwgrond. In dat geval stamt het bos mogelijk uit de negende eeuw. Het eerst bekende geschrift waarin het Norgerholt genoemd wordt, dateert uit 1595. Koomen (1989) geeft een uitgebreid overzicht van gegevens uit het Drents Archief, uit de kasboeken van de Marke van Norg, Zuid- en Westervelde en de daarin vanaf 1909 opgenomen notulen van vergaderingen. Hieronder een korte samenvatting van enkele opvallende gegevens.

In 1650 vond een grote houtverkoop plaats en in 1684 zijn eiken- en berkentelgen aangekocht. Waarschijnlijk is in dat jaar ook de zogenaamde Telgenkamp (Holtkamp) aangelegd om het plantgoed op te laten groeien en later uit te planten in het bos. Aan de zuid- en oostkant werd een wal aangelegd met een afwateringssloot. Van ongeveer 1700 tot 1955 zijn nog vaak bomen verkocht en telgen, stekken en eikels aangekocht. Vanaf omstreeks 1800 gaat het niet alleen meer om eiken en berken, maar ook om fijnsparren, larksen en Amerikaanse eiken. In 1843 vond scheiding van de marke plaats en bleven alleen het Norgerholt en het Esmeer in gezamenlijke eigendom van de markegenoten. In 1852 was er een grote houtverkoping en in de jaren daarna is er veel geplant. In 1878 zijn 8500 stekken van zomereik in de Telgenkamp geplant. Daarvoor is in het westelijk deel veel grondwerk verricht. In 1885 is het oostelijk deel van de Telgenkamp omgeploegd. Deze ingreep is in de bodem nog herkenbaar aan een dun cultuurdek. Later werd een deel van de Telgenkamp als hakhout geëxploiteerd (Broekmeyer et al. 1995). In 1911 en 1912 werd het plukken van lelietjes gereguleerd en werden er hulstakken verkocht. In 1939 zijn op advies van de houtvester van Staatsbosbeheer Amerikaanse vogelkersen aangevoerd. In 1945 is een perceel fijnsparren geveld waarvan de vitaliteit was aangetast door bladwespen (Koomen 1989). Dit is mogelijk het gat dat op de luchtfoto van 1952 duidelijk zichtbaar is ten zuiden van de Dalweg (zie bijlage 16). In 1950 zijn voor het laatst eikentelgen aangekocht.

De bosbodem is dus wel oud, maar de bomen die in het bos staan zijn dat niet. De oudste exemplaren zijn meer dan tweehonderd jaar, maar de meeste zijn veel jonger en pas na 1850 aangeplant. Het holt was jarenlang een kleinschalig, weinig intensief onderhouden productiebos, waaruit de markegenoten selectief bomen oogstten voor eigen gebruik en waaruit soms grote partijen hout werden verkocht. Er werd soms in het bos gegraasd door varkens en schapen en er is ook strooisel gewonnen. Op sommige plaatsen is nog goed te zien dat de eiken in rijen zijn aangeplant. Om de eikengroei te begunstigen werd ondergroei soms verwijderd en werd klimop uit de bomen gekapt.

In 1962 besloten de markegenoten van Zuidvelde, Westervelde en Norg om alle 480 waardelen van het Norgerholt te verkopen aan Natuurmonumenten, waardoor ‘menselijkerwijs gesproken het voortbestaan van het Norgerhout verzekerd was’ (Pelinck 1980).

In de eerste jaren na de aankoop zijn door Natuurmonumenten vrij veel uitheemse boom- en struiksoorten zoals Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse eik gekapt. Bij de stormen van 1972 en 1973 zijn veel bomen omgewaaid en blijven liggen. In het zuidwesten van het bos zijn in een nat gedeelte omstreeks 1990 alle eiken afgestorven. Ook deze bomen zijn niet opgeruimd. Natuurmonumenten heeft ervoor gekozen het bos zich zo veel mogelijk via natuurlijke weg te laten ontwikkelen zonder houtoogst en zonder actief beheer.

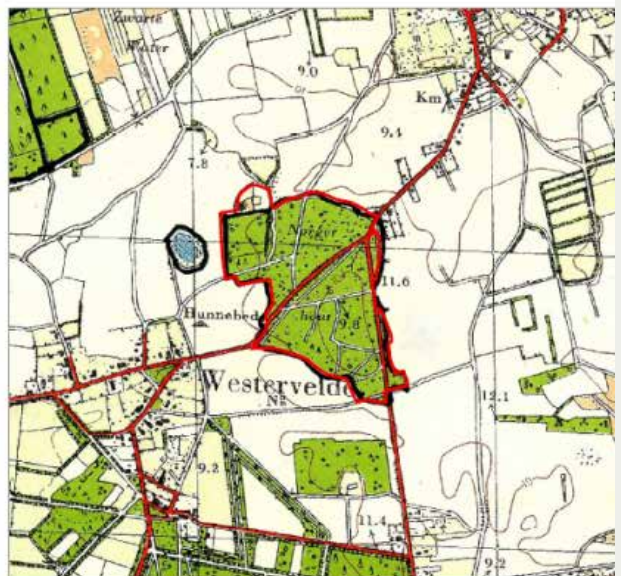
Kaart 1 : 1812

Kaart 2 : 1850

Kaart 3 : 1900

Kaart 4 : 1953

Figuur 3.6 Historie Norgerholt 1812, 1850, 1900 en 1953 (bijlage 5)

3.5 Systeemanalyse

Het Norgerholt ligt op een noordwestelijke uitloper van het Drents Plateau, dat gevormd is gedurende de tweede helft van het geologische tijdperk Pleistoceen. Tussen de 0,8 en 1,6 meter beneden maaiveld ligt een keileemlaag (kaart in bijlage 13b) van een halve tot twee meter dikte. Daaronder ligt een watervoerende laag, bestaande uit vooral zandlagen en hier en daar dunne kleilagen. Het Norgerholt ligt in het verspreidingsgebied van potklei in de diepere ondergrond. Maar of de laag hier ononderbroken aanwezig is en op welke diepte deze zich bevindt is onzeker. Door de kou en de droogte waaide in de laatste ijstijd zand over de keileemlaag, waardoor de keileem in het Norgerholt bedekt is door een laag dekzand van enkele decimeters in het zuiden tot maximaal 2 meter in het noorden. Door de eeuwen heen is op de zandgrond een dikke strooisellaag ontstaan. Vanwege de hoge ouderdom van het bos doet zich hier het voor Nederland unieke feit voor dat de bodem voor het grootste deel ongestoord is. Er is variatie in de aard en dikte van het humusprofiel, maar de ondergrond is zeer homogeen.

De infiltratie van (regen)water stagneert regelmatig door de aanwezigheid van een slecht doorlatende keileemlaag. Boven de keileemlaag vormt zich in natte perioden een schijngrondwaterpiegel tot in of dicht onder het maaiveld, waardoor er een aanzienlijk verschil in stijghoogte van het grondwaterkan optreden. In de Telgenkamp zijn een afwateringssloot en een soort rabattenstructuur te herkennen, wat bevestigt dat het daar ook in het verleden soms behoorlijk nat was. In het zuidelijke bos en in de directe omgeving liggen nu geen permanent watervoerende schouwsloten of leidingen. Alleen greppels zorgen voor enige afvoer van water in perioden van hoge neerslag. De afvoer vindt plaats naar het ven in het noorden. Maar heeft geen open verbinding met andere waterafvoerende structuren. Het gebied ligt op de flank van een noordwest-zuidoost lopende rug. Het hele neerslagoverschot infiltreert in de bodem of stroomt af naar lokale interne laagten. Waarschijnlijk vindt er wel enige stroming plaats via de greppels en door het dekzand boven de keileem in de richting van Westervelde en de Tempelstukken naar het beekdal van de Slokkert. Er treedt geen kwel op vanuit het watervoerende pakket onder de keileem.

De ouderdom van het bos is niet met zekerheid vast te stellen, maar mogelijk stamt het uit de negende eeuw. Van omstreeks 1700 tot 1955 zijn vaak bomen verkocht en is plantmateriaal aangekocht; de bosbodem is dus wel oud, maar de bomen zelf zijn dat niet. In 1962 hebben de markegenoten het bos aan Natuurmonumenten verkocht en sindsdien wordt het bos niet meer beheerd, zodat het zich op een natuurlijke manier kan ontwikkelen.

Het habitatype Beuken-eikenbossen met hulst vereist voedselarme tot licht voedselrijke omstandigheden. Door het van nature relatief voedselarme karakter van het habitatype heeft het bos in het Norgerholt enigszins te lijden onder een te hoge stikstofdepositie, waardoor het gebied voedselrijker wordt. Dit vormt daarmee een knelpunt voor het habitatype. Het is daarbij niet mogelijk om de eventuele effecten hiervan te onderscheiden van de effecten van veroudering. Het 'nietsdoenbeheer' zorgt daarbij voor een natuurlijke ontwikkeling van het bos. Door de bescheiden oppervlakte en doorsnijding met wegen en paden wordt bosontwikkeling beperkt. Dit wordt als onvermijdelijk ervaren en er is ook geen uitbreidingsdoel voor het bos. De huidige kwaliteit van het habitatype is redelijk tot goed.

4 Plannen, beleid en Bestaand gebruik

In dit hoofdstuk worden eerst de relevante wetgeving en (beleids)plannen benoemd die een rol spelen in het Natura 2000-gebied Norgerholt. Daarna wordt het gebruik van het gebied en directe omgeving beschreven dat mogelijk van invloed is op het instandhoudingsdoel. Vervolgens wordt getoetst of het gebruik al dan niet strijdig is met het instandhoudingsdoel en of er al dan niet aanvullende maatregelen, voorwaarden of extra onderzoeken nodig zijn om de effecten van het gebruik te mitigeren.

4.1 Overzicht beleid en beheer

4.1.1 Europees Beleid

Natura 2000

Natura 2000-gebieden zijn de gebieden die zijn aangewezen als speciale beschermingszones in het kader van de Europese Vogel- en/of Habitatrichtlijn. Samen vormen deze gebieden een Europees netwerk van natuurgebieden bedoeld om de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen en te waarborgen voor de toekomst. Voor elk Natura 2000-gebied is een speciaal aanwijzingsbesluit geformuleerd, waarin wordt omschreven welke instandhoudingsdoelen voor het betreffende gebied gelden. Alle bestaand gebruik binnen een Natura 2000-gebied is toegestaan mits het niet strijdig is met de instandhoudingsdoelen. Om de instandhoudingsdoelen te waarborgen wordt voor elk aangewezen Natura 2000-gebied een beheerplan opgesteld (hoofdstuk 1).

Habitatrichtlijn

Het Norgerholt is door het Rijk aangemeld als Habitatrichtlijngebied, voortkomend uit richtlijn 92/43/EEG van de Raad van Europese Gemeenschappen. De Habitatrichtlijn heeft tot doel de biodiversiteit in de Europese Unie veilig te stellen door Europese habitats en bedreigde en kwetsbare dieren- en plantensoorten te beschermen. De Habitatrichtlijn verplicht tot het ecologische netwerk van speciale beschermingszones, Natura 2000. Het Norgerholt is inmiddels definitief aangewezen als Habitatrichtlijngebied voor de doelstellingen en habitattypen zoals genoemd in het aanwijzingsbesluit.

IPPC-richtlijn (Integrated Pollution Prevention and Control)

De richtlijn 96/61/EG van de Raad van de Europese Unie van 24 september 1996 heeft als doel de geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging. Zij bevat maatregelen ter voorkoming en/of beperking van emissies in lucht, bodem en water ter bescherming van het milieu. Nederland heeft de IPPC-richtlijn geïmplementeerd in de Wet milieubeheer. In bijlage 1 van de richtlijn worden activiteiten genoemd die onder deze richtlijn vallen. Binnen de agrarische sector moeten intensieve varkens- en pluimveehouderij (meer dan 40.000 stuks pluimvee, 2000 mestvarkens en/of 750 zeugen) voldoen aan deze richtlijn.

Verdrag van Malta

Dit verdrag beoogt het cultureel erfgoed dat zich in de bodem bevindt beter te beschermen. Het gaat om archeologische resten als nederzettingen, grafvelden en gebruiksvoorwerpen. Uitgangspunt van het verdrag is dat het archeologische erfgoed integrale bescherming krijgt. Dit is gevat in drie principes:

1. Streven naar behoud in situ van archeologische waarden. De bodem is de beste garantie voor een goede conservering van archeologische resten.
2. Tijdig rekening houden in de ruimtelijke ordening met de mogelijkheid of aanwezigheid van archeologische waarden, blijkend uit onderzoek, zodat er nog ruimte is voor archeologie-vriendelijke alternatieven.
3. De verstoorder betaalt voor het doen van opgravingen en het documenteren van archeologische waarde, wanneer behoud in situ niet mogelijk is

Het verdrag van Malta is in Nederland geïmplementeerd in de Wet op de archeologische monumentenzorg, onderdeel van de Monumentenwet 1988.

Kaderrichtlijn Water

De Kaderrichtlijn Water (KRW) is op 22 december 2000 van kracht geworden en heeft als doel de bescherming van landoppervlaktewater, overgangswater (zoet-zout), kustwateren en grondwater. Een belangrijk uitgangspunt is dat sinds 2000 geen achteruitgang van de chemische en ecologische toestand van het water mag plaatsvinden. De richtlijn gaat uit van internationale stroomgebieden. Voor elk stroomgebied wordt een stroomgebiedplan opgesteld met milieudoelstellingen voor het grond- en oppervlaktewater en de beschermde gebieden. De milieudoelstellingen en bijbehorende maatregelen in het beheerplan van de KRW moeten overeenstemmen met de doelen van Natura 2000.

De KRW is in de Nederlandse wetgeving verankerd met de Implementatiewet EG-Kaderrichtlijn Water (2005), de Waterwet (2009) en het Besluit kwaliteitseisen en monitoring water 2009.

Het grootste deel van Nederland ligt in het stroomgebied van de Rijndelta. Dit stroomgebied is weer onderverdeeld in vijf deelgebieden. In de KRW wordt een register bijgehouden met beschermde gebieden. Het Norgerholt maakt ook deel uit van het stroomgebied Rijndelta, deelgebied Rijn-Noord. Het wordt beschermd in het kader van Natura 2000. Daarnaast worden wateren als zwemwater beschermd en zijn gebieden aangewezen als beschermd vanwege het onttrekken van water voor menselijke consumptie. Voor zwemwater en het onttrekken van water ter consumptie zijn reeds kwaliteitseisen opgesteld. Waternormen en -eisen ten aanzien van het Natura 2000-gebied worden afgestemd na het vaststellen van de instandhoudingsdoelen en het beheerplan. Het beheerplan kan maatregelen opnemen met het oog op realisatie van de gewenste toestand.

In het Norgerholt zelf bevinden zich geen waterlichamen die benoemd zijn in de KRW.

4.1.2 Rijksbeleid

Natuurbeschermingswet 1998

De Natuurbeschermingswet 1998 (Nb-wet) regelt de bescherming van natuurgebieden in Nederland. De bepalingen van de Europese Vogelrichtlijn en de Europese Habitatrichtlijn zijn in deze wet verankerd. Naast de Natura 2000-gebieden (aangewezen onder de Vogel- en/of Habitatrichtlijn) bevat de Nb-wet beschermde natuurmonumenten.

Het Norgerholt is aangewezen als Habitatrichtlijngebied. Hiermee zijn de doelen en de begrenzing van het Natura 2000-gebied definitief en is de provincie Drenthe verantwoordelijk voor de uitvoering van de wet.

Flora- en faunawet

De Flora- en faunawet beschermt de planten- en diersoorten in Nederland. Voor alle inheemse soorten in Nederland geldt een algemene zorgplicht: men mag soorten niet opzettelijk beschadigen. Daarnaast worden in de Flora- en faunawet nog een aantal soorten specifiek genoemd

die extra bescherming genieten. Het gaat om soorten die nationaal dan wel internationaal bescherming behoeven om de soort in Europa veilig te stellen. Indien activiteiten plaatsvinden in het leefgebied van beschermde soorten, is de Flora- en faunawet mogelijk aan de orde. In het Norgerholt komen meerdere soorten voor die beschermd worden via de Flora- en faunawet.

Jacht is in het kader van de Flora- en faunawet in het Norgerholt toegestaan. Het is de keus van de beheerder om de jacht al dan niet toe te staan. Ten behoeve van schadebestrijding kan de beheerder ook beheer en schadebestrijding toestaan. Hiervoor dient de provincie Drenthe dan wel een ontheffing voor de Flora- en faunawet af te geven. Voor jacht en beheer en schadebestrijding is mogelijk ook een Nb-wetvergunning noodzakelijk.

Boswet

Het doel van de Boswet is om het bosareaal in Nederland in stand te houden. De Boswet is van toepassing op alle bossen en houtopstanden buiten de bebouwde kom groter dan 1000 vierkante meter en op rijbeplantingen van meer dan twintig bomen. Bij kap dient binnen drie jaar op het gekapte oppervlak nieuw bos te worden gerealiseerd door middel van herplant dan wel door natuurlijke verjonging. Indien dit niet mogelijk is, geldt een herplantplicht van gelijke omvang elders. De Boswet is ook van toepassing op het bos in het Norgerholt.

(Nieuwe) Wet natuurbescherming

De beoogde nieuwe Wet natuurbescherming zal op termijn de Natuurbeschermingswet 1998, de Flora- en faunawet en de Boswet samenvoegen. Op het moment van schrijven valt de bescherming van de Natura 2000 onder de Natuurbeschermingswet 1998. Wanneer de nieuwe Wet natuurbescherming in werking treedt, zal de bescherming van Natura 2000-gebieden en bijhorende doelstellingen onder deze nieuwe Wet natuurbescherming komen te vallen. Na inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming kan een verwijzing in de tekst naar de Natuurbeschermingswet 1998 vanaf dat moment worden beschouwd als een verwijzing naar de nieuwe Wet natuurbescherming.

Bont zandoogje

Natuurnetwerk Nederland

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) – voorheen Ecologische Hoofdstructuur (EHS) genoemd – wordt door de provincies vastgesteld en vormt de basis voor het natuurbeleid. De aanduiding als NNN heeft een tweeledig doel. Enerzijds gaat het om een planologische bescherming en reservering ten behoeve van een netwerk van waardevolle natuurgebieden en de onderlinge verbindingen. Anderzijds gaat het om het ruimtelijk vastleggen van gebieden die in aanmerking komen voor rijkssubsidie voor aankoop, inrichting en beheer van natuurgebieden, natuurontwikkelingsgebieden en landbouwgronden met agrarisch natuurbeheer. De subsidieregeling die daarbij hoort heet (sinds 2009) Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL). De gebieden die onder die regeling vallen zijn door de provincie vastgelegd in het Natuurbeheerplan.

Het Natura 2000-gebied Norgerholt maakt in zijn geheel deel uit van de NNN. De NNN bestaat uit de grotere bestaande natuur- en bosgebieden, de in het Integraal gebiedsplan Drenthe begrensde natuur- en beheersgebieden, de ecologische verbindingzones en de robuuste verbindingen.

Wet milieubeheer

De bescherming van het milieu vindt plaats door de Wet Milieubeheer. Hierin zijn regels geformuleerd hoe de overheden van rijk tot gemeente het milieu moeten beschermen. Naast het opstellen van milieuplannen, het aangeven van milieukwaliteitseisen en het afgeven van vergunningen is de milieueffectrapportage (m.e.r.) een belangrijk hulpmiddel voor de overheid. Bij grote plannen en projecten krijgt de overheid via de m.e.r. informatie over de impact op het milieu.

Wet algemeen bestuur omgevingsrecht (WABO)

Voor verschillende vergunningen is vanaf 1 oktober 2010 de WABO ingevoerd. Hierdoor is het soms mogelijk om noodzakelijke toestemmingen op het gebied van onder andere ruimte, natuur en milieu in één keer met één procedure aan te vragen. De verantwoordelijkheid voor de afstemming tussen de diverse juridische kaders ligt bij de overheid. Als gevolg van de WABO zijn vele wetten die betrekking hebben op de fysieke leefomgeving (zoals milieu, wonen, ruimtelijke ordening en natuurbescherming) aangepast. De belangrijkste uitvoeringsregelingen van de WABO zijn het Besluit omgevingsrecht (BOR) en de Ministeriële regeling omgevingsrecht (MOR).

Crisis- en herstelwet (CHW)

De Crisis- en herstelwet omvat regels voor een versnelde ontwikkeling en verwezenlijking van ruimtelijke en infrastructurele projecten. Deze wet kan ook gevolgen hebben voor de regelgeving van toepassing op Natura 2000-gebieden. Zo heeft de wet geleid tot een aantal aanpassingen aan de Natuurbeschermingswet. Deze wijzigingen hebben als doel om de wet in de praktijk beter hanteerbaar te maken, zonder overigens afbreuk te doen aan de beoogde doelen van de wet. De uitwerking van deze wijzigingen in de Natuurbeschermingswet in relatie tot het Natura 2000-gebied Norgerholt en het bestaande gebruik wordt beschreven in paragraaf 4.2. Overige juridische aspecten worden uitgewerkt in hoofdstuk 8.

Wet ammoniak en veehouderij (WAV)

Op 8 mei 2002 is de WAV in werking getreden. De WAV vormt een onderdeel van de ammoniakregelgeving voor dierenverblijven en veehouderijen. Het gaat om een emissiegerichte benadering met aanvullend beleid ter bescherming van kwetsbare gebieden. Doel is om verzuringsgevoelige natuur te beschermen tegen de uitstoot van ammoniak. Melkveebedrijven binnen 250 meter van deze kwetsbare gebieden hebben groeimogelijkheden tot een ammoniakemissie van

2.446 kg. Bedrijven in een extensiveringsgebied of bij een Natura 2000-gebied worden mogelijk meer beperkt in groeiomgankelijkheden. De kwetsbare gebieden worden door de provincie aange-
wezen, maar bevatten in ieder geval gebieden uit de ecologische hoofdstructuur. De provincie
Drenthe heeft voor de WAV een ammoniakkaart opgesteld. Op de ammoniakkaart van de
provincie Drenthe is het Norgerholt aangewezen als zeer kwetsbaar gebied (bijlage 17).

Programma Aanpak Stikstof (PAS)

Het Programma Aanpak Stikstof 2015-2021 (PAS) is op 1 juli 2015 in werking getreden. Het
PAS is een samenwerkingsprogramma van het Rijk (ministeries van EZ, I&M en Defensie) en
de twaalf provincies. Het motto van het PAS is ‘economie en ecologie door één deur’.
Het PAS verzekert enerzijds een reductie van stikstofdepositie in Natura 2000-gebieden
en herstel van aangetaste beschermde natuurtypen. De reductie van stikstofemissie wordt
primair bereikt door generieke bronmaatregelen voor de landbouw. Het herstel van aangetaste
beschermde natuurtypen wordt bereikt door een gebiedsgericht pakket aan herstelmaatre-
gelen samen te stellen op basis van de meest actuele wetenschappelijke inzichten. Dit pakket is
neergelegd in de zogenaamde PAS-gebiedsanalyses. Alle voor het PAS opgestelde gebiedsana-
lyses hebben een ecologische review ondergaan. Op basis daarvan kan gegarandeerd worden dat
bij onverkorte uitvoering van de erin opgenomen herstelmaatregelen de beschermde natu-
urtypen in de komende beheerplanperiode niet verder achteruitgaan en dat het bereiken van de
instandhoudingsdoelen voor de betrokken habitattypen op termijn haalbaar blijft. De uitvoe-
ring van de herstelmaatregelen is geborgd. In Drenthe is een en ander juridisch afgehecht via de
Raamovereenkomst Plattelandsontwikkeling Drenthe en via de ‘borgingsovereenkomst’ met
terreinbeherende organisaties, waterschappen en particulieren (Drents Particulier Grondbezit).
Anderzijds trekt het PAS vergunningverlening voor de Natuurbeschermingswet 1998 vlot
voor nieuwe ontwikkelingen die stikstof uitstoten. Onder andere nieuwe ontwikkelingen in de
industrie, verkeer en vervoer, landbouw, woningbouw en scheepvaart worden zo gefaciliteerd.
Hierbij wordt ook een administratieve lastenverlichting bereikt doordat ontwikkelingen met
weinig impact – onder een bepaalde grenswaarde – onder omstandigheden met een melding
kunnen worden afgedaan, en doordat vanuit de PAS-gebiedsanalyses inhoudelijke rugdekking
wordt geboden voor te verlenen vergunningen. De ruimte voor nieuwe ontwikkelingen is niet
onbegrensd. Uit het rekenmodel voor het PAS, AERIUS, blijkt steeds welke ruimte er op een
bepaald moment voor nieuwe ontwikkelingen is en hoeveel van die ruimte al is uitgegeven. De
provincie Drenthe heeft voor de toedeling van ontwikkelingsruimte beleidsregels vastgesteld die
eraan moeten bijdragen dat gedurende de looptijd van het PAS steeds voldoende ruimte voor
nieuwe ontwikkelingen beschikbaar is.

In het PAS zijn monitoring- en bijstuuringsafspraken opgenomen zodat steeds tijdig geïnter-
veneerd kan worden wanneer dat nodig is. Deze monitoring is op alle elementen van het PAS
gericht: de ontwikkeling van de stikstofdepositie, de uitvoering van herstelmaatregelen, de
uitgifte van ruimte voor nieuwe ontwikkelingen en de kwaliteit van betrokken beschermde
natuurtypen. Overigens is het daarbij niet de bedoeling om een ‘zenuwachtig’ systeem te
creëren.

Meer informatie over het PAS is te vinden via pas.natura2000.nl. Voor de implementatie en
consequenties van het PAS in het Natura 2000-gebied Norgerholt wordt verwezen naar hoofd-
stuk 5.

Waterwet

De Waterwet vormt de basis voor normen die aan watersystemen kunnen worden gesteld en
heeft acht wetten samengevoegd. De Waterwet regelt het beheer van het oppervlakte- en het
grondwater en verbetert de samenhang tussen waterbeleid en ruimtelijke ordening. Een gevolg
van de samenvoeging is dat er ook slechts één watervergunning hoeft te worden afgegeven.

De toepassing van de Waterwet is gericht op het voorkomen en (waar nodig) beperken van overstromingen, wateroverlast en waterschaarste in samenhang met de bescherming en verbetering van de chemische en ecologische kwaliteit van watersystemen en het vervullen van maatschappelijke functies door watersystemen. Voor regionale wateren bevatten de verordeningen en plannen van de provincies normen om dit te realiseren.

In het kader van Natura 2000 en het beheerplan kan de Waterwet relevant zijn, omdat deze wet toeziet op activiteiten die van invloed kunnen zijn op het watersysteem, zoals waterwinning. De Waterwet beziet deze activiteiten in samenhang met de bescherming en verbetering van de chemische en ecologische kwaliteit van watersystemen en het beperken van waterschaarste.

Besluit kwaliteitseisen en monitoring water (BKMW)

In het Besluit kwaliteitseisen en monitoring water (BKMW 2009) worden ter implementatie van de Kaderrichtlijn Water (KRW), de Richtlijn prioritaire stoffen en de Grondwaterrichtlijn eisen gesteld waaraan de kwaliteit van de oppervlakte- en grondwaterlichamen in Nederland in beginsel moet voldoen. De door de richtlijnen vereiste kwaliteit is de zogenaamde goede water-toestand, die eind 2015 moet zijn gehaald, tenzij een legitiem beroep kan worden gedaan op een van de uitzonderingen van de KRW (zoals fasering of doelverlaging).

Nationaal Waterplan (NWP)

De Vierde nota waterhuishouding is in 2009 vervangen door het Nationaal Waterplan. Het waterplan beschrijft de maatregelen die genomen moeten worden om Nederland veilig en leefbaar te houden en de kansen die water biedt beter te benutten. De nationale stroomgebieden volgens de KRW zijn als bijlage opgenomen in het waterplan.

De afstemming van de normen voor grond- en oppervlaktewater vindt pas plaats nadat de instandhoudingsdoelstellingen en beheerplannen van het Natura 2000-gebied definitief zijn vastgesteld.

Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR)

In de SVIR schetst het kabinet hoe Nederland er in 2040 uit moet zien: concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig. Het ruimtelijke en mobiliteitsbeleid wordt meer aan provincies en gemeenten overgelaten. Hieronder valt bijvoorbeeld het landschapsbeleid. De Rijksoverheid richt zich op nationale belangen, zoals een goed vestigingsklimaat, een degelijk wegennet en waterveiligheid. De SVIR vervangt verschillende nota's waaronder de Nota Ruimte.

De toenmalige EHS (nu NNN) is conform het regeerakkoord in 2014 herijkt en gedecentraliseerd, en via de SVIR en bijbehorende Amvb Ruimte planologisch beschermd. Onderdeel van het NNN zijn de Natura 2000-gebieden, de Nationale Parken, het reeds verworven areaal EHS en een beperkte uitbreiding met nieuwe natuur, gericht op het realiseren van Natura 2000-doelen.

Het Norgerholt is als Natura 2000-gebied in zijn geheel begrensd binnen de NNN en daarmee planologisch verankerd binnen de SVIR.

Vliegbewegingen

- Kleine luchtvaart

Door Lensink & Aarts (2011) is een effectbeoordeling uitgevoerd naar het bestaand gebruik van kleine luchthavens en beheerplannen Natura 2000. Hierin is onderzocht of en welke negatieve effecten kunnen optreden van luchtvaart vanaf kleine luchthavens. Onder kleine luchtvaart moet worden begrepen motorvliegen (Single Engine Piston), motorvliegen (Micro Light Aircraft), zweefvliegen, ballonvaren, schermvliegen, snorvliegen en zeilvliegen.

Uit de analyse bij de effectbeoordeling blijkt dat er 79 HR-gebieden zijn waarop geen noemenswaardige versturende invloeden van klein verkeer zijn te verwachten omdat het gebied is aangewezen voor typen en soorten die niet gevoelig zijn voor verstoring. In Drenthe betreft dit de gebieden: Norgerholt, Witterveld, Drouwenezand, Elperstroomgebied, Holtingerveld, Mantingerbos en het Mantingerzand.

Een tweede groep bestaat uit 75 gebieden die op ruime afstand van een vliegveld of terrein liggen zodat de vliegintensiteit laag tot nihil is en er geen noemenswaardige verstoring zal optreden (VR-gebieden). In al deze gebieden is zonder meer geen sprake van negatieve effecten. In Drenthe betreft dit de gebieden: Leekstermeer, Zuidlaardermeer, Fochteloërveen, Drentse Aa, Drents-Friese Wold & Leggelderveld, Dwingelderveld en Bargerveen.

Een derde groep bestaat uit 8 gebieden met in de nabijheid een vliegveld waardoor verstoring optreedt. Negatieve effecten zijn hierdoor niet uitgesloten (HR- en VR-gebieden). Deze groep omvat echter geen Drentse Natura 2000-gebieden.

Omdat in het eerste onderzoek van Lensink & Aarts (2011) geen rekening is gehouden met typische soorten bij habitatgebieden is door R. Lensink, Bureau Waardenburg bv, een nader onderzoek² verricht. In het onderzoek is nagegaan of van bestaand gebruik door klein verkeer negatieve effecten op typische soorten van beschermde habitattypen aan de orde zijn. In een groot aantal gebieden is dit in het geheel niet aan de orde omdat vliegvelden of vliegterreinen op een te grote afstand liggen om aanleiding te kunnen zijn voor een noemenswaardige vliegintensiteit (>5 bewegingen/dag/km²).

Een beperkt aantal gebieden ligt (bijna) binnen bereik van vliegvelden waardoor de vliegintensiteit in een (klein) deel van het gebied boven genoemde grenswaarde uitkomt. Relevante habitats met hun typische soorten liggen of op ruimere afstand van het vliegveld, dan wel slechts een zeer beperkt deel van deze habitats wordt beïnvloed. Negatieve effecten op typische soorten zijn daarmee uitgesloten of niet meetbaar in omvang. In acht gebieden kan sprake zijn van enig negatief effect van bestaand gebruik op typische soorten. Deze groep omvat echter geen Drentse Natura 2000-gebieden.

Uit voorgaande onderzoeken kan geconcludeerd worden dat negatieve effecten op de Drentse Natura 2000-gebieden, als gevolg van vliegbewegingen, op voorhand zijn uit te sluiten.

- TUG ontheffing

Naast vliegbewegingen van en naar de luchthavens, is het voor enkele soorten luchtvaartuigen mogelijk om buiten een luchthaven op te stijgen en te landen. Dit kan alleen met een door Gedeputeerde Staten verleende ontheffing vanuit Wet luchtvaart, een zogenaamde TUG-ontheffing (Tijdelijk en Uitzonderlijk Gebruik). In het provinciaal beleid is geregeld dat voor het landen en opstijgen in een Natura 2000-gebied (en de Ecologische Hoofdstructuur) geen ontheffing wordt verleend. Tevens geldt een verbod voor gemotoriseerde luchtvaartactiviteiten binnen een zone van 2000 meter rondom alle Natura 2000-gebieden.

---

2 Bestaand gebruik klein vliegverkeer; hoe verhoudt dit zich tot typische soorten van beschermde habitattypen?

Voor de traumahelikopter gelden speciale regels. Deze behoeven bij urgente inzet géén TUG-ontheffing, maar de piloot dient wel rekening te houden met het vliegen boven natuurgebieden. Negatieve effecten op zowel Vogel- als Habitatrictlijndoelen door betreding of andere mechanische effecten als gevolg van landen of opstijgen zijn hierdoor eveneens op voorhand uit te sluiten.

- Drones

Het gebruik van drones is de laatste jaren enorm in opkomst. Het is aannemelijk dat het gebruik van drones in en rondom Natura 2000-gebieden significant negatieve effecten kan hebben voor een Natura 2000-gebied. In beginsel is het daarom niet toegestaan om met drones te vliegen boven Natura 2000-gebieden. In individuele gevallen kan aan de hand van een ‘voortoets’ beoordeeld worden of het gebruik van een drone mogelijk negatieve effecten heeft voor de aangewezen (typische) habitatsoorten en vogelrichtlijnsoorten. Afhankelijk van de voortoets kan, eventueel onder bepaalde voorwaarden ten aanzien van frequentie of plaatsen waar gevlogen mag worden, een Natuurbeschermingswetvergunning worden verleend voor het vliegen met een drone in een Natura 2000-gebied.

Het gebruik van drones door een terreinbeherende organisatie is vrijgesteld van de vergunningplicht, echter enkel en alleen in relatie tot het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Voorgaande geldt alleen in het geval het gebruik van drones minder negatieve gevolgen heeft voor de instandhoudingsdoelstellingen dan een andere alternatieve ingreep.

Naast een Natuurbeschermingswetvergunning is mogelijk ook een Flora- en faunawet-ontheffing vereist voor het gebruik van drones.

4.1.3 Provinciaal beleid

Omgevingsvisie Drenthe

Op 2 juni 2010 heeft de provincie Drenthe een nieuwe omgevingsvisie vastgesteld. Hierin is het kader aangegeven voor de ruimtelijk-economische ontwikkeling van Drenthe. De Omgevingsvisie vervangt het tweede provinciale omgevingsplan uit 2004 en is de integratie van de provinciaal ruimtelijke structuurvisie, het provinciaal milieubeleidsplan, het regionaal waterplan en het provinciaal verkeer- en vervoerplan. Op 2 juli 2014 heeft de provincie een actualisatie van de Omgevingsvisie vastgesteld. In de Omgevingsvisie heeft de provincie kernkwaliteiten benoemd die behouden dan wel ontwikkeld zouden moeten worden, waaronder rust, ruimte, natuur en landschap. Verder wil de provincie de biodiversiteit behouden en waar mogelijk versterken en de leefomgeving beschermen. Het realiseren van de NNN, waar het Norgerholt een onderdeel van is, is een provinciaal belang.

Op de kernkwaliteitenkaart van de Omgevingsvisie Drenthe is te zien dat veel verschillende kwaliteiten samenkomen in het Natura 2000-gebied Norgerholt. Het gaat om de kwaliteiten:

- natuur
- archeologie
- rust (duisternis)
- cultuurhistorie
- aardkundige waarden

Voor het hele gebied geldt de functie Natuur. Daardoor biedt de Omgevingsvisie voldoende bestuurlijk draagvlak voor de verdere ontwikkeling van natuur binnen de begrenzing van het Natura 2000-gebied en gedeeltelijk ook direct daarbuiten.

Bij beheer van het Norgerholt moet, behalve met de natuurwaarden, ook rekening worden gehouden met behoud van de aanwezige aardkundige, archeologische en cultuurhistorische waarden.

- Aardkundige waarden

Het Norgerholt is onderdeel van het Plateau van Norg. Dit wordt gekenmerkt door landschappelijk open essen op een keileemrug met dekzand, waarin reliëf aanwezig is en waar verschillende laagtes, onder meer in de vorm van pingoruïnes, voorkomen. Het bos zelf heeft door de eeuwenoude bosbegroeiing een goed ontwikkeld moderpodzolprofiel. Op de provinciale kaart van aardkundige waarden (Provincie Drenthe 2013) is het gebied vermeld als stergebied, het hoogste beschermingsniveau (bijlage 10a).

- Archeologische waarden

Het Norger esdorpenlandschap kent een rijk bodemarchief met tal van archeologische vondsten vanaf de Oude Steentijd (bijlage 10b). Volgens de Indicatieve kaart archeologische waarden (IKAW) geldt hier een hoge tot middelhoge trefkans op de aanwezigheid van archeologische waarden. In het Norgerholt liggen drie archeologische monumenten: de drie grafheuvels in de Telgenkamp, ten zuidwesten van het ven. Deze grafheuvels stammen uit de Bronstijd (2000-800 voor Christus). Ten westen hiervan, net buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied, zijn sporen gevonden van een nederzetting uit de Midden-Steentijd (Mesolithicum, ca. 4900 voor Christus).

- Cultuurhistorische waarden

Het Norgerholt en haar omgeving is een cultuurhistorisch waardevol gebied. De contouren van het bos zijn al eeuwen oud (figuur 3.6, bijlage 5). Het Norger esdorpenlandschap is onderdeel van de Cultuurhistorische hoofdstructuur (CHS) van Drenthe (Provincie Drenthe, 2013). Om cultuurhistorische redenen is ervoor gekozen om het bos niet uit te breiden op de esgronden in de omgeving.

Omgevingsverordening

De Provinciale Omgevingsverordening (POV) is een belangrijk instrument om het beleid van de Omgevingsvisie uit te voeren. De verordening bevat juridisch bindende regels en kaartmateriaal op onder meer de beleidsterreinen natuur, landbouw en water. In samenhang met de actualisatie van de Omgevingsvisie is ook de Omgevingsverordening geactualiseerd. De geactualiseerde POV is op 17 oktober 2015 in werking getreden. Op kaart 5 van de Omgevingsverordening is het Norgerholt aangewezen als ‘robuust natuursysteem’.

Natuurvisie 2040

In 2012 hebben de provincies een groot deel van de verantwoordelijkheid voor het natuurbeleid van het Rijk overgenomen. Om aan te geven hoe deze verantwoordelijkheid ingevuld wordt heeft de provincie Drenthe een provinciale natuurvisie ontwikkeld. In deze visie zijn ambities, doelen en uitgangspunten vastgesteld voor het Drentse natuurbeleid in het algemeen en ook voor het soortenbeleid. Het soortenbeleid komt tot uitdrukking in het Flora- en faunabeleidsplan 2014. In de natuurvisie is onder andere het Natuurnetwerk Drenthe (NND) opgenomen, waarvan het NNN (de oude EHS) deel uitmaakt. Het NND is groter dan de NNN: het omvat ook alle verbindende landschapselementen en kleine natuurgebieden en daarmee de natuur in zowel het landelijk gebied als de urbane gebieden. Om de doelen te bereiken werkt de provincie samen met maatschappelijke partners. De visie sluit aan op het rijksnatuurbeleid, zoals dat in het Natuurpact en de landelijke Natuurvisie is verwoord.

Flora- en faunabeleidsplan 2014

Provinciale Staten hebben op 17 december 2014 het Flora- en faunabeleidsplan vastgesteld. Drenthe staat met dit besluit positief tegenover het, onder voorwaarden, toestaan van grote hoefdieren als het edelhert en damhert. De nulstand voor het wilde zwijn blijft wel in stand. In het Flora- en faunabeleidsplan geeft de provincie Drenthe het soortenbeleid vorm en anticipeert zij daarmee ook op nieuwe taken. De provincie heeft een actieve rol in het soortenbeleid en wil aan bijvoorbeeld terrein- en faunabeheerders een kader bieden om uitvoering te geven aan de verschillende aspecten van het Drentse soortenbeleid. De lijn daarbij is beschermen, beleven en benutten. Het bovenliggende doel is behoud en versterking van de biodiversiteit en speciaal van de karakteristieke Drentse natuur en identiteit. Dit wordt vormgegeven via de verschillende pijlers van het natuurbeleid, waarvoor de Natuurvisie 2014 het verbindende document is. Het primaire wettelijke kader voor het Flora- en faunabeleidsplan zijn de Flora- en faunawet met de bijbehorende algemene maatregelen van bestuur, de Boswet en de Natuurbeschermingswet 1998 met de bijbehorende algemene maatregelen van bestuur.

Natuurbeheerplan Drenthe 2016

De provincies bepalen in welke gebieden beheerders subsidie kunnen krijgen voor (agrarisch) natuur- en landschapsbeheer. Zij stellen hiervoor een Natuurbeheerplan op dat is verankerd in het Subsidiestelsel Natuur en Landschapsbeheer (SNL, 2016). Dit stelsel bestaat uit de 'Subsidieverordening Natuur- en Landschapsbeheer 2016 voor het beheer van natuur en landschap' en de 'Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap 2016' (SKNL, 2016) voor investeringen in natuur en landschap (omvorming, inrichting en kwaliteitsontwikkeling).

In het Natuurbeheerplan 2016 heeft de provincie Drenthe vastgelegd waar welke natuur aanwezig is en waar natuur ontwikkeld kan worden. In het plan liggen de verschillende natuurbeheer- en landschapsbeheertypen voor alle percelen en terreinen vast, met de benamingen

Witte klaverzuring

volgens de landelijk uniforme systematiek van de Index Natuur en Landschap. Subsidie is alleen mogelijk voor het beheertype dat in het Natuurbeheerplan is begrensd en vastgesteld. Het Natuurbeheerplan bestaat uit een beheertypenkaart en een ambitiekaart. Op de beheertypenkaart staat de actuele natuursituatie voor het (agrarisch) natuurbeheer. Op de ambitiekaart staat de ambitie van de provincie voor de natuur. De ambitiekaart geeft de gewenste ontwikkeling van de natuur in Drenthe aan om het huidige gebruik of beheer te veranderen en vormt de basis voor de subsidiëring van kwaliteitsimpulsen op grond van de SKNL. Op basis van het Natuurbeheerplan kan subsidie aangevraagd worden voor (agrarisch) natuur en landschapsbeheer.

Op de beheertypenkaart van het Natuurbeheerplan 2016 is het Norgerholt grotendeels aangeduid met beheertype N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos, het ven heeft beheertype N06.06 Zuur ven en hoogveenven. Op de ambitiekaart staat het bos ook als N15.02; dit beheertype komt goed overeen met het doel voor het Natura 2000-gebied. Het ven heeft als ambitie beheertype N06.03 Hoogveen. De ambitiekaart moet nog worden geactualiseerd op basis van de Natura 2000-beheerplannen.

4.1.4 Gemeentelijk beleid

Gemeentelijke bestemmingsplannen

In een bestemmingsplan worden gronden van een passende actuele bestemming voorzien; de bestemmingen zijn functies als wonen, openbaar groen en verkeer. Zo wordt duidelijk welke ontwikkelingen wel en welke niet gewenst zijn in een gebied. Op grond van het bestemmingsplan verleent de gemeente vergunningen voor het uitvoeren van activiteiten zoals bouwprojecten. Om een vergunning af kunnen te geven voor ontwikkelingen die niet binnen het bestemmingsplan passen, moet een bestemmingsplan gewijzigd worden.

Het Bestemmingsplan Buitengebied van de gemeente Noordenveld is vastgesteld op 17 april 2013. Het Norgerholt heeft de bestemming natuur met Waarde Natuur 2 (de bescherming van de instandhoudingsdoelstelling van het Natura 2000-gebied Norgerholt). Deze waarde detailleert de natuurfunctie wat betreft het Natura 2000-habitatype, de natuur- en landschappelijke waarden en de dagrecreatie. Het begrensde Natura 2000-gebied ten oosten van de Asserstraat heeft zowel de bestemming Agrarisch met waarden als Waarde Natuur 2. Voor het Norgerholt als geheel geldt ook de Waarde Archeologie 2, waarmee het mede bestemd is voor het behoud en de bescherming van de aanwezige archeologische waarden. Het noordwestelijke deel van het bos heeft daarbij ook Waarde Landschap. Dit deel is daarmee tevens bestemd voor behoud van de landschappelijke en cultuurhistorische waarde van de essen.

Voor de omliggende gronden geldt hoofdzakelijk de bestemming Agrarisch met waarde; dit zijn zogenaamde multifunctionele gebieden waar landbouw, natuur, landschap, cultuurhistorie en recreatie ieder hun plaats hebben. In deze bestemming (die is afgeleid van de aanduiding 'Multifunctioneel' van de Visiekaart uit de Omgevingsvisie) wordt in het bestemmingsplan een meer terughoudend ruimtelijk beleid gevoerd (Gemeente Noordenveld 2013).

In het bestemmingsplan is aangegeven dat voor de Natura 2000-gebieden (Waarde Natuur 2) in de gemeente de aanwijzingsbesluiten leidend zijn. Alle bestaande functies zijn ondergeschikt aan de in de aanwijzingsbesluiten genoemde waarden. De bestemmingsregeling vloeit voor deze gebieden rechtstreeks voort uit hogere regelgeving.

Verder is opgenomen dat onderzocht dient te worden in hoeverre ontwikkelingen in de nabijheid van de Natura 2000-gebieden significant negatieve effecten kunnen hebben op de aangevoerde waarden in het betreffende Natura 2000-gebied. In het bestemmingsplan is hiertoe een

toets ingebouwd. Deze toets houdt in dat bij omgevingsvergunningen voor afwijking van de bouw- en/of gebruiksregels, wijzigingen en omgevingsvergunningen voor het uitvoeren van werken, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden een ‘habitattoets’ dient te worden uitgevoerd, waarbij een duidelijke relatie aanwezig is met de beheerplannen die voor de Natura 2000-gebieden worden opgesteld. De gemeente gebruikt de gegevens uit het beheerplan bij het (per aanvraag) uitvoeren van de habitattoets.

De bescherming van de Natura 2000-gebieden is hiermee in het bestemmingsplan voldoende geborgd.

4.1.5 Overig

Onderzoeksprogramma Bosreservaten(Alterra)

In 1987 besloot de toenmalige minister van Landbouw, Natuur en Voedselvoorziening tot de instelling van de bosreservaten. Het Norgerholt valt onder dit programma. Sommige reservaten zijn voorbeelden van de meest natuurlijke bossen van Nederland, andere zijn recent als cultuurbos aangelegd. De reservaten hebben met elkaar gemeen dat ze niet meer beheerd worden en dat ze dienen als onderzoeksobjecten. In de onderzoeksobjecten worden de veranderingen in samenstelling en structuur vastgelegd. Het onderzoeksprogramma richt zich op nieuwe kansen voor beheer en beleid bij de ontwikkeling van ecologisch veerkrachtige boslandschappen (zie verder paragraaf 7.3). De provincie Drenthe gaat naar aanleiding van de informatieavond (zie paragraaf 1.4) aansluiting zoeken bij dit onderzoek. Alleen in het geval dat uit onderzoek blijkt dat andere beheermaatregelen een meerwaarde hebben wil de provincie daarvan pilots starten, waaronder in het Norgerholt. De locatie daarvan wordt in overleg met de beheerder bepaald.

4.2 Bestaand gebruik

Met de inwerkingtreding van de Crisis- en herstelwet in 2010 is het uitgangspunt voor het bestaand gebruik in en rond Natura 2000 het ‘ja, tenzij-principe’. Al het bestaand gebruik dat op 31 maart 2010 bekend was, is – al dan niet onder voorwaarden – toegestaan. Wel wordt getoetst of het bestaand gebruik mogelijk van invloed is op de instandhoudingsdoelen voor een Natura 2000-gebied. De toetsing gaat daarbij uit van de knelpunten zoals die voor het gebied zijn vastgesteld. Deze eerste, globale toetsing geschiedt op basis van expert judgement.

Aan de hand van de lijst met het bestaand gebruik wordt gekeken welke vormen van bestaand gebruik mogelijk een relatie hebben met de knelpunten. Het resultaat van deze inventarisatie is een indeling van het bestaand gebruik in een categorie ‘zeker geen effect’, en een categorie ‘mogelijk wel een effect’. De eerste categorie blijft verder onbesproken, de tweede categorie wordt nader onderzocht.

Wanneer blijkt dat er mogelijk negatieve effecten op de instandhoudingsdoelen uitgaan van een bepaalde vorm van bestaand gebruik, dient een effectenanalyse te worden uitgevoerd. Vervolgens moet worden beoordeeld of de gevonden mogelijke negatieve effecten de realisatie van de instandhoudingsdoelen in de weg staan (zogenoemde ‘significante negatieve effecten’). Als de negatieve effecten niet significant zijn, kan de vorm van gebruik nog op cumulatief negatief effect getoetst worden met behulp van de cumulatietoets. Wanneer de vorm van bestaand gebruik een mogelijk significant negatief effect heeft, kan worden bekeken in hoeverre mitigatie kan worden toegepast om dit effect te voorkomen.

De volgende vier scenario's worden onderscheiden:

1. Het valt uit te sluiten of het is zeer onwaarschijnlijk dat het gebruik significant negatieve effecten heeft op de instandhoudingsdoelen. Vormen van bestaand gebruik die hieraan voldoen kunnen als vergunningvrij in het beheerplan worden opgenomen.
2. Er zijn beperkte effecten die niet significant negatief zullen zijn, maar mogelijk in cumulatie met andere vormen van bestaand gebruik wel een significant negatief effect veroorzaken. Indien nodig wordt een cumulatietoets uitgevoerd.
3. Er zijn mogelijk significante negatieve effecten. Een nadere effectenanalyse is noodzakelijk, waarbij tevens gezocht wordt naar mitigerende maatregelen. Indien de mogelijk negatieve effecten van bestaande gebruiksvormen onvoldoende bekend zijn worden deze ook onder dit scenario geplaatst.
4. Er is een mogelijk significant negatief effect en dit is niet door mitigerende maatregelen te voorkomen. Vormen van gebruik die in deze categorie vallen zijn vergunningplichtig.

Mitigerende maatregelen

Als significant negatieve effecten kunnen worden voorkomen door mitigatie, kan de vorm van bestaand gebruik, samen met de mitigerende maatregelen, vergunningvrij worden gesteld in het beheerplan. Mitigerende maatregelen worden in de beoordeling genoemd. Is het toepassen van mitigerende maatregelen niet voldoende om significant negatieve effecten tegen te gaan, dan kan de vorm van gebruik aangemerkt worden als vergunningplichtig.

Cumulatietoets

Omdat vele kleine negatieve effecten, die ieder afzonderlijk niet significant negatief zijn, samen wél een significant negatief effect kunnen veroorzaken, kan indien nodig een cumulatietoets worden uitgevoerd. Hierbij wordt getoetst of een combinatie van gelijksoortige of verschillende vormen van gebruik een significant negatief effect heeft op de staat van instandhouding van de aangewezen waarden. Alle vormen van gebruik die cumulatief significant negatieve effecten hebben, kunnen hierdoor vergunningplichtig worden gesteld, tenzij deze negatieve effecten gezamenlijk gemitigeerd kunnen worden.

Vergunningen

Wanneer ondanks mitigatie toch significant negatieve effecten optreden, is een vergunning noodzakelijk. Het beheerplan vermeldt in dat geval om welke vorm van bestaand gebruik het gaat en welke significant negatieve effecten optreden. Het oordeel over de vergunningverlening voor het betreffende gebruik ligt bij het bevoegd gezag.

4.2.1 Recreatie en toerisme

Het Norgerholt is onder gebruikelijke toegangsregels opengesteld voor recreatie. In en rondom het bos lopen enkele paden waar wandelaars en fietsers gebruik van kunnen maken. In het bos zijn de toegangsregels van Natuurmonumenten leidend. Aan de oostrand van het Norgerholt ligt een café-restaurant, dat als uitvalsbasis dient voor wandelingen en excursies. In bijlage 12 is de kaart met bestaand gebruik voor recreatie en bewoning opgenomen. Aangrenzend aan het Norgerholt is geen verblijfsrecreatie aanwezig. In Norg en Westervelde liggen enkele campings en hotels en worden kamers verhuurd. Voor toeristen is het Norgerholt een karakteristiek en opvallend onderdeel van het Norgers dorpenlandschap.

De gebruikers van het terrein klagen af en toe over rommel langs de wegen en het rijden met crossmotoren over de wegen en paden. Volgens de toegangsregels van Natuurmonumenten is gemotoriseerd verkeer (waaronder motorcrossen) buiten de openbare wegen niet toegestaan. Het Boersma's pad is formeel niet openbaar (alleen recht van overpad), dus daar is motor-

crossen ook verboden. Handhaving van de toegangsregels is in dit opzicht een probleem en een aandachtspunt voor de beheerder en andere toezichthouders.

De zandweg aan de zuidwestzijde van het bos bleek kadastraal voor een deel geen eigendom van Natuurmonumenten. De afrastering is nu op de formele grens aangebracht, waardoor er geen verkeer meer mogelijk is. Het bos is hierdoor aan deze zijde rustiger geworden.

Conclusie

De huidige intensiteit van de recreatie is niet significant nadelig voor het instandhoudingsdoel. Optreden tegen illegale recreatieve activiteiten (crossen) is echter noodzakelijk.

4.2.2 Wonen

Langs de (noord)oostrand van het Norgerholt liggen enkele woningen en het eerder genoemde restaurant (bijlage 12). Deze zijn, met uitzondering van één woning, van het Norgerholt gescheiden door de Asserstraat en een fietspad. Vanuit deze woningen zijn er geen significant negatieve effecten op het bos.

In de directe omgeving van het Natura 2000-gebied Norgerholt liggen de dorpen:

- Norg op circa 500 meter ten noorden van het Norgerholt
- Westervelde op circa 200 meter ten westen van het Norgerholt
- Zuidvelde op circa 500 meter ten zuiden van het Norgerholt

Deze woonkernen leveren een groot deel van de recreanten in het gebied. Bezoeken aan het bos zijn in paragraaf 4.2.1 getoetst.

Conclusie

De huidige bewoning heeft geen significant negatieve effecten op het instandhoudingsdoel.

4.2.3 Wegverkeer

Door het Norgerholt lopen twee doorgaande, verharde verkeerswegen (figuur 1.1):

- de Asserstraat (provinciale weg N373) van Norg naar Zuidvelde, die het bos aan de oostzijde aansnijdt;
- de Hoofdweg, een gemeentelijke weg van Norg naar Westervelde, die dwars door het bos loopt.

De Asserstraat is een matig drukke 80-kilometerweg, met een snelheidsbeperking tot 60 kilometer bij het kruispunt met de Hoofdweg en de inrit van het restaurant. Aan de oostzijde van de weg ligt een fietspad dat deels buiten het bos is geleid met een eigen verlichting. De verharding van weg en fietspad is van asfalt en er wordt door de provincie in de winter regelmatig met zout of pekkel gestrooid voor gladheidsbestrijding. De bermen worden tweemaal per jaar gemaaid; bij de eerste maaibeurt wordt het maaisel afgevoerd.

De Hoofdweg is minder druk, met een snelheidsbeperking tot 60 kilometer. Bij de laatste reconstructie is uit cultuurhistorische overwegingen gekozen voor klinkerverharding en een enigszins bolle ligging. De gladheidsbestrijding met zout of pekkel is wat minder intensief dan op de Asserstraat. De bermen worden tweemaal per jaar gemaaid, eenmaal tot een meter uit de weg in het voorjaar en eenmaal de volledige berm in het najaar. Het maaisel wordt niet afgevoerd.

Het Boersma's pad dat van de Hoofdweg door het bos naar de landbouwgronden aan de noordzijde loopt, kent recht van overpad voor de betreffende agrariërs. Het gebruik door

grote landbouwmachines leidt soms tot beschadiging van het pad en van de begroeiing langs de bermen. Een lichte verstoring van de vegetatie en de bodem lijkt gunstig voor de bosmuur (*Stellaria nemorum*, zie paragraaf 3.3.2).

Het verkeer dat van de wegen gebruikmaakt zorgt voor enige stikstofuitstoot. De effecten zijn meegenomen in de Programmatische Aanpak Stikstof.

Conclusie

Er zijn geen significant negatieve effecten van het wegverkeer op het instandhoudingsdoel. Voor wat betreft het effect van stikstof op de aangewezen habitattypen wordt verwezen naar de PAS-gebiedsanalyse in hoofdstuk 5.

4.2.4 Natuurbeheer

In het Norgerholt wordt sinds de aankoop van de gronden door Natuurmonumenten gewerkt volgens het ‘nietsdoenbeheer’, beheer in het kader van veiligheid en exotenbestrijding uitgezonderd. Als er uit veiligheidsoverwegingen bomen gekapt moeten worden, blijven deze liggen ten gunste van de werking van oude bossen.

Conclusie

Het ‘nietsdoenbeheer’ aangevuld met calamiteitenonderhoud en exotenbestrijding heeft met zekerheid geen significant negatief effect op het instandhoudingsdoel.

4.2.5 Faunabeheer

In het Norgerholt wordt niet gejaagd. Beheer en schadebestrijding met het oog op verkeersveiligheid is wel mogelijk. Rondom het gebied wordt (in het jachtseizoen) wel gejaagd. Ten behoeve van schadebestrijding kan de beheerder beheer en schadebestrijding toestaan. Hiervoor dient de provincie Drenthe dan wel een ontheffing voor de Flora- en faunawet af te geven.

Conclusie

Het gevoerde faunabeheer heeft geen significant negatief effect op het instandhoudingsdoel van het Natura 2000-gebied.

4.2.6 Landbouw

Het Norgerholt is omgeven door landbouwgronden. Alleen aan de noordzijde zijn enkele percelen door Natuurmonumenten verworven als bufferzone tussen het bos en het agrarisch gebied. Landbouwbedrijven in de naaste omgeving liggen in de kernen Norg, Zuidvelde en Westervelde en langs de wegen in het buitengebied. Er is in hoofdzaak sprake van grondgebonden agrarische bedrijvigheid. Reguliere activiteiten hierbij zijn onder andere beweiden, bemesten, (diep) ploegen, eggen, zaaien en oogsten. Op wat ruimere afstand liggen bedrijven met intensieve veehouderij. In bijlage 11 is het landgebruik voor het Norgerholt en omgeving weergegeven.

De reguliere landbouwactiviteiten hebben geen negatieve effecten, met uitzondering van beweiden en bemesten vanwege effecten via stikstofdepositie. Beweiden en bemesten leiden tot depositie van stikstof op het aangewezen habitatype. Stikstofdepositie zorgt voor vermessing en verzuring van natuurterreinen (zie ook paragraaf 4.2.9). In de PAS-gebiedsanalyse (hoofdstuk 5) wordt nader ingegaan op de effecten van stikstofdepositie.

4.2.7 Drainage en beregening

De aanleg van drainage en beregening uit grondwater rond Natura 2000-gebieden kan vergunningplichtig zijn als drainage of beregening de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied kan verslechteren of een significant verstorend effect kan hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen. Met de partners uit het Groenmanifest (LTO Noord, Staatsbosbeheer, Het Drentse Landschap, Natuurmonumenten en Natuur- en Milieufederatie Drenthe) is overeenstemming bereikt over hoe om te gaan met drainage en beregening in de randzone van Natura 2000-gebieden. De oplossing kenmerkt zich door een gefaseerde aanpak. Deze resulteert in een uitgevoerd verbeterpakket en de instelling van een overgangszone. In de tussentijd wordt een onderzoekszone ingesteld. Zie voor deze aanpak paragraaf 8.1.2.

Conclusie

Regulier landbouwkundig gebruik heeft geen significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstelling. Bemesten en beweiden hebben door depositie van stikstof wel een significant negatief effect. In de PAS-gebiedsanalyse (hoofdstuk 5) worden de effecten van stikstof behandeld. In paragraaf 8.1.2 is de aanpak voor drainage en beregening opgenomen.

4.2.8 Waterhuishouding

Het waterschap Noorderzijlvest heeft over het Natura 2000-gebied Norgerholt een Achtergronddocument Water opgesteld (Schunselaar en Kersten 2010). Het habitattype is in beginsel niet afhankelijk van het diepe grondwater. Regionaal gezien ligt het Norgerholt in een infiltratiegebied. Er zijn echter aanzienlijke verschillen in hoogteligging en bodemtypen. Hierdoor zijn er binnen het bos verschillen in invloed van het freatische (ondiepe) grondwater. De diepteligging en dikte van de (slecht doorlatende) keileemlaag speelt hierin een belangrijke rol. Zowel in het bos als in de omgeving liggen alleen ondiepe greppels, die bij hoge neerslag een drainerende werking hebben. Deze wijze van drainage is naar schatting al heel oud (ten minste 150 jaar) en heeft geen negatieve effecten op de huidige kwaliteit van het habitattype.

Sierlijke woudbraam

Een diepere ontwatering van het bos of de directe omgeving kan echter wel nadelige gevolgen hebben voor de instandhouding. Dit speelt vooral aan de westzijde, waar de afwatering plaatsvindt in de richting van het beekdal van de Slokkert. Wijzigingen in de waterhuishouding aan deze zijde van het Natura 2000-gebied moeten daarom op mogelijke effecten worden getoetst.

Conclusie

De huidige waterhuishouding heeft geen significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstelling. Wijzigingen in de waterhuishouding (aan westzijde) van het Natura 2000-gebied moeten op mogelijke effecten worden getoetst.

4.2.9 Industrie

Binnen of in de directe omgeving van het Natura 2000-gebied vinden geen industriële activiteiten plaats. In de kern Norg (>0,5 km) is alleen lichtere bedrijvigheid gevestigd. Het dichtstbijzijnde bedrijventerrein met zware bedrijvigheid is aan de rand van de kern Assen gelegen (>7 km). Gelet op deze grote afstand kan worden geconcludeerd dat industriële activiteiten rondom het Norgerholt geen significant negatieve invloed uitoefenen de instandhoudingsdoelstellingen daarvan.

Conclusie

Industrie heeft geen significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstelling.

4.2.10 Stikstofdepositie

Stikstofdepositie is afkomstig uit verschillende bronnen, waaronder landbouw, verkeer en industrie. De stikstofdepositie op het habitatype is in de huidige situatie hoger dan de Kritische Depositie Waarden (KDW, bijlage 27). In hoofdstuk 5 (PAS-gebiedsanalyse) wordt nader ingegaan op de effecten van stikstofdepositie.

4.2.11 Luchtvaart

Grote luchtvaart vindt niet plaats nabij het Norgerholt. Wel is er een aanvliegeroute naar het vliegveld bij Eelde en worden er vanaf het vliegveld lesvluchten uitgevoerd. Voor de baanverlenging van 'Eelde' zijn de effecten op het Norgerholt getoetst. Er zijn daarbij geen significant negatieve effecten geconstateerd. Voor de baanverlenging is een Nb-wetvergunning afgegeven.

Boven het gebied en in de directe omgeving vindt kleine luchtvaart plaats en zijn er luchtballonvaarten. Omdat het gaat om een bosgebied, is de verstoring door luchtvaartactiviteiten beperkt. De provinciale beleidsnota Luchtvaart (Provincie Drenthe 2010d) sluit nieuwe luchtvaartactiviteiten boven Natura 2000-gebieden uit, tenzij er sprake is van een groot maatschappelijk belang.

In toenemende mate worden ook drones gesignaleerd. Deze worden zowel hobbymatig als professioneel gebruikt voor het maken van film- en foto-opnames en voor het inventariseren van vegetatie en gewassen. Drones vliegen doorgaans op geringe hoogte en kunnen tot de nodige verstoring leiden.

Het is aannemelijk dat het gebruik van drones in en rondom natura 2000 gebieden significant negatieve effecten kan hebben voor een Natura 2000-gebied. In beginsel is het daarom niet toegestaan om met drones te vliegen boven natura 2000 gebieden. In individuele gevallen kan aan de hand van een 'voortoets' beoordeeld worden of het gebruik van een drone mogelijk negatieve effecten heeft voor de aangewezen (typische) habitatsoorten en vogelrichtlijnsoorten. Afhankelijk van de voortoets kan, eventueel onder bepaalde voorwaarden ten aanzien van frequentie of plaatsen waar gevlogen mag worden, een Natuurbeschermingswet vergunning worden verleend voor het vliegen met een drone in een Natura 2000-gebied.

Het gebruik van drones door een terreinbeherende organisatie is vrijgesteld van de vergunningplicht, echter enkel en alleen in relatie tot het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Voorgaande geldt alleen in het geval het gebruik van drones minder negatieve gevolgen heeft voor de instandhoudingsdoelstellingen dan een andere alternatieve ingreep.

Naast een Natuurbeschermingswet vergunning is mogelijk ook een Flora- en faunawetontheffing vereist voor het gebruik van drones.

Conclusie

Hoog vluchtverkeer zal niet leiden tot significante effecten omdat de afstand om soorten te verstoren simpelweg te ver is. Naar kleine luchtvaart is nader onderzoek gedaan. Hieruit blijkt dat klein luchtverkeer op de Natura 2000-gebieden van Drenthe geen negatieve effecten hebben.

Het gebruik van drones is de laatste jaren enorm in opkomst. Er is geen onderzoek voorhanden waaruit blijkt dat dit op voorhand geen negatieve effecten met zich meebrengt. Om deze reden staan wij het gebruik van drones op voorhand niet toe binnen en direct rondom Natura 2000-gebieden.

Voordat drones gebruikt mogen worden zal beoordeeld moeten worden of het gebruik geen negatieve effecten heeft en zal in voorkomende gevallen een Natuurbeschermingswetvergunning aangevraagd moeten worden. Hierop geldt een uitzondering voor terreinbeherende organisaties. Enkel in het geval het gebruik van drones minder negatieve gevolgen heeft voor de instandhoudingsdoelstellingen dan een andere alternatieve ingreep mag een terreinbeherende organisatie zonder natuurbeschermingswetvergunning drones gebruiken in relatie tot het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen

5 PAS-gebiedsanalyse en Maatregelen

Revisie 20 november 2015

Dit hoofdstuk is de geactualiseerde PAS-gebiedsanalyse voor het Natura 2000-gebied Norgerholt, onderdeel van de partiële herziening Programma Aanpak Stikstof 2015-2021. Deze PAS-gebiedsanalyse is geactualiseerd op de uitkomsten van AERIUS Monitor 2015 (M15). Meer informatie over de actualisatie van AERIUS Monitor is te vinden in de partiële herziening Programma Aanpak Stikstof 2015-2021.

De actualisatie op basis van AERIUS monitor 15 heeft geleid tot wijzigingen in de omvang van de stikstofdepositie en de ontwikkelruimte in alle PAS-gebieden. De omvang van de wijzigingen is verschillend per gebied en per habitatype. De depositiedaling die op grond van de geactualiseerde uitkomsten van AERIUS Monitor 2015 voor het Norgerholt wordt verwacht, wijkt slechts beperkt af van de eerder verwachte depositiedaling, zodat het ecologisch oordeel voor het gebied niet verandert.

Met het ecologisch oordeel is beoordeeld of met de toedeling van depositie en ontwikkelingsruimte de instandhoudingsdoelstellingen voor de voor stikstof gevoelige habitatypes en leefgebieden van soorten op termijn worden gehaald en/of behoud is geborgd. Daarnaast is beoordeeld of verslechtering van habitats en significante verstoring van soorten wordt voorkomen.

Samenvatting PAS-gebiedsanalyse

De instandhoudingsdoelstellingen voor een gebied zijn geformuleerd in de Natura 2000-aanwijzingsbesluiten. In de PAS-gebiedsanalyse is het instandhoudingsdoel van het Norgerholt beoordeeld op natuurlijke kenmerken en eventuele bedreigingen. Optredende knelpunten zijn gekwantificeerd, waarbij maatregelen zijn aangegeven om zeker te stellen dat de kwaliteit van de het habitat in de speciale beschermingszones niet verslechteren, waarbij de leidraad de Programmatische Aanpak Stikstof is.

Hiermee is de PAS-gebiedsanalyse een onderdeel van de Passende Beoordeling van de Programmatische Aanpak Stikstof.

Het beheer in het kader van het PAS beoogt in de eerste beheerplanperiode van zes jaar achteruitgang van het habitatype H9120 Beuken-eikenbossen met hulst tegen te gaan. Tegelijkertijd worden in deze periode waar mogelijk, en noodzakelijk volgens de instandhoudingsdoelstellingen, ook de kansen benut voor verbetering van kwaliteit. Dit wordt in de tweede en derde beheerplanperiode voortgezet. De verwachte effecten van beheer en het gebruik van ontwikkelingsruimte worden in onderstaande tabel samengevat.

Habitatype/	Trend kwaliteit	Trend	Verwachte ontwikkeling einde 1e beheerplanperiode	Verwachte ontwikkeling
H9120	Gelijk	Gelijk	Gelijk	Gelijk tot lichte verbetering kwaliteit

In het Natura 2000-gebied Norgerholt wordt in eerste instantie het huidige beheer van niets doen voorgezet. Ondanks de te hoge depositie in de kern van het gebied zal niets doen de beste optie zijn voor het Beuken-eikenbos met hulst. Het bos is te klein voor grootschalige maatregelen als kap, begrazing en strooiselroof. Nader onderzoek naar enkele maatregelen door het OBN (kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit) buiten het gebied in de eerste beheerplanperiode moet aantonen of maatregelen in dit type bos mogelijk zijn. Vanwege een te hoge depositie en het ontbreken van risicovrije maatregelen is het noodzakelijk om de kwaliteit te blijven monitoren, zodat indien nodig aanvullende maatregelen uitgevoerd kunnen worden.

5.1 Kwaliteitsborging en literatuur

De PAS-gebiedsanalyse is tot stand gekomen door gebruik te maken van de kennis van Alterra (Rienk-Jan Bijlsma), Natuurmonumenten (Albert Kerssies en Ruud Kreetz), de provincie Drenthe (Joop Smittenberg, Hans Dekker, Eeuwe Dijk, Sipke Holtes) en Prolander (Willem Molenaar en Rienko van der Schuur). Na indienen van een eerste versie is door de commissie van het OBN een advies gegeven over de onderdelen die voor wijziging in aanmerking komen. Het advies op de onderdelen is verwerkt waar het binnen de reikwijdte van het PAS ligt. Bovendien zijn documenten geraadpleegd die inzicht bieden in de waarde en de structuur van het voorliggende Natura 2000-gebied. Deze zijn als aparte literatuurlijst opgenomen in de literatuurlijst (bijlage 1).

Deze gebiedsanalyse heeft samen met het PAS-programma ter inzage gelegen van 10 januari tot 20 februari 2015. Op het PAS-programma gezamenlijk met de gebiedsanalyse voor het Norgerholt is één zienswijze ingebracht, die geen invloed had op de inhoud.

De provincie is bevoegd om de gebiedsanalyses qua maatregelen te wijzigen binnen de kaders van de afspraken in het PAS (geen achteruitgang instandhoudingsdoelen, behalen instandhoudingsdoelen op langere termijn blijft mogelijk). Aldus wordt wat bewegingsruimte gecreëerd voor het aanpassen van maatregelen in de gebiedsanalyses zonder de beheerplannen te hoeven wijzigen.

5.2 Inleiding (doel en probleemstelling)

5.2.1 Doel

De PAS-gebiedsanalyse beoogt op grond de analyse van gegevens over het Natura 2000-gebied Norgerholt te komen tot de ecologische onderbouwing van gebiedsspecifieke herstelmaatregelen in het kader van het PAS voor het aangewezen habitatype H9120 Beuken-eikenbossen met hulst. Dit habitatype is stikstofgevoelig, zodat een nadere uitwerking gelet op de realisering van het instandhoudingsdoel en overschrijding van de kritische depositiewaarden gewenst is.

Om te komen tot een juiste afweging en strategie dient voor het Natura 2000-gebied een systeem- en knelpuntenanalyse te worden uitgewerkt. Op grond daarvan is het mogelijk een maatregelpakket op te stellen. Het eerste deel van de analyse betreft het op een rij zetten van de relevante gegevens en de interpretatie daarvan. Het tweede deel betreft oplossingsrichtingen en de uitwerking van maatregelpakketten in ruimte en tijd.

5.2.2 Stikstofdepositie: resultaten AERIUS Monitor 15

Uit de berekening met AERIUS Monitor 15 blijkt dat momenteel sprake is van een matige overschrijding van de kritische depositiewaarde (KDW) voor het grootste deel van het Norgerholt. Alleen aan de zuidrand is geen sprake van een stikstofprobleem (figuur 5.1).

Aan het eind van het tijdvak 2014-2020 is ten opzichte van de huidige situatie sprake van een afname van de stikstofdepositie in het hele gebied. Dit is inclusief brongerichte maatregelen en de uitgifte van ontwikkelingsruimte. De spreiding van de afname zit tussen de 138 en 232 mol/ha/jr (figuur 5.2a).

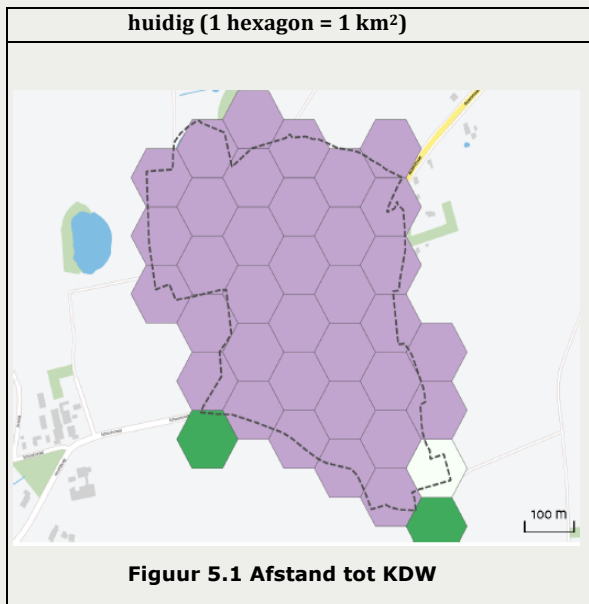
In 2020 wordt de kritische depositiewaarde (KDW) van het aangewezen habitatype nog steeds overschreden. Op enkele delen aan de rand van het gebied is er geen stikstofprobleem meer (zie figuur 5.2b)

In het tijdvak 2020-2030 neemt de stikstofdepositie in het gehele gebied verder af (figuur 5.3a). In 2030 is echter in het grootste deel van het gebied nog steeds sprake van een matige overschrijding van de KDW (figuur 5.3b). De randgebieden waar geen problemen meer optreden worden wel groter.

De Programmatische Aanpak Stikstof onderscheidt de deposities in vier categorieën.

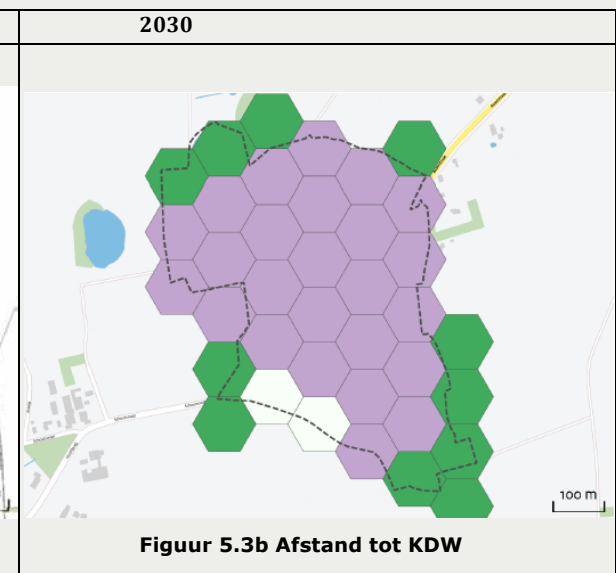
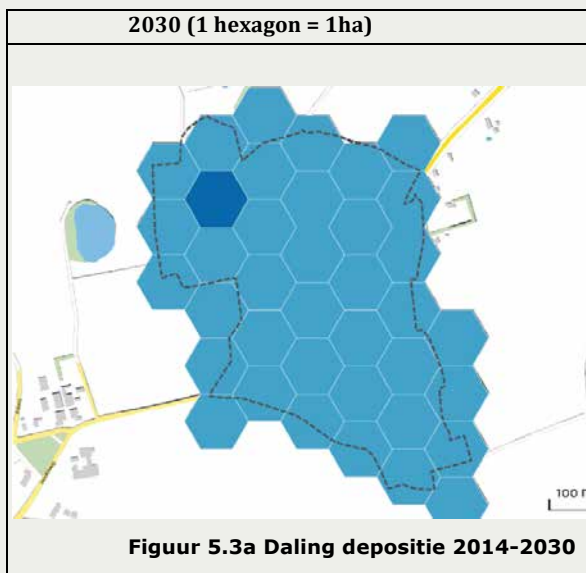
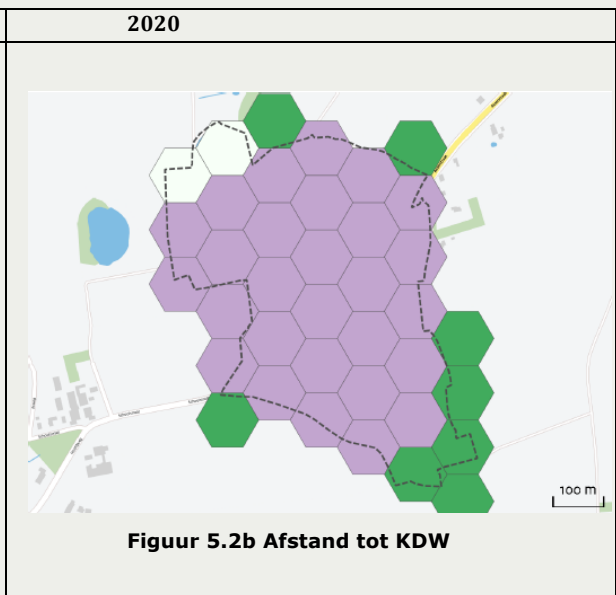
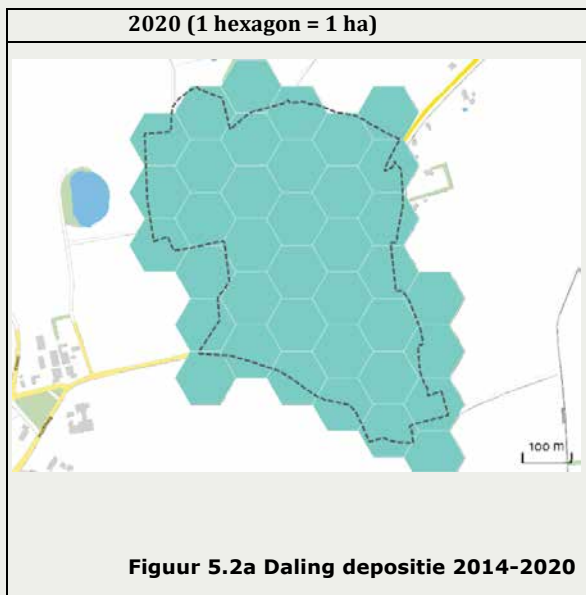
☒ Geen stikstofprobleem	Depositie $< KDW - 70$ mol N/ha/jr
☐ Evenwicht	Depositie $= KDW - 70 < KDW + 70$
☐ Matige overbelasting	Depositie $= KDW + 70 < 2 \times KDW$
☐ Sterke overbelasting	Depositie $> 2 \times KDW$

In figuur 5.1, 5.2b en 5.3b is de afstand van de depositie tot de KDW ruimtelijk weergegeven. De depositie kan op <http://genesis.aerius.nl/monitor> (met licentie) op hectareniveau worden ingezien.

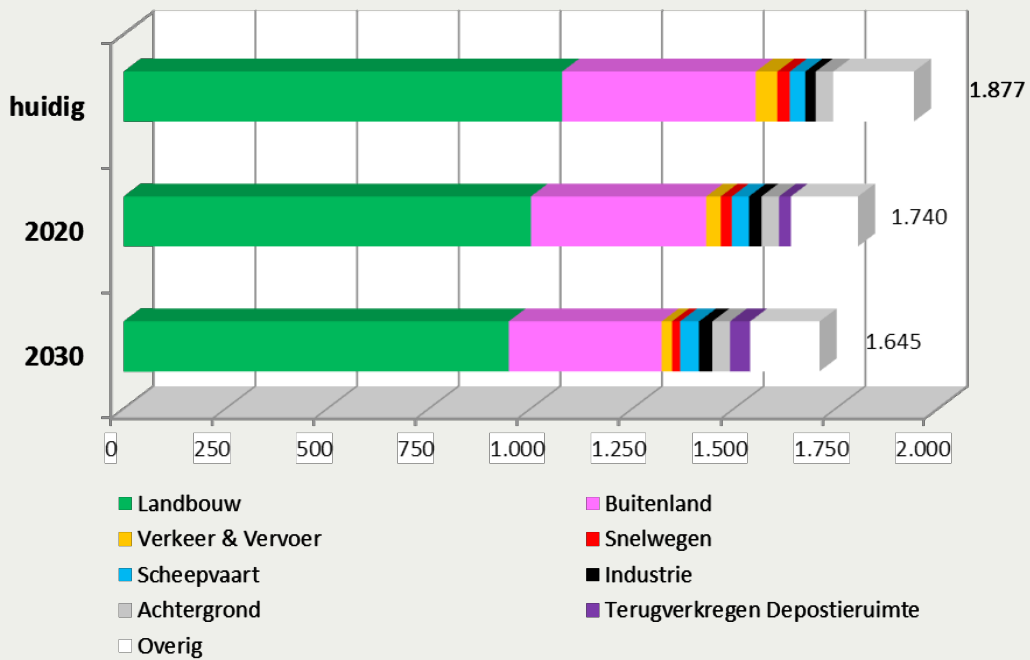

Depositiedaling in mol/ha/j
tussen haakjes aantal hectares

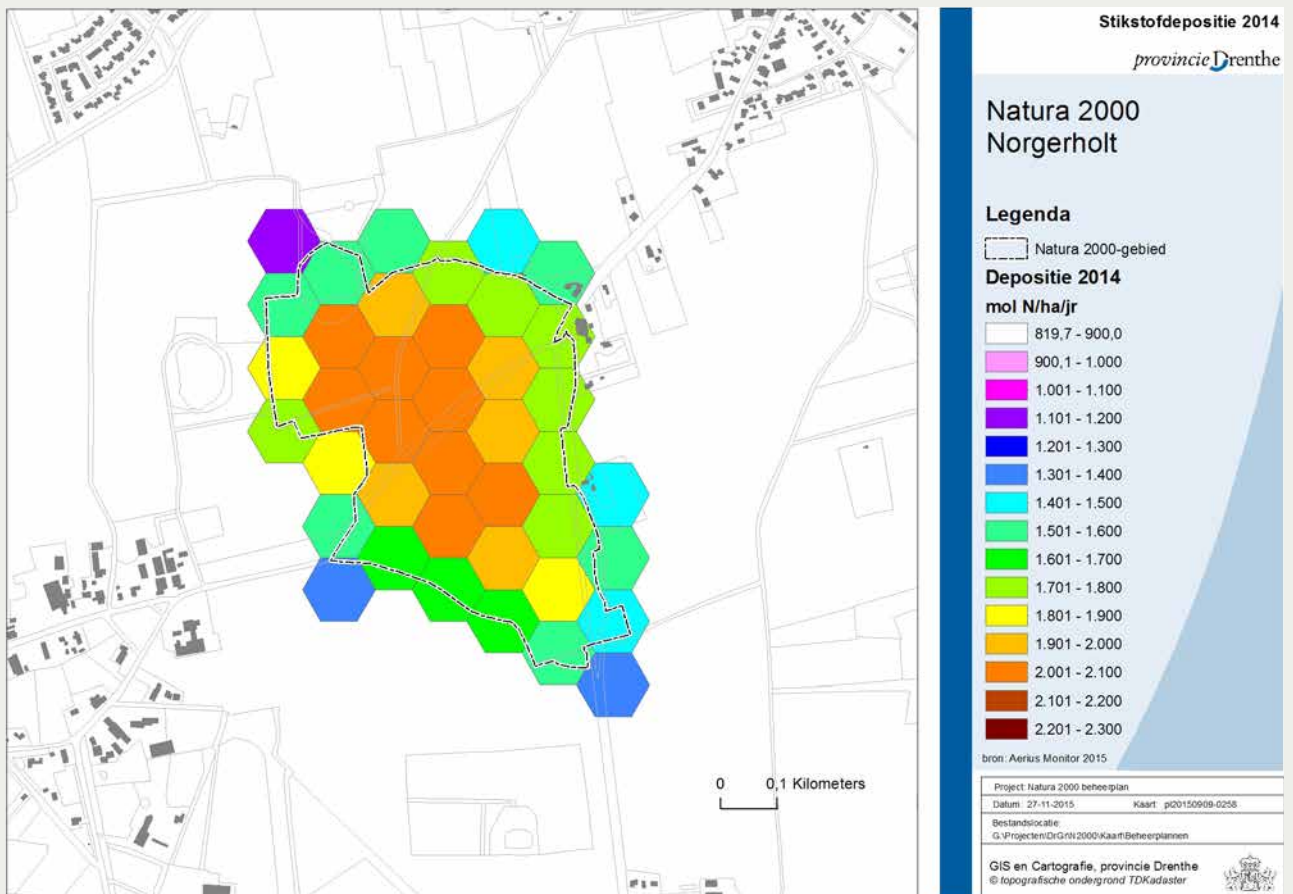
- 0 - 50 (0)
- 50 - 100 (0)
- 100 - 175 (38)
- 175 - 250 (0)
- > 250 (0)

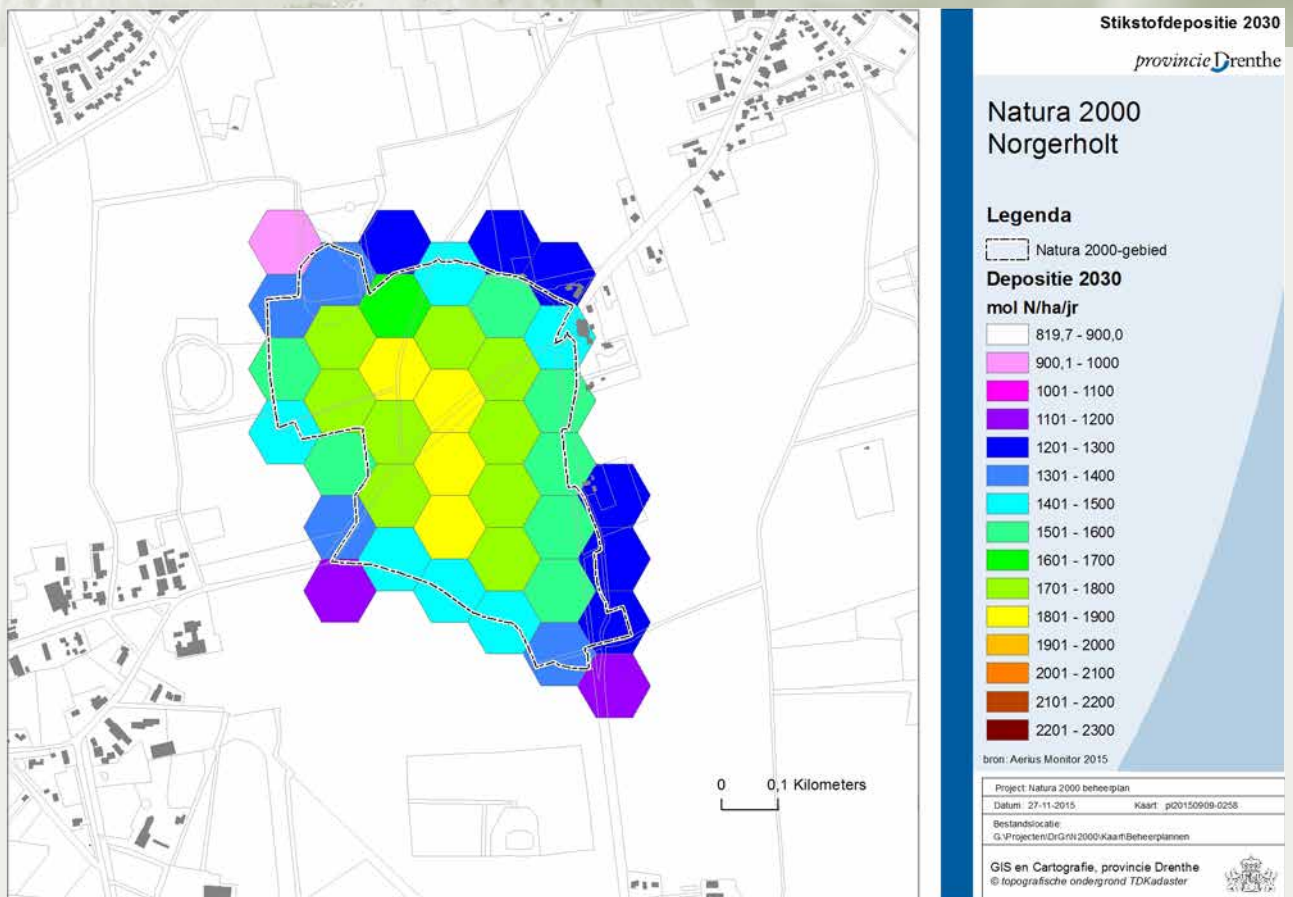
De afname van de stikstofdepositie in het hele gebied is weergegeven in figuur 5.4. De stikstofdepositie in 2014 en in 2030 is weergegeven in respectievelijk figuur 5.5a en 5.5b.

Figuur 5.4 Gemiddelde depositie en herkomst in mol/ha/jr in het Norgerholt

Figuur 5.5a Stikstofdepositie 2014 (bijlage 14a: bron AERIUS M15)

Figuur 5.5b Stikstofdepositie 2030 (bijlage 14c: bron AERIUS M15)

5.2.3 Stikstofdepositie: verloop depositie

Voor het ecologisch oordeel is van belang welk depositieniveau wordt bereikt bij benutting van alle ontwikkelingsruimte. In deze analyse is rekening gehouden met de totale stikstofdepositie die berekend is met AERIUS Monitor 15. De prognose van de ontwikkeling van de stikstofdepositie volgens AERIUS Monitor 15 is weergegeven in figuur 5.4.

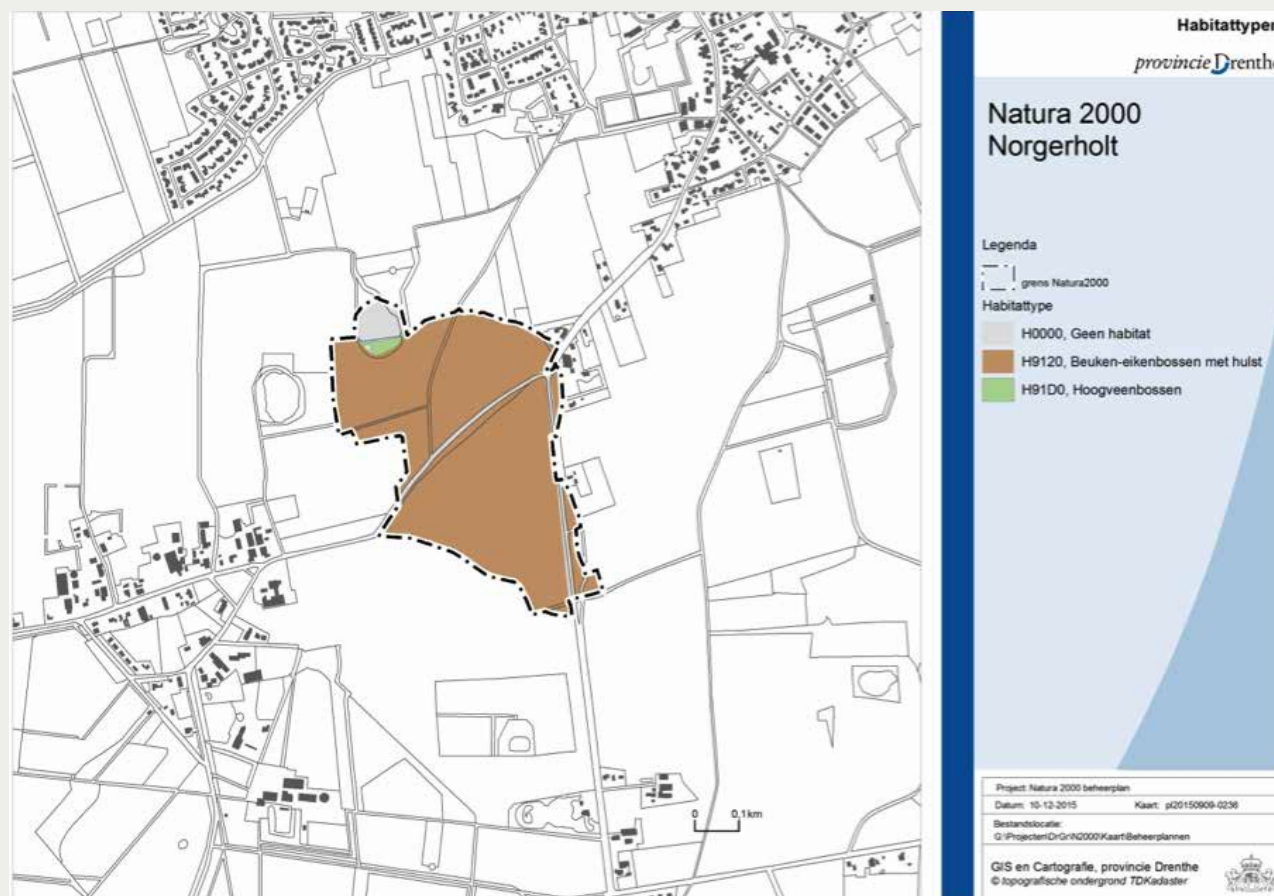
Bij de berekening van de stikstofdepositie aan het eind van het eerste tijdvak is de ontwikkelingsruimte ingecalculleerd die voor dit gebied in dit tijdvak van het programma beschikbaar is. De weergegeven stikstofdepositie aan het eind van het eerste tijdvak van het programma is daarmee inclusief de uitgifte van ontwikkelingsruimte.

Bij het ecologisch oordeel is er rekening mee gehouden dat de afname van de stikstofdepositie niet volgens een rechte lijn verloopt, maar volgens een golvende dalende lijn. Er is in aanmerking genomen dat het daadwerkelijk gebruik van de ontwikkelingsruimte zal variëren in de tijd, bijvoorbeeld als gevolg van tijdelijke projecten. In het begin van het tijdvak kan mogelijk tijdelijk een toename van de stikstofdepositie plaatsvinden ten opzichte van de uitgangssituatie bij aanvang van het programma. Hiervan kan sprake zijn wanneer de uitgifte van ontwikkelingsruimte en de feitelijke benutting van die ontwikkelingsruimte sneller verlopen dan de daling van de stikstofdepositie. De ontwikkelingsruimte als geheel is echter gelimiteerd. Een eventuele versnelde uitgifte van ontwikkelingsruimte aan het begin van een tijdvak gaat daarom altijd gepaard met een verminderde uitgifte van ontwikkelingsruimte op een later moment in datzelfde tijdvak en vanaf dat moment een versnelde daling van depositie.

Uit AERIUS Monitor 15 blijkt dat aan het eind van het eerste tijdvak, ten opzichte van de huidige situatie, sprake is van een afname van de stikstofdepositie in het gehele gebied, zie ook paragraaf 5.2.2.

5.3 Gebiedsanalyse

Het gebied heeft twee habitattypen, waarvan er één in het aanwijzingsbesluit is opgenomen, het Beuken-eikenbos met hulst. Het type Hoogveenbossen is in zeer gedegradeerde vorm aanwezig in het noordelijke ven. Omdat het type (nog) niet is aangewezen wordt het in de PAS-gebiedsanalyse en dit hoofdstuk niet besproken. Voor de indicatie van de habitattypenkaart is deze hieronder weergegeven.

Figuur 5.6 Het Norgerholt met bijbehorende habitattypen (bijlage 9)

Niet aangewezen habitatype

Voor het type H91D0 Hoogveenbos is nog geen instandhoudingsdoelstelling in het aanwijzingsbesluit opgenomen. Voor dit habitatype zijn geen specifieke maatregelen genomen, maar geldt wel de zorgplicht. De maatregelen in dit beheerplan voor het aangewezen habitatype Beuken-eikenbossen met hulst verzekeren ook het behoud van dit habitatype, in afwachting van de wijziging van het aanwijzingsbesluit waarbij de instandhoudingsdoelstelling wordt vastgesteld.

5.3.1 Kwaliteitsanalyse

Oppervlak en kwaliteit

Het habitatype beslaat een oppervlak van circa 24 hectare oud bos van ongeveer vierhonderd jaar oud. Een deel van het Natura 2000-gebied is jonger. Dit is het vroegere Telgenkamp, waar jonge eiken werden opgekweekt om later in het bos te worden uitgeplant, bestaat uit eiken en berken van circa zestig jaar oud, maar heeft een bosbodem van tenminste 120 jaar oud en wordt daarom ook tot het habitatype gerekend. De veroudering van het bos leidt ertoe dat er

veel strooiselophoping plaatsvindt en het bos zich verdicht. Er zijn enkele plekken, die door omwaaien of afsterven van oude bomen een meer open karakter hebben. Hier is vooral de struiklaag sterk ontwikkeld. Langs paden, randen en op open plekken is een goed ontwikkelde zoomvegetatie aanwezig. Het gros van de kenmerkende soorten zoals in onderstaande paragraaf is benoemd en de constante planten- en diersoorten van het type komen in het bos voor. Door het ouder worden van het bos treden wel verschuivingen op. Lichtminnende soorten nemen wat af en soorten van dood hout nemen wat toe.

Concluderend is het oppervlak gelijk gebleven, zo ook de kwaliteit.

Soorten

Over het algemeen zijn de bomen rond 120-140 jaar oud. In de struiklaag komen verder voor: lijsterbes, vuilboom, hazelaar, vlier, eenstijlige meidoorn, Amerikaanse vogelkers, Amerikaans krentenboompje en opslag van berk, iep en esdoorn. Verjonging van zomereik en beuk komt nauwelijks voor. Bij de Telgenkamp liggen een (voormalig) berken- en een eikenhakhoutbosje. De kruidlaag is open maar afwisselend van samenstelling. De plaatselijke dominantie van adelaarsvaren wijst op de ouderdom van de bosgroeiplaats. Ook tal van andere soorten die in het algemeen aan oud bos gebonden zijn zoals bosgierstgras, bosanemoon, Norger bosmuur, veelbloemige salomonszegel, dalkruid, blauwe bosbes en lelietje-van-dalen, komen voor. Deze soorten zijn vooral in de licht verrijkte bosranden en langs de weg naar Westervelde te vinden. Binnen het bos worden in de kruidlaag ook regelmatig bosklaverzuring, klimop en grote muur aangetroffen (Koomen 1989, Broekmeyer et al. 1995).

In het bos komen verschillende bramensoorten voor die kenmerkend zijn voor schaduwrijke, oude bossen zoals hazelaarbraam (*Rubus drenthicus*), sierlijke woudbraam (*R. pedemontanus*), mummulschuilbraam (*R. contritidens*) en witte grondbraam (*Rubus arrhenii*) (Bijlsma et al. 1996).

Alle kenmerkende soorten van het habitattype komen voor, uitgezonderd de maleboskorst, waarvan het voorkomen onbekend is (tabel 5.1).

Tabel 5.1 Kenmerkende soorten van Beuken-eikenbossen met hulst

Soort	Wetenschappelijk	Soortgroep	Categorie	Aanwezig?
Maleboskorst	<i>Lecanactis abietina</i>	Korstmossen	K	Onb.
Hazelworm	<i>Anguis fragilis</i> ssp. <i>fragilis</i>	Reptielen	Cab	Ja
Dalkruid	<i>Maianthemum bifolium</i>	Vaatplanten	Ca	Ja
Gewone salomonszegel	<i>Polygonatum multiflorum</i>	Vaatplanten	Ca	Ja
Lelietje-van-dalen	<i>Convallaria majalis</i>	Vaatplanten	Ca	Ja
Witte klaverzuring	<i>Oxalis acetosella</i>	Vaatplanten	Ca	Ja
Boomklever	<i>Sitta europaea</i> ssp. <i>caesia</i>	Vogels	Cb	Ja
Zwarte specht	<i>Dryocopus martius</i> ssp. <i>martius</i>	Vogels	Cb	Ja

Categorie: Ca = constante soort goede abiotische toestand; Cb = constante soort goede biotische structuur; Cab = constante soort goede abiotische toestand en goede biotische structuur; K = karakteristieke soort

Aanwezig?: Ja = de soort is aanwezig; Onb. = Het is onbekend of de soort voorkomt

Beheer

Terreinbeheerder Natuurmonumenten voert al jaren een beheer van ‘niets doen’ om een zo natuurlijk mogelijk loofbos te ontwikkelen.

Relatie met stikstofdepositie (AERIUS Monitor 15)

Het in het Natura 2000-gebied te beschermen habitattype H9120 (Beuken-eikenbossen met hulst) is gevoelig voor de neerslag van stikstofverbindingen. De kritische depositiewaarde stikstof voor het habitattype H9120 bedraagt 1.429 mol N/ha/jr.

De depositie bedraagt momenteel (2014) tussen de 1.319 en 2.087 mol N/ha/jaar, met een gemiddelde van 1877 mol N/ha/jaar (AERIUS Monitor 15), en daarmee wordt de KDW met gemiddeld 400 mol overschreden.

In 2020 is sprake van een gemiddelde afname van 138 mol N/ha/jr (spreiding tussen de 106 en 158 mol afname) waarbij het gemiddelde op 1.740 mol N/ha/jr komt. In 2030 wordt een gemiddelde afname van 232 mol N/ha/jr gerealiseerd (met een spreiding van 192 tot 254 mol). In 2030 is de gemiddelde depositie op dit habitattype 1.645 mol/ha/jr.

Habitat	Relevant (ingetekend)	Relevant (gekarteerd)	KDW	Stikstofbelasting ten opzichte van KDW	Aandeel overbelast
H9120 Beuken-eikenbossen met hulst	23,6 ha	23,6 ha	1429	Huidig	98%
			2020		93%
			2030		86%

Figuur 5.7 Depositie H9120, voor verklaring van de kleuren zie legenda figuur 5.1

Vanwege het overschot aan stikstofdepositie dient overwogen te worden of herstelmaatregelen noodzakelijk zijn om effecten weg te nemen en de kwaliteit in stand te houden.

5.3.2 Systemanalyse

Het Norgerholt ligt op een noordwestelijke uitloper van het Drents Plateau, dat gevormd is gedurende de tweede helft van het geologische tijdperk Pleistocen. Tussen de 0,8 en 1,6 meter onder het maaiveld ligt een keileemlaag van een halve tot twee meter dikte. Daaronder ligt een watervoerende laag, bestaande uit vooral zandlagen en hier en daar dunne kleilagen. Het Norgerholt ligt in het verspreidingsgebied van potklei in de diepere ondergrond, maar of de laag hier ononderbroken aanwezig is en op welke diepte deze zich bevindt is onzeker. Door de kou en de droogte waaide in de laatste ijstijd zand over de keileemlaag, waardoor de keileem in het Norgerholt bedekt is door een laag dekzand met een dikte van enkele decimeters in het zuiden tot maximaal 2 meter in het noorden. In de loop van de eeuwen is op de zandgrond een dikke strooisellaag ontstaan. Vanwege de hoge ouderdom van het bos doet zich hier het voor Nederland unieke feit voor dat de bodem voor het grootste deel ongestoord is. Er is variatie in de aard en dikte van het humusprofiel, maar de ondergrond is zeer homogeen.

Het Norgerholt ligt op een hoogte van circa 10 meter boven NAP en helt geleidelijk af van 11 meter in het noordoosten tot 9 meter in het zuidwesten. De infiltratie van (regen)water stagneert regelmatig door de aanwezigheid van de slecht doorlatende keileemlaag. Boven de keileemlaag vormt zich in natte perioden een schijngrondwaterspiegel tot in of dicht onder het maaiveld, waardoor er een aanzienlijk verschil in stijghoogte van het grondwater kan optreden. In de Telgenkamp zijn een afwateringssloot en een soort rabattenstructuur te herkennen, wat bevestigt dat het daar ook in het verleden soms behoorlijk nat was. In het bos en de directe omgeving liggen nu geen permanent watervoerende schouwsloten of leidingen. Alleen greppels zorgen voor enige afvoer van water in natte perioden. De afvoer vindt plaats naar het ven in het noorden, maar heeft geen open verbinding met andere waterafvoerende structuren. Het

gebied ligt op de flank van een noordwest-zuidoost lopende rug. Het hele neerslagoverschot infiltreert in de bodem of stroomt af naar lokale interne laagten. Waarschijnlijk vindt er wel enige stroming plaats via de greppels en door het dekzand boven de keileem in de richting van Westervelde en de Tempelstukken naar het beekdal van de Slokkert. Er treedt geen kwel op vanuit het watervoerende pakket onder de keileem.

Knelpunten- en oorzakenanalyse

In 2014 is de depositie gemiddeld 400 mol te hoog, waarbij de kern van het gebied wel tot 500 mol te veel ontvangt. In 2030 is de depositie gemiddeld nog steeds 200 mol te hoog.

Het bos is van een goede kwaliteit. Gezien de berekende hoge depositie, zowel in 2014 en in 2030, kan het echter noodzakelijk zijn om op termijn actief beheer te gaan toepassen. De in de herstelstrategie voor het habitatype (EHM; Hommel et al. 2011) genoemde maatregelen zijn echter niet goed van toepassing op het Norgerholt. Het gebied is volgens de criteria in dat document te klein voor het adequaat uitvoeren van begrazing en hakhoutbeheer. Hakhoutbeheer is verder geen optie omdat het Norgerholt een lang bestaand karakter van oud hoog opgaand bos heeft met de daarmee samenhangende natuur- en landschapswaarden.

Het Norgerholt heeft al tientallen jaren een beheer van niets doen, omdat de beheerders voorrang hebben gegeven aan de ontwikkeling van een zo natuurlijk mogelijk bos. Gezien de staat van het bos en het langdurige beheer zonder ingrijpen, is een vervolg van het nietsdoenbeheer de meest voor de hand liggende vorm van beheer, ondanks de hoge depositie.

Leemten in kennis

Strooiselroof was eertijds een gewone ingreep in dit type bossen. Het strooisel werd voor allerlei toepassingen gebruikt. Na consultatie van deskundigen is gebleken dat strooiselroof geen waardevolle aanvulling is op het beheer. Voor deze kennisleemte wordt afgewacht wat de uitkomsten in de eerste beheerplanperiode zijn van een grootschaliger OBN-onderzoek. Daarnaast wordt voorgesteld het Norgerholt mee te nemen in het onderzoeksvoorstel Bossen dat in het kader van het PAS voor Dwingelderveld en Holtingerveld wordt uitgevoerd.

In de tussentijd zal monitoring van het bos nodig blijven om eventuele negatieve veranderingen op tijd te signaleren en indien nodig maatregelen te kunnen nemen. Het ontbreken van afdoende monitoringsgegevens, ook van begeleidende soorten, wordt gezien als kennisleemte. Deze kan ingevuld worden door de monitoring opnieuw en voldoende breed te organiseren.

Een goede start van de monitoring is het samenvoegen van de gegevens van verschillende monitoringsprojecten in het Norgerholt. Dit is in de eerste beheerplanperiode een belangrijke start, om nadere monitoringsopgaven te verhelderen. Bovendien moet dan duidelijk worden welke gegevens ontbreken, waarin door monitoring kan worden voorzien. Dit wordt in paragraaf 7.3 beschreven.

5.3.3 Tussenconclusie stikstofdepositie

Uit de berekening met AERIUS Monitor 15 blijkt dat aan in de periode 2014-2020 de stikstofdepositie in het hele gebied afneemt. In 2020 wordt de kritische depositiewaarde (KDW) van het habitatype H9190 in de kern van het gebied nog steeds overschreden.

Uit de berekening blijkt verder dat in de periode tot 2030 sprake is van een verdere afname van de stikstofdepositie in het hele gebied. De overschrijding van de KDW verminderd, maar blijft wel aanwezig op het habitatype.

5.4 Gebiedsgerichte uitwerking maatregelen

5.4.1 Maatregelen op lokale schaal

Vanaf 1962 heeft Natuurmonumenten gekozen voor een ongestoorde ontwikkeling tot een meer natuurlijk bos. Door deze omslag in gebruik en beheer is het karakter van het bos veranderd. De veranderingen hangen vooral samen met het gewenste natuurlijke proces van successie en veroudering. In theorie kan het bos zich verder ontwikkelen tot bochtige smeelberkenbos (Deschampsio-Fagetum). Deze ontwikkeling is niet in het gehele gebied na te streven, omdat dit type door de dominantie van de beuk een lagere biodiversiteit kent. Om nog onbekende redenen is deze ontwikkeling in Drenthe echter niet vaak te zien, behalve in drogere parkbossen, voornamelijk bij landgoederen. Hierdoor blijft de biodiversiteit in het bos hoog. Verder gaat successie sneller op relatief rijke bodems, en is het de vraag of, en zo ja hoe snel deze ontwikkeling hier op een in verhouding arm substraat inderdaad zal plaatsvinden.

Het achterwege blijven van actief bosbeheer van de afgelopen jaren blijft uitgangspunt voor behoud en verbetering van de kwaliteit van het aangewezen habitatype. In de herstelstrategie voor het habitatype (Hommel et al. 2012) worden maatregelen tegen de effecten van stikstofdepositie opgesomd: begrazen, strooiselroof en hakhout- of middenbosbeheer. Deze zijn in het Norgersholt echter niet aan de orde:

- Voor begrazing is het gebied te klein.
- Strooiselroof is niet gewenst vanwege verstoring van de oude bosbodem; bovendien is niet bekend wat de effecten zijn op de natuurwaarden van het gebied.
- Hakhout is geen optie vanwege de geringe grootte van het bos en het sinds lang bestaande karakter van oud hoog opgaand bos en de daarmee samenhangende natuur- en landschapswaarden.

Omdat herstelmaatregelen tegen effecten van stikstof geen optie zijn in het gebied kunnen maatregelen gericht op functioneel herstel overwogen worden. Dit zijn:

- ingrijpen in de boomsoortsamenstelling
- niets doen

Met het bewuste nietsdoenbeheer van Natuurmonumenten worden tot dusver goede resultaten behaald (expert judgement). Daarom zal dit beheer ook in de komende jaren het uitgangspunt zijn voor behoud en ontwikkeling van de kwaliteit van het aangewezen habitatype. Wel zal, in aanvulling/aansluiting op het OBN-onderzoek, worden voorgesteld om het Norgersholt mee te nemen in het onderzoeksvoorstel Bossen, dat in het kader van de PAS wordt opgesteld voor onder meer Dwingelderveld en Holtingerveld. In dat onderzoek wordt zowel het beheer van oude bossen (in de volle breedte) als beheermaatregelen voor de bosranden- en zomen onderzocht.

Om de ecologische kwaliteit van het habitatype met variatie in begroeiing en microklimaat te behouden kan het nodig zijn incidenteel kleinschalige ingrepen in de randen van het bos en langs wegen en paden uit te voeren (bijvoorbeeld kleinschalig uitkappen van bomen en struiken), als dit blijkt uit de monitoringsgegevens.

Tot het beschikbaar komen van de aanvullende OBN-onderzoeksgegevens zullen geen aanvullende EHM genomen worden, vanwege de (nog) ongewenste verwachte effecten. Aanvullende maatregelen zullen enkel worden doorgevoerd als er met zekerheid verbeterende effecten van uitgaan.

5.4.2 Herstelmaatregelen in de tijd

In onderstaande tabel zijn de maatregelen weergegeven per habitattype en op tijd. De onderhanden te nemen oppervlakten zijn benoemd, en de potentiële effectiviteit van de maatregelen.

Ondanks de eerder genoemde overschrijding van de kritische depositiewaarden wordt door de uitvoering van de herstelmaatregel (voortzetting van het nietsdoenbeheer) in dit gebied gewaar-

Kaart	Maatregel	Ten behoeve van	Potentiële effectiviteit *	Respons-tijd (jaar) **	Opp./lengte maatregel	Frequentie uitvoering per (1e, 2e of 3e) tijdvak ***
-	Niets doen	H9120 Beuken-eikenbossen met hulst	● ● ●	>= 10	23 ha	Cyclisch (1,2,3)

* ● ○ ○ klein
● ● ○ matig
● ● ● groot

** De responstijd is de tijd waarvan verwacht wordt dat de maatregel effect zal hebben:
< 1 jr; 1 tot 5 jr; 5 tot 10 jr; 10 jr of langer

*** De frequentie, per tijdvak van zes jaar, is eenmalig of cyclisch

borgd dat in tijdvak 1 (2014-2020) de kwaliteit van het aangewezen habitattype niet verslechtert. Het bereiken van de instandhoudingsdoelstelling blijft door dit beheer in de tijdvakken 2 en 3 mogelijk.

De provincie kan ten tijde van het uitvoeringstraject besluiten om, op grond van artikel 19ki tweede lid, herstelmaatregelen geheel of gedeeltelijk aan te passen. Dit is van toepassing indien een zienswijze of overleg met omwonenden, gebruikers, uitvoerende partijen en/of terreinbeheerders daartoe aanleiding geeft. Voorwaarde is wel dat er een nadere toetsing plaatsvindt binnen de kaders van de PAS-gebiedsanalyse. Ook dient de aangepaste of andere maatregel minimaal hetzelfde ecologische effect te bereiken, waarbij minimaal dezelfde hoeveelheid ontwikkelingsruimte blijft bestaan.

5.5 Beoordeling relevantie en situatie flora en fauna

5.5.1 Interactie uitwerking gebiedsgerichte herstelmaatregelen N-gevoelige habitats met andere habitats en natuurwaarden

Er is in het noorden een ven aanwezig met een hoogveenbos. De maatregel niets doen heeft met zekerheid geen effect op het ven en het hoogveenbos.

5.5.2 Interactie uitwerking gebiedsgerichte herstelmaatregelen N-gevoelige habitats met leefgebieden bijzondere flora en fauna

Het continueren van het huidige beheer heeft geen nadelige gevolgen voor de bijzondere soorten die voorkomen in het gebied. Door het nietsdoenbeheer zal door sterfte van bomen uiteindelijk een beter biotoop ontstaan, met dode bomen en de bijbehorende leefgebieden voor spechten, insecten en andere dieren.

5.5.3 Tussenconclusie effect herstelmaatregelen

In de tekst hiervoor is uiteengezet welke herstelmaatregelen voor de in dit gebied voorkomende habitattypen, gegeven het geschetste depositieverloop en de aangegeven overschrijding van de

KDW, ertoe leiden dat behoud van de natuurlijke kenmerken van het gebied is gewaarborgd en het bereiken van de instandhoudingsdoelen mogelijk blijft. Tevens is nagegaan dat de herstelmaatregelen geen negatieve effecten hebben op andere instandhoudingsdoelstellingen.

5.6 Samenvatting maatregelenpakket voor alle habitattypen in het gebied

In Natura 2000-gebied Norgerholt is één habitatype aangewezen: Beuken-eikenbossen met hulst. De depositie op het habitatype is zowel in 2014 als in 2030 hoger dan de KDW in de centrale delen van de bossen. Op de randen wordt een iets lagere depositie berekend. Het bos is ondanks de hoge depositie van een goede kwaliteit; het is redelijkerwijs niet te verwachten dat het bos in de komende tijd in kwaliteit achteruitgaat. Om na te gaan of dit ook daadwerkelijk het geval is, is monitoring noodzakelijk van de kenmerkende soorten en de kwaliteit van het habitatype. In paragraaf 7.3 wordt hier dieper op ingegaan.

Habitatype/ leefgebied	Trend sinds 2004 of	Verwachte ontwikkeling einde 1e beheerplanperiode	Verwachte ontwikkeling
H9120	Gelijk	Gelijk	Gelijk tot lichte verbetering kwaliteit

5.7 Monitoring en bijsturing

5.7.1 Kennisleemten

De kennisleemten bestaan uit het onvoldoende in beeld hebben van de huidige monitoringsdata en de onduidelijkheid over effectiviteit van maatregelen. Voor de eerste leemte wordt in paragraaf 7.3 weergegeven hoe wordt omgegaan met het verzamelen van de gegevens. Voor de overige kennisleemten wordt afgewacht wat de uitkomsten in de eerste beheerplanperiode zijn van een grootschaliger OBN-onderzoek. Daarnaast wordt voorgesteld het Norgerholt mee te nemen in het onderzoeksvoorstel Bossen dat in het kader van het PAS voor onder meer Dwingelderveld en Holtingerveld wordt opgesteld.

5.7.2 Monitoring

Er moet een database komen met alle monitoringsgegevens van de verschillende kenmerkende soorten. Hierdoor komen hiaten aan het licht. Op basis daarvan wordt een vervolg-monitoringplan opgesteld. In eerste instantie wordt aangehaakt bij de monitoring die uitgevoerd wordt in het kader van de Subsidieregeling Natuur en Landschap.

De totale PAS-monitoring is beschreven in hoofdstuk 6 van het PAS-programma (Ministerie van EZ, 2015). Verder is er een PAS-Monitoringsplan dat beschrijft welke informatie nodig is en wat daarvoor gemonitord wordt en zijn er standaarden voor de werkwijze van monitoring en beoordeling PAS waarin de procedures beschreven zijn voor de verzameling en interpretatie van data.

Ten behoeve van de PAS-monitoring wordt voor het Norgerholt jaarlijks een gebiedsrapportage opgesteld met als doel de ontwikkeling van het Beuken-eikenbos met hulst in beeld te brengen. Indien uiteindelijk maatregelen nodig worden geacht, worden deze ook gemonitord.

De gebiedsrapportage zal de volgende onderdelen bevatten:

- Presentatie van de stand van zaken van natuurontwikkeling en uitvoering van eventuele herstelmaatregelen op gebiedsniveau:
  - Geactualiseerde informatie over omvang en kwaliteit van het habitatype (eenmalig per tijdvak, zodra beschikbaar)
  - De procesindicatoren zodra relevant en de informatie op basis van de indicatoren
  - Verslag van het jaarlijkse veldbezoek (ontwikkelen de stikstofgevoelige habitatypes zich volgens verwachting)
  - Verslag van voortgangsoverleg over de ontwikkeling van natuurkwaliteit en eventuele uitvoering en effecten van herstelmaatregelen tussen voortouwnemers/ bevoegd gezag en uitvoerende organisaties/terreinbeheerders
  - Inzicht in de voortgang van de voorbereiding en uitvoering van (gewijzigde) herstelmaatregelen
  - Aanvullende monitoring en onderzoek zoals beschreven in de gebiedsanalyses (inhoudelijke resultaten uit aanvullende monitoring en onderzoek, wanneer relevant)
- Evaluatie van de monitoringssystematiek ten behoeve van eventuele verbeteringen van de monitoring.
- Samenvatting van relevante signalen over bovenstaande onderdelen.

Procesindicatoren worden gebruikt om de voortgang van het herstelproces als gevolg van het uitvoeren van een bepaalde herstelmaatregel te volgen. De procesindicatoren worden ingezet bij het uitvoeren van die herstelmaatregelen, waarbij de planning van de uitvoering van de ‘meting’ zodanig wordt gekozen dat zij logisch is ten opzichte van de responstijd van de herstelmaatregel. Informatie op basis van procesindicatoren wordt opgenomen in de gebiedsrapportages.

Vijf jaar na inwerkingtreding van dit programma wordt de informatie op basis van de procesindicatoren benut voor de evaluatie en actualisatie van de gebiedsanalyses ten behoeve van het volgende tijdvak van dit programma. Ook wordt informatie op basis van procesindicatoren betrokken bij de verdere ontwikkeling van de herstelstrategieën en voor onderzoek in het kader van geconstateerde kennisleemtes.

Aanvullend wordt in het Norgerholt in het eerste jaar na het vaststellen van het PAS een plan opgesteld voor het verzamelen van alle monitoringsdata.

5.7.3 Bijsturing

Op basis van de monitoring en onderzoeken kan bijsturing van de maatregelen nodig of wenselijk zijn. Als de doelstelling wordt behaald, hoeven geen maatregelen te worden uitgevoerd. Blijkt de kwaliteit toch kenmerken van verslechtering te vertonen, dan moeten aanvullende maatregelen genomen worden. Dit wordt beoordeeld op basis van de resultaten van het monitoringsonderzoek.

5.8 Kosten en borging

In de voorgaande hoofdstukken is beschreven of herstelmaatregelen genomen moeten worden om het Norgerholt in de juiste ecologische toestand te krijgen. Voor dit gebied geldt dat er momenteel geen maatregelen getroffen worden. Afhankelijk van de resultaten van onderzoek buiten het gebied wordt het beheer in de tweede beheerplanperiode heroverwogen.

De maatregelen in deze gebiedsanalyse zijn geborgd, zowel qua uitvoering als financieel. De specifieke borgingsafspraken zijn vastgelegd in het borgingscontract van 21 april 2015 tussen

Natuurmonumenten, het waterschap Noorderzijlvest, het Drents Particulier Grondbezit en de provincie Drenthe. Het borgingscontract en de afspraken zijn op te vragen via het algemene postadres van de provincie Drenthe (post@drenthe.nl).

5.9 Beoordeling maatregelen naar effectiviteit, duurzaamheid, kansrijkdom in het gebied

Maatregelen

Er zijn geen interne beheer- en inrichtingsmaatregelen opgenomen in het beheerplan voor het Norgerholt, anders dan incidentele kleinschalige ingrepen in de randen van het bos en langs wegen en paden als monitoring daartoe aanwijzingen geeft.

De overige maatregelen zoals benoemd in paragraaf 5.4.1 worden niet uitgevoerd, tenzij uit OBN-onderzoek blijkt dat effecten goed zijn. De provincie Drenthe beoordeelt of de uitkomsten van het onderzoek op het Norgerholt van toepassing kunnen zijn.

Worst case uitgifte ontwikkelruimte

In het geval zich aan het begin van het tijdvak van het programma een tijdelijke toename van stikstofdepositie voordoet, zou dat voorafgaand aan of tijdens de uitvoering van herstelmaatregelen kunnen leiden tot zuurdere en voedselrijkere condities (van bodem en water) en tot een grotere beschikbaarheid van voedingsstoffen en mineralen voor de vegetatie. De voor dit gebied in paragraaf 5.4 opgenomen keuzes voorkomen echter dat deze tijdelijke situatie daadwerkelijk tot verslechtering van habitattypen leidt.

Een versnelde toename van depositie kan ontstaan bij een snellere uitgifte en benutting van ontwikkelingsruimte dan de depositie afneemt, of bij tijdelijke projecten. Echter altijd geldt dat een mogelijke tijdelijke toename van depositie aan het begin van het tijdvak gepaard gaat met een verminderde uitgifte van ontwikkelingsruimte op een later moment in datzelfde tijdvak en vanaf dat moment een versnelde daling van depositie (zie ook paragraaf 5.2.3).

Gebiedsconclusie

Het in dit document voorgestelde nietsdoenbeheer is gericht op duurzame instandhouding en herstel van de habitattypen en de daarbijhorende soorten. Gezien de tot nu toe behaalde resultaten van het nietsdoenbeheer blijft het habitatype zonder ingrijpen behouden en kan het in kwaliteit toenemen. Vanwege de verwachte hoge depositie is het wel noodzakelijk om tijdens de beheerplanperiodes goed te blijven monitoren hoe het gebied zich ontwikkelt. Indien er achteruitgang als gevolg van stikstofdepositie wordt geconstateerd, dient actief beheer te worden uitgevoerd, dat door onderzoek wordt gestaafd.

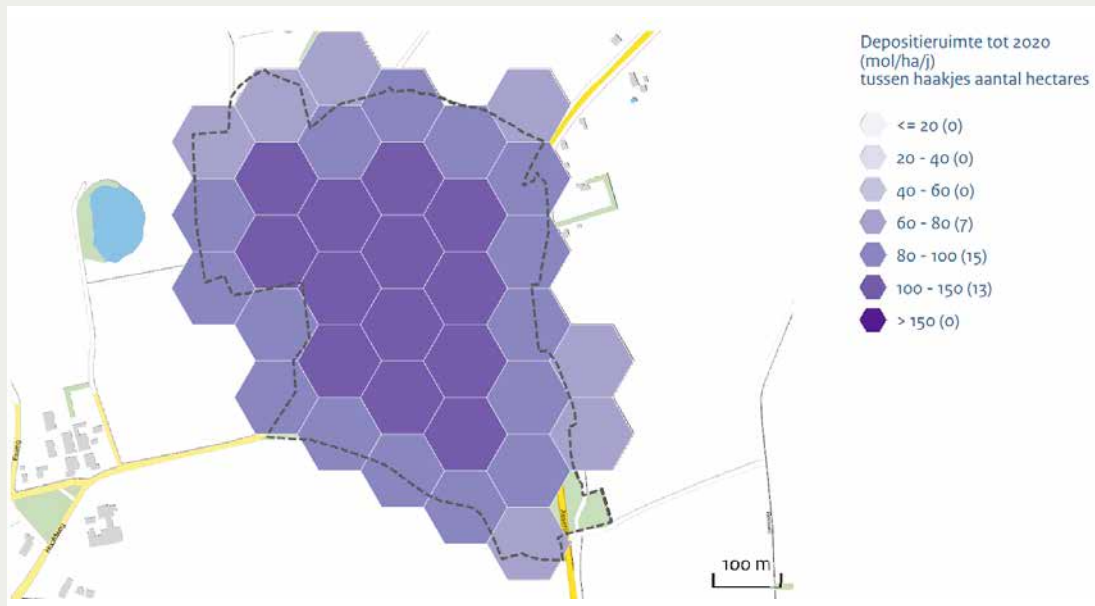
Gezien de relatief hoge depositie maar goede kwaliteit wordt het gebied ingedeeld in de categorie 1B:

- Wetenschappelijk gezien is er redelijkerwijs geen twijfel dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. Verbetering van de kwaliteit van het habitatype kan in een tweede of derde tijdvak van dit programma aanvangen.

5.10 Depositieruimte en eindconclusie PAS Norgerholt

Een van de belangrijkste doelen van het PAS is het bepalen van de ontwikkelingsbehoefte en de ontwikkelingsruimte. Het rekenmodel AERIUS maakt per gebied en per gebiedsdeel inzichtelijk of er ontwikkelingsruimte beschikbaar is voor economische ontwikkelingen in de omgeving van het Natura 2000-gebied, mits wordt voldaan aan de voorwaarden van het PAS (zie PAS-programma).

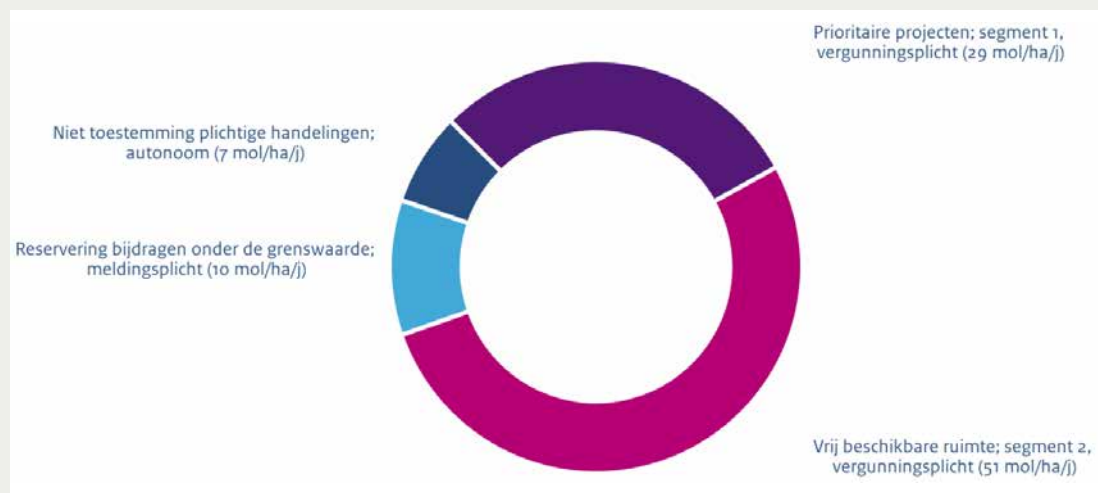
AERIUS Monitor 2015 berekent een depositieruimte van circa 98 mol/ha/jr voor 2020 (figuur 5.8).

Figuur 5.8 Depositieruimte huidig tot 2020

5.10.1 Verdeling depositieruimte naar segment

De depositieruimte is de ruimte die beschikbaar is voor economische ontwikkelingen. Een gedeelte van deze ruimte is gereserveerd voor de autonome ontwikkelingen. Een ander gedeelte voor projecten met effecten onder de grenswaarde. De overige twee delen zijn gereserveerd voor projecten die vergunningplichtig zijn: segment 1 voor de prioritaire projecten en segment 2 voor overige projecten. Figuur 5.9 geeft aan hoeveel depositieruimte er binnen het Natura 2000-gebied beschikbaar is en hoe deze verdeeld is over de vier segmenten.

Figuur 5.9 Verdeling depositieruimte over segmenten

In dit gebied is er over de periode van nu (huidig) tot 2020 gemiddeld 98 mol/ha depositieruimte. Hiervan is 80 mol/ha beschikbaar als ontwikkelingsruimte voor segment 1 en segment 2. Van de ontwikkelingsruimte van segment 2 wordt 60% beschikbaar gesteld in de eerste helft van de PAS-periode en 40% in de tweede helft.

5.10.2 Depositieruimte per habitattype

In figuur 5.10 wordt aangegeven hoeveel depositieruimte er gemiddeld per habitattype beschikbaar is en wat het percentage hiervan is op de totale depositie. Met behulp van AERIUS kan verder ingezoomd worden op hexagoonniveau.

Figuur 5.10 Depositieruimte per habitattype

5.10.3 Eindconclusie PAS-analyse

In deze gebiedsanalyse is op basis van de best beschikbare wetenschappelijke kennis inzichtelijk gemaakt en onderbouwd dat er, gegeven

- het in deze analyse geschetste depositieverloop, waarbinnen de te verwachten uitgifte van ontwikkelingsruimte is meegewogen;
- de kans op een tijdelijke toename van depositie in de eerste helft van een beheerplanperiode, gevolgd door een grotere daling in de tweede helft van een beheerplanperiode;
- de staat van instandhouding, de trend en de afstand tot de KDW van de betrokken habitattypen en leefgebieden van soorten;
- de positieve effecten van geborgde uitvoering van maatregelen;
- het ontbreken van negatieve effecten van de uitvoering van maatregelen op andere aangewezen habitattypen

met de uitgifte van ontwikkelruimte zeker geen aantasting plaatsvindt van de natuurlijke kenmerken van het gebied. Behoud is hiermee gedurende de eerste PAS-periode geborgd. Waar uitbreidings- en/of verbeterdoelen aan de orde zijn, geldt dat deze op termijn behaald kunnen worden.

6 Visie en uitwerking kernopgaven en instandhoudingsdoelen

6.1 Visie

Het Norgerholt is, voorzover de historie is na te gaan, al eeuwenlang een gebruiksbos voor de landbouw en voor de bewoners van de omliggende dorpen. Er werden regelmatig bomen, eikels en soms ook strooisel geoogst. Incidenteel vonden er openbare houtverkopen plaats. Open plekken werden ingeplant en zomereik werd bevorderd boven andere boomvormers. Om in voldoende plantgoed te voorzien, was een deel van het bos in gebruik als plantage. Door deze activiteiten was er een zekere dynamiek zowel in de gelaagdheid van de vegetatie als in de bodemopbouw. Veranderingen in de landbouw maakten het Norgerholt in de loop van de twintigste eeuw overbodig voor het agrarische systeem. Het bos kreeg, maatschappelijk gezien, een andere functie: het werd een bos met hoofdzakelijk een natuurdoelstelling. Vanaf 1962 is door Natuurmonumenten gekozen voor een ongestoorde ontwikkeling tot een meer natuurlijk bos. Door deze omslag in gebruik en beheer is het karakter van het bos veranderd. De veranderingen hangen vooral samen met het gewenste natuurlijke proces van successie (opeenvolging van stadia en soorten) en veroudering. Volgens sommige deskundigen is het stadium met hulst het laatste en dus meest natuurlijke stadium in de ontwikkeling van het Beuken-eikenbos (*Fago-Quercetum*), samenvallend met de aftakeling van de oudste eiken- en beukenbomen (Koop 1981, Londo 1991). De ontwikkeling van ruigtesoorten zoals brandnetel, ridderzuring en bepaalde bramensoorten langs de randen van het bos geeft echter aan dat in de veranderingen ook de neerslag van bemestende stoffen vanuit de lucht een rol zou kunnen spelen. De beheerder kan gaan bekijken waar het ontwikkelen van de zoomvegetatie door differentiatie in beheer mogelijk is. De provincie heeft tijdens de informatieavond (paragraaf 1.4) aangegeven dat zij hierover in overleg gaat met de beheerder, maar dit vloeit niet voort uit de instandhoudingsdoelstelling voor het bos zelf.

De keuze voor een ongestoorde ontwikkeling is een keuze voor de lange termijn. De omlooptijd (kieming, groei, bloei, vruchtzetting en afsterven) van de belangrijkste boomsoorten is enkele honderden jaren. Een evenwichtig bosesysteem vergt mogelijk wel duizend jaar om tot volledige ontwikkeling te komen. Over hoe dat in zijn werk gaat is nog maar weinig bekend. Om dat te onderzoeken zijn de zogenaamde bosreservaten ingesteld (zie paragrafen 4.1.5 en 7.2). Wel is duidelijk dat het Norgerholt te klein is voor een compleet bosesysteem of natuurlijk boslandschap. Het zal onderdeel blijven van het sterk door menselijk gebruik bepaalde, cultuurhistorisch waardevolle esdorpenlandschap.

Voor het Norgerholt is in het aanwijzingsbesluit geen doel 'uitbreiding oppervlakte' opgenomen, ondanks het feit dat dit in de kernopgave staat. De huidige grenzen van het Norgerholt zijn al heel oud en maken deel uit van de hoge cultuurhistorische waarde van de omgeving. Er liggen binnen of tegen het Natura 2000-gebied geen gronden die zich lenen voor uitbreiding van het bos. Het Norgerholt draagt qua oppervlakte dan ook niet bij aan de kernopgave, dit moet elders in het land gerealiseerd worden.

In Europees verband is het Norgerholt van groot belang, onder meer vanwege de karakteristieke, enigszins afwijkende vorm van het habitatype H9120. De inmiddels meer dan vijftigjarige ongestoorde ontwikkeling voegt daar nog extra betekenis aan toe. Dat neemt echter niet weg dat het bos ook belangrijk is voor bewoners in de omgeving en bijdraagt aan de biodiversiteit van het cultuurlandschap waar het deel van uitmaakt.

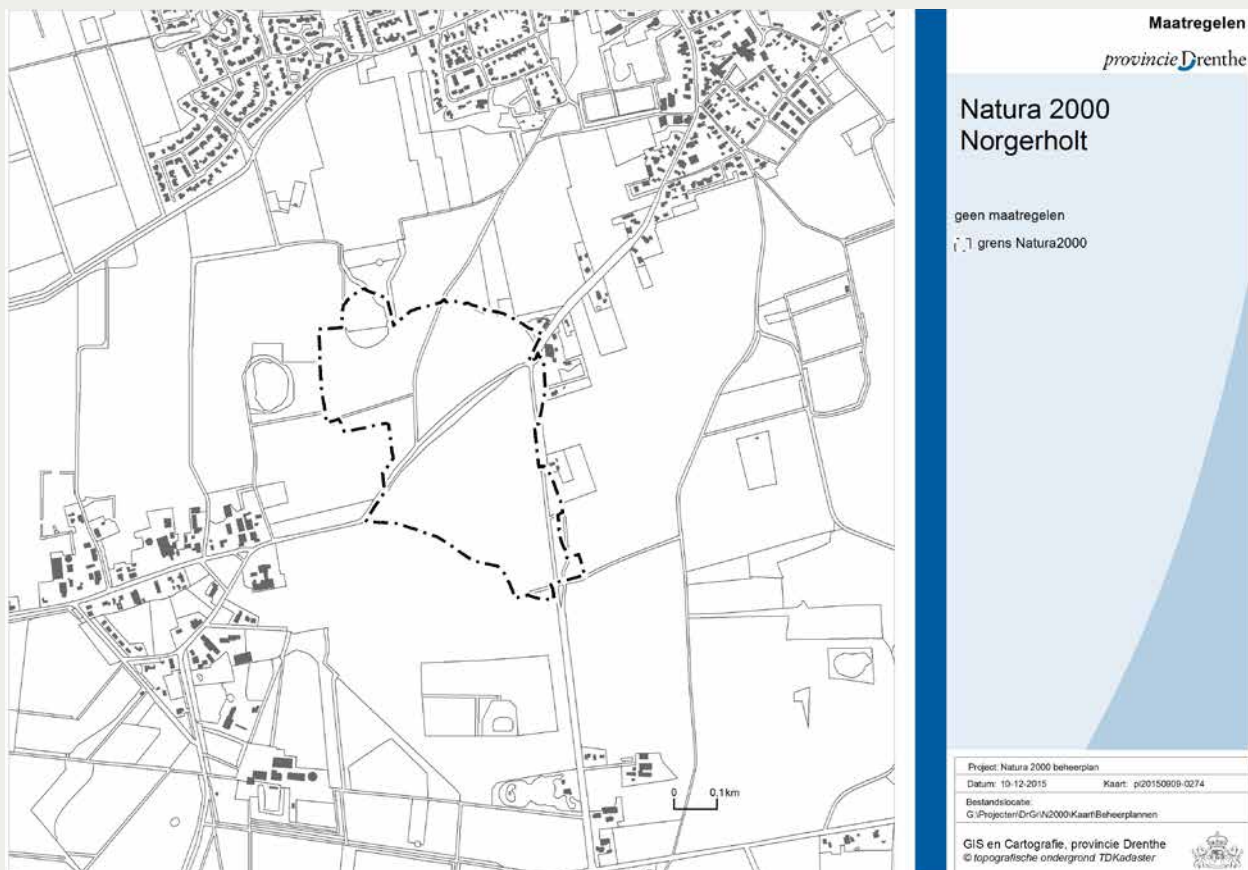
Bij voortzetting van het huidige beheer kan het Natura 2000-gebied zich verder ontwikkelen als een gevarieerd, grotendeels natuurlijk bos, waarvan omwonenden, natuurliefhebbers en toeristen kunnen genieten.

6.2 Uitwerking doelstelling

Een randvoorwaarde voor het realiseren van de doelstelling, behoud van de oppervlakte en verbetering van de kwaliteit van het habitatype H9120: Beuken-eikenbossen met hultst, is dat het huidige beheer kan worden voortgezet. Dat betekent dat de voortzetting van de financiering ervan moet zijn veiliggesteld en de uitvoerders van de maatregelen in staat blijven die te voltooien (zoals geschetst in hoofdstuk 7).

6.3 Maatregelen

Met het nietsdoenbeheer dat in de voorgaande jaren door Natuurmonumenten is gehanteerd zijn goede resultaten bereikt (hoofdstuk 5). Dit beheer zal in de komende jaren dan ook het uitgangspunt zijn voor behalen van de doelstelling. Voor het Norgerholt zijn geen herstelmaatregelen voorzien (figuur 6.1). Daarbij is aangegeven dat, in aanvulling/aansluiting op het OBN-onderzoek, wordt voorgesteld om het Norgerholt mee te nemen in het onderzoeksvoorstel Bossen, dat in het kader van het PAS wordt opgesteld voor onder meer Dwingelderveld en Holtingerveld. In dat onderzoek wordt zowel het beheer van oude bossen (in de volle breedte) als beheermaatregelen voor de bosranden- en zomen onderzocht. Ook kunnen uitkomsten van monitoring aanleiding geven voor bijsturing van de maatregelen.

Figuur 6.1 Maatregelenkaart Norgerholt

7 Uitvoeringsprogramma

Dit hoofdstuk beschrijft het proces van uitvoering van de maatregelen en geeft een indicatie van de kosten die in verband daarmee te verwachten zijn, voor de eerste en voor de tweede plus derde beheerplanperiode. De maatregelen zelf zijn beschreven in hoofdstukken 5 en 6. Verder wordt toelichting gegeven op monitoring, aanvullend onderzoek en de wijze waarop de communicatie rondom Natura 2000 vorm zal krijgen.

7.1 Verantwoordelijkheid voor uitvoering maatregelen

De provincie Drenthe is in beginsel verantwoordelijk voor het behalen van de doelen, waarbij deze verantwoordelijkheid wel gedelegeerd kan worden. De verantwoordelijkheid voor een juist beheer van het gebied ligt primair bij de terreineigenaar Natuurmonumenten. Voor een zorgvuldig beheer van de bermen langs de weg die het gebied doorsnijdt zijn de wegbeheerders van de gemeente Noordenveld verantwoordelijk.

7.2 Juridische kaders uitvoering beheerplan

In het beheerplan is beschreven en onderbouwd welke beheersmaatregelen en handelingen ten minste noodzakelijk zijn om te voldoen aan de instandhoudingsdoelstellingen voor soorten en habitattypen. Indien het de verwachting is dat de uitvoering van de beheersmaatregelen mogelijk tijdelijk negatieve effecten met zich mee zal brengen zijn ook deze effecten in relatie tot de instandhoudingsdoelstellingen in het beheerplan beoordeeld. Waar nodig zijn in het beheerplan aanvullende voorwaarden gesteld aan de uitvoering van deze maatregelen. Op basis van de beoordeling en de gestelde voorwaarden zijn (significante) negatieve effecten op instandhoudingsdoelstellingen als gevolg van de uitvoering van de beheersmaatregelen uitgesloten.

Bij de uitvoering van het geheel aan handelingen, beheersmaatregelen en overige maatregelen onder de in het beheerplan geformuleerde voorwaarden zal er met zekerheid geen sprake zijn van (significant) negatieve effecten op de gestelde instandhoudingsdoelstellingen. Hierbij is ervan uitgegaan dat deze handelingen, beheersmaatregelen en overige maatregelen met voldoende zorg worden uitgevoerd. Onder zorg wordt in dit geval verstaan dat eenieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat zijn handelen tot schade kan leiden aan instandhoudingsdoelstellingen en/of wezenlijke kenmerken en waarden van het gebied, dergelijke handelingen achterwege laat of zoveel mogelijk beperkt en/of ongedaan maakt. Hierbij wordt in ieder geval rekening gehouden met de gebiedsspecifieke aandachtspunten zoals omschreven in hoofdstuk 8. Waar mogelijk wordt hierbij aangesloten bij de bestaande gedragscode in het kader van de Flora- en faunawet.

Hiermee wordt voldoende zekerheid geboden dat de uitvoering van de handelingen, beheersmaatregelen en overige maatregelen in het kader van het beheerplan niet zullen leiden tot (significant) negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen voor dit gebied. Op basis van artikel 19a in samenhang met artikel 19d is hiermee geen noodzaak voor het afgeven van een vergunning ten behoeve van de uitvoering van de handelingen, beheersmaatregelen en overige maatregelen zoals omschreven in dit beheerplan.

7.3 Monitoring en onderzoek

7.3.1 Inleiding

In deze paragraaf wordt toegelicht wat wordt gemonitord, door wie en waarom. De verantwoordelijkheid voor de monitoring is verdeeld over verschillende instanties. Het Rijk is verantwoordelijk voor de monitoring van de staat van instandhouding van soorten en habitattypen op landelijk niveau. De provincie is verantwoordelijk voor het monitoren van de maatregelen in het Natura 2000-gebied (inclusief de effectiviteit ervan), de veranderingen in het gebied en het gebruik in en om het gebied. Daarnaast is de provincie verantwoordelijk voor de regie van het interne proces. Dit betekent dat ze met betrokken partijen afspraken maakt over de uitvoering van de in dit beheerplan beschreven monitoring. Tot slot bewaakt de provincie ook de uitvoering van deze afspraken.

De monitoring van de natuurkwaliteit is de verantwoordelijkheid van de provincie en wordt (vaak) uitgevoerd door de terreinbeheerders via de verplichtingen van de SNL-subsidie.

De informatie uit de monitoring wordt gebruikt bij het opstellen van het volgende beheerplan en de door het Rijk aan de Europese Commissie te leveren rapportages. De informatie is ook van belang voor vergunningverlening, handhaving en beheer.

Hieronder wordt eerst aangegeven welke monitoring in de huidige situatie plaatsvindt. Vervolgens wordt inzichtelijk gemaakt hoe omgegaan wordt met de monitoring ten behoeve van de instandhoudingsdoelen en de PAS. Daarbij wordt aangegeven in hoeverre de huidige monitoring daarvoor voldoende is en welke aanvullingen nodig zijn.

In het Provinciale meerjarenprogramma monitoring natuurkwaliteit is de monitoring voor Natura 2000 en PAS opgenomen, inclusief de daarvoor benodigde budgetten.

7.3.2 Overzicht bestaande monitoring

In de huidige situatie vinden de volgende vormen van monitoring plaats.

Landelijke standaard Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL)

In het kader van SNL vindt monitoring van de natuurkwaliteit plaats. Dit betreft onder meer de vegetatietypen, de vegetatiestructuur en verschillende plant- en diersoorten. De werkwijze van deze monitoring wordt beschreven in 'Werkwijze Natuurmonitoring en beoordeling Natuurnetwerk en Natura 2000/PAS' (hierna: werkwijze SNL-monitoring). Een belangrijk deel van de voor Natura 2000 gewenste monitoring is integraal opgenomen in deze monitoring. De beschreven monitoringsmethodiek is onafhankelijk van het gebied. Deze werkwijze is te vinden op het portaal Natuur en Landschap (www.portaalnatuurenlandschap.nl).

NEM

In het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) worden gegevens over soorten verzameld (in opdracht van het ministerie van EZ, de organisatie daarvan valt buiten dit beheerplan). In een jaarlijkse kwaliteitsrapportage wordt aangegeven voor welke soorten de informatie uit het NEM betrouwbare gegevens voor trends en aantallen per Natura 2000-gebied oplevert.

Overige monitoring

In het Norgerholt vinden diverse monitoringsactiviteiten plaats.

Al vanaf 1982 is het Norgerholt opgenomen in het onderzoeksprogramma naar de ontwikkeling in bosreservaten (Broekmeyer et al. 1995, Bijlsma 2008). Dit programma bestaat uit een beschrijving van de karakteristieken en de bodemkundige gesteldheid en een basisprogramma

met aandacht voor vegetatieontwikkeling, bosstructuur en bosdynamiek. Het basisprogramma kent tienjaarlijkse inventarisaties. Voor de monitoring is in het Norgerholt een ‘ruitennet’ van 50 bij 50 meter aangebracht. Op sommige van de hoekpunten zijn steekproefcirkels uitgezet met een oppervlak van 500 vierkante meter. Hierin worden de vegetatie- en bosstructuur, inclusief de omvang van boomstammen en dood hout gemeten. Daarnaast worden in een ‘kernvlakte’ van 140 bij 70 meter alle bomen ingemeten en intensief gevolgd. In deelplots van 10 bij 10 meter wordt de verjonging gevolgd. Hiermee kunnen veranderingen in de kruidlaag en in het kronendak in samenhang worden geanalyseerd. Hierdoor komen de ruimtelijke dynamiek en interacties tussen soorten, zoals concurrentie, aan het licht. In het Norgerholt is ook het humusprofiel in detail in kaart gebracht (Kemmers et al. 1998). Dit geeft informatie over de wisselwerking tussen bodem, waterhuishouding, vegetatie, de voorraden koolstof en mineralen en de kansen voor vestiging en overleving van bosplanten. Tussen 1988 en 2001 zijn de paddenstoelen gemonitord in een centrale strook in de kernvlakte (Veerkamp 2001).

In het gebied ligt één meetpunt van het Landelijk meetnet flora milieu- en natuurkwaliteit (LMF-MN), onderdeel van het Netwerk ecologische monitoring (NEM). Dit punt ligt in het oostelijke deel van het bos, ten zuiden van de Hoofdweg, en wordt door de provincie sinds 1999 elke vier jaar opgenomen. Voor een betere dekking van de variatie in het bos, ook ten opzichte van de kernvlakte van het bosreservatenonderzoek, worden één of twee meetpunten aan de westzijde van het bos toegevoegd.

Momenteel wordt de grondwaterstand door de provincie Drenthe regelmatig opgenomen door middel van een meetpunt met twee buizen midden in het bos (punt B12A1745, Schunselaar en Kersten 2010). Deze monitoring geeft geen inzicht in de variatie van de schijngrondwaterspiegels in de natte, moerige gronden in het westelijk en zuidelijk deel van het bos.

7.3.3 Monitoring voor het behalen van de instandhoudingsdoelen

Het Norgerholt is alleen aangewezen voor habitattypen. Het gebied is niet aangewezen voor voor Vogel- of Habitatrichtlijnsoorten.

Habitattypen

Het Norgerholt is als Natura 2000-gebied aangewezen voor het habitatype Beuken-eikenbos met hulst, met als instandhoudingsdoelen behoud van de oppervlakte en verbetering van de kwaliteit van dit habitatype. De maatregelen die nodig zijn om deze doelen te realiseren staan in hoofdstuk 6. Monitoring moet duidelijk maken hoe de staat van instandhouding van het habitatype in het gebied zich ontwikkelt, of de maatregelen het gewenste resultaat opleveren en of veranderingen in het gebied, of in het gebruik in en om het gebied, effect hebben op het behalen van de instandhoudingsdoelen. Per beheerplanperiode moeten hier uitspraken over worden gedaan. De monitoring moet ook de voortgang van de uitvoering inzichtelijk maken.

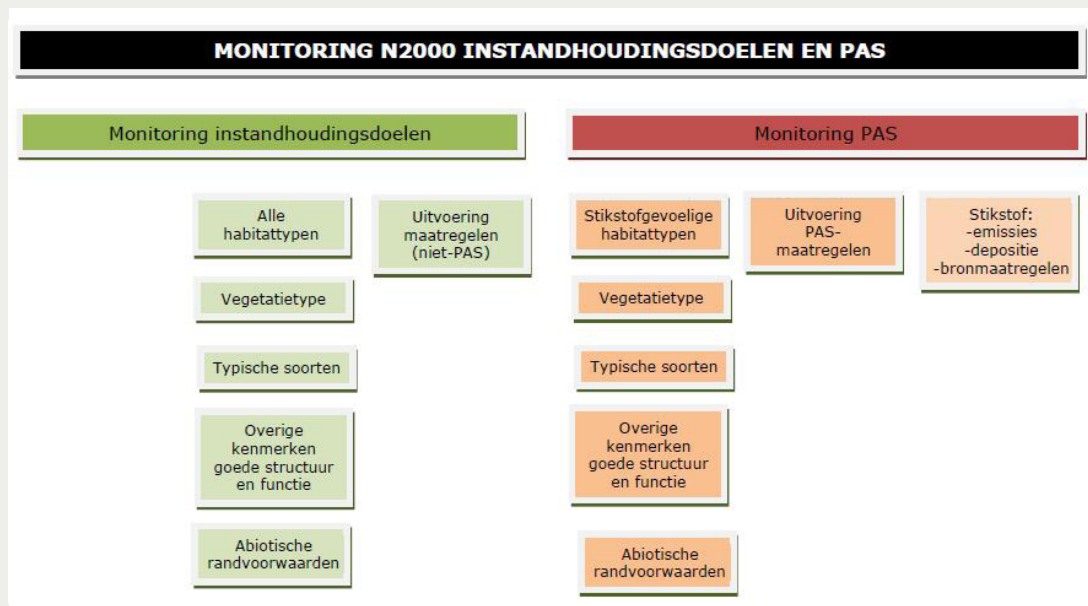
De monitoring richt zich op:

1. vegetatietype;
2. typische soorten;
3. overige kenmerken van een goede structuur en functie (zie Natura 2000 Profielendocument³).
4. abiotische randvoorwaarden;
5. uitvoering maatregelen.

---

3 Natura 2000 Profielendocument, Ministerie van LNV, september 2008
www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/gebiedendatabase.aspx?subj=profielen

In figuur 7.1 is de monitoring voor de Natura 2000-instandhoudingsdoelen en het PAS schematisch weergegeven

Figuur 7.1 Monitoring voor de instandhoudingsdoelen en het PAS

1 Monitoring vegetatietype

Informatie over de habitattypen waarvoor het gebied is aangewezen, wordt met behulp van vegetatiekarteringen in de SNL-monitoring verzameld. Het normale interval bedraagt twaalf jaar, waarbij Drenthe opteert voor een zesjaarlijks interval in het kader van het PAS.

In tabel 7.1 wordt een overzicht gegeven van de habitattypen uit het aanwijzingsbesluit en de mate waarin de bestaande monitoringsactiviteiten de benodigde informatie leveren. De SNL-monitoring is grotendeels dekkend voor de habitattypen waarvoor instandhoudingsdoelen gelden. Op alle percelen in het Natura 2000-gebied zijn overeenkomsten in het kader van de SNL gesloten, met uitzondering van enkele wegstructuren. Een specificatie van de oppervlakte en een kaartje van desbetreffende wegstructuren zijn te vinden in bijlage 23.

Daarnaast worden in de SNL-monitoring niet alle typische soorten meegenomen. Onder het kopje 2. Monitoring typische soorten wordt inzichtelijk gemaakt in hoeverre monitoring ten behoeve van typische soorten is gedekt door SNL-monitoring.

Tabel 7.1 Huidige dekking monitoring instandhoudingsdoelen: habitattypen

Code	Habitatype	SNL- monitoring NEM	overig
H9120	Beuken-eikenbossen met hulst	deels	
H91D0	Hoogveenbossen*	deels	

* Hoogveenbossen zijn niet in het aanwijzingsbesluit opgenomen, maar worden wel meegenomen in deze paragraaf

2 Monitoring typische soorten

Typische soorten zijn dier- of plantensoorten die verbonden zijn aan een specifiek habitatype en een bepaalde kwaliteit representeren. Niet alle typische soorten worden in het kader van de SNL-monitoring geïnventariseerd. De soortkarteringen in het kader van de SNL-monitoring zijn beperkt tot flora, broedvogels, dagvlinders, sprinkhanen en libellen. Andere soortgroepen (reptielen, amfibieën, vissen, zoogdieren en verschillende soorten ongewervelden) ontbreken. Het voorkomen van deze typische soorten dient op kilometerhokniveau te worden vastgelegd.

Er is voor het Norgerholt nagegaan in hoeverre de monitoring van typische soorten gedekt wordt door monitoring van SNL-soorten. In tabel 7.2 staan de typische soorten voor het Norgerholt die niet door SNL-monitoring gedekt worden (voor een overzicht van de typische soorten en hun dekking zie bijlage 25). De provincie is verantwoordelijk voor aanvullende monitoring in overleg met de beheerders.

Voor de typische soorten is de provincie vrij om te bepalen hoe zij deze meet. Het is specifiek niet de bedoeling om de soorten op eenzelfde niveau te monitoren als de instandhoudingsdoelen. Als minimumeis geldt dat in ieder geval duidelijk moet worden of de betreffende typische soort⁴ aanwezig is. Een methodiek voor het dekken van de informatieverplichting wordt na vaststelling van het beheerplan in overleg met de terreinbeheerders en de provincie Drenthe opgesteld.

Tabel 7.2 Overzicht typische soorten Norgerholt (inclusief soorten van hoogveenbossen) die niet gedekt worden door SNL-monitoring

Soort	Wetenschappelijke naam	Soortgroep	SNL	NEM
Hazelworm	<i>Anguis fragilis ssp. fragilis</i>	Reptielen	nee	Onbekend
Maleboskorst	<i>Lecanactis abietina</i>	Korstmossen	nee	Onbekend
Smalbladig veenmos	<i>Sphagnum angustifolium</i>	Mossen	nee	Onbekend
Violet veenmos	<i>Sphagnum russowii</i>	Mossen	nee	Onbekend
Witte berkenboleet	<i>Leccinum niveum</i>	Paddenstoelen	nee	Onbekend

3 Monitoring overige kenmerken goede structuur en functie

Volstaan kan worden met beschikbare informatie verkregen uit SNL-monitoring, al dan niet aangevuld met expert judgment. Via de vegetatiekartering en de hierbij mee te nemen ‘toevoegingen’ via de structuurkartering kan de wenselijke informatie worden verzameld. Er is geen aanvullende monitoring nodig.

4 Monitoring abiotische randvoorwaarden

Voor habitattypen waarvoor instandhoudingsdoelen gelden dient ook inzicht te bestaan in de abiotische parameters (ecologische vereisten) die van invloed zijn op deze habitattypen. Het kan hierbij gaan om zuurgraad, vochttoestand, zoutgehalte, voedselrijkdom en overstromingstolerantie. Voor de parameter stikstofdepositie is een aparte aanpak uitgewerkt via het PAS-monitoringsprogramma; dat wordt niet in dit beheerplan uitgewerkt.

Het meten van abiotische parameters kan via directe metingen (aan grondwater bijvoorbeeld) en indirecte metingen (bijvoorbeeld van voedselrijkdom en zuurgraad via het programma ITERATIO). Landelijk is afgesproken dat er gebruik gemaakt wordt van ITERATIO in combinatie met de beschikbare gegevens uit het provinciale grondwatermeetnet. In bijlage 24 is een kaart met een meetpunt van het verdrogingsmeetnet en meetpunten van het LMF weergegeven.

5 Monitoring uitvoering maatregelen

De uitvoering van de monitoring van maatregelen voor de habitattypen ligt bij de beheerder, maar de provincie is verantwoordelijk voor deze monitoring. Een landelijk format voor monitoring van de uitvoering van maatregelen is in ontwikkeling. De uitvoering van maatregelen maakt deel uit van de Realisatiestrategie Platteland Drenthe (Realisatiestrategie Platteland Drenthe ‘Aan het werk’, versie 12 mei 2014). Daarin wordt ook de voortgang van de uitvoering

4 zie ook de Werkwijze Monitoring en Beoordeling Natuurnetwerk en Natura 2000/PAS, paragraaf 4.5.

van de maatregelen gemonitord. Uitgangspunt is dat dit voldoende informatie oplevert voor de monitoring in het kader van het beheerplan.

7.3.4 Monitoring ten behoeve van het Programma Aanpak Stikstof (PAS)

De PAS-monitoring moet informatie opleveren voor sturing van het PAS en richt zich op (zie ook figuur 7.1):

1. stikstof: emissies, depositie en bronmaatregelen;
2. natuur:
3. (2a) natuurkwaliteit;
4. (2b) herstelmaatregelen;
5. ontwikkelingsruimte: beschikbaar en besteed.

De informatie over stikstof (1) en over ontwikkelingsruimte (3) wordt onder de verantwoordelijkheid van het PAS-bureau en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) verzameld en ligt buiten de scope van dit beheerplan. De informatie is wel van wezenlijk belang voor de evaluatie van het behalen van instandhoudingsdoelen.

In het kader van het beheerplan wordt wel informatie over de natuur (2) verzameld. Voor het PAS ligt het accent daarbij op het behoud van de omvang en de kwaliteit van het habitatype, waarbij een uitbreidings- en/of verbeterdoel binnen afzienbare termijn mogelijk moet blijven. De resultaten van de monitoring moeten daarom tijdig inzicht geven (signaleren) in de kwaliteitsontwikkeling (trend) van de beschermde natuurwaarden. PAS-monitoring van natuur richt zich op:

(2a) natuurkwaliteit

Dit houdt in: monitoring van stikstofgevoelige habitattypen. Het Norgerholt is niet aangewezen voor Vogel- of Habitatrictlijnsoorten.

Stikstofgevoelige habitattypen in het Norgerholt zijn:

- H9I20 Beuken-eikenbossen met hulst;
- H9IDo Hoogveenbossen.

Dit houdt in dat alle habitattypen die voor het Norgerholt zijn aangewezen vallen onder de PAS-monitoring. De PAS-monitoring ten behoeve van de habitattypen komt grotendeels overeen met de monitoring van de habitattypen voor de instandhoudingsdoelen (paragraaf 7.3.3).

(2b) herstelmaatregelen

Dit houdt monitoring in van:

- uitvoering van deze maatregelen
- herstelproces en effecten herstelmaatregelen door middel van procesindicatoren

De uitvoering van de monitoring van maatregelen voor de habitattypen ligt bij de beheerder, maar de provincie is verantwoordelijk voor de het bijhouden van de voortgang van de maatregelen. Een landelijk format voor monitoring van de uitvoering van maatregelen is in ontwikkeling. De uitvoering van maatregelen maakt deel uit van de Realisatiestrategie Platteland Drenthe (Realisatiestrategie Platteland Drenthe 'Aan het werk', versie 12 mei 2014). Uitgangspunt is dat dit voldoende informatie oplevert in het kader van het beheerplan.

Procesindicatoren

Met het uitvoeren van de herstelmaatregelen in de eerste PAS-periode wordt het stoppen van de achteruitgang en vervolgens herstel beoogd. Dat zal in veel gevallen eerst zichtbaar zijn aan de 'standplaatsfactoren' (abiotische condities) en aan specifieke soorten; pas later zal het habitat als

geheel verbeteren. Om toch zo snel mogelijk de effectiviteit van de herstelmaatregelen in kaart te brengen, is binnen het PAS specifieke monitoring afgesproken dat het proces van natuurherstel op korte termijn in kaart brengt door zogenaamde ‘PAS-procesindicatoren’ te meten. Dit zijn indicatoren die kunnen helpen bij het tijdig signaleren van (dreigende) verslechtering of optredende verbetering van de kwaliteit van een bepaald habitatype. Het is een instrument waarmee de effecten van PAS-maatregelen tussentijds (in intervallen van drie jaar) bepaald kunnen worden. Hiervoor zijn de volgende parameters geselecteerd (Smits en van der Molen, 2015):

- abiotische randvoorwaarden (ecologische vereisten)
- vegetatie (totale soortensamenstelling) of structuur
- soorten

In tegenstelling tot de ‘standaardmonitoring’ is het monitoren van procesindicatoren gebiedsafhankelijk, waarbij wordt gekeken naar de verwachte positieve effecten van maatregelen in relatie tot de effecten van stikstof. Een uitwerking en start van de monitoring van de procesindicatoren vindt in de eerste beheerplanperiode plaats.

Veldbezoek

In het kader van het PAS wordt een veldbezoek uitgevoerd om een beeld te krijgen van de actuele situatie met betrekking tot de ontwikkelingen van de stikstofgevoelige habitatypes. Het veldbezoek vindt jaarlijks plaats, zodat het tijdig inzicht kan geven in de kwaliteitsontwikkeling van de beschermde natuurwaarden (signaleren). Het wordt uitgevoerd door een vertegenwoordiger van de provincie en een terreinbeheerder. Voor de rapportage van het veldbezoek wordt gewerkt conform een voorgeschreven landelijk format.

In tabel 7.3 is voor het Norgerholt weergegeven met welke frequentie de monitoringsinformatie in het kader van het PAS over de maatregelen en de natuurkwaliteit moet worden verzameld en gerapporteerd.

Tabel 7.3 Frequentie monitoring voor sturing PAS

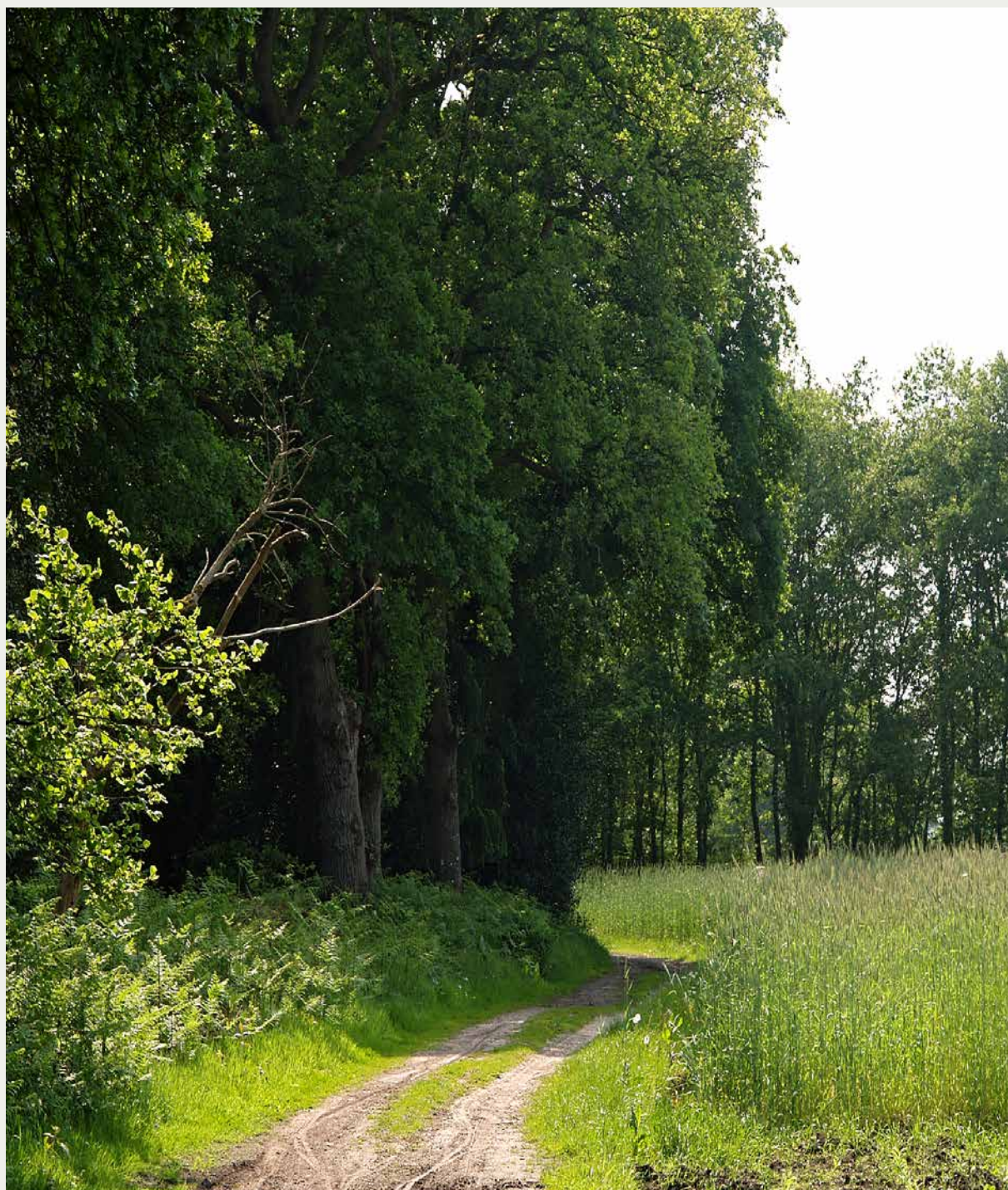
Jaar	Resultaat
0	<ul style="list-style-type: none"> • Nulsituatie instandhoudingsdoelen: habitatypes • Nulsituatie aanpak en uitgangssituatie PAS procesindicatoren • Nulsituatie herstelmaatregelen
Jaarlijks	<ul style="list-style-type: none"> • Overzicht van de voortgang van de monitoringsactiviteiten. • Overzicht van de voortgang van de uitvoering van de herstelmaatregelen. • actueel beeld van ontwikkeling van stikstofgevoelige habitatypes (veldbezoek).
3	<ul style="list-style-type: none"> • Beperkte conclusie over de herstelprocessen die met de herstelmaatregelen in ontwikkeling zijn gebracht, op basis van procesindicatoren en op basis van beschikbare gegevens uit reguliere monitoring (per herstelstrategie, per habitatype) • Beknopte evaluatie van de voortgang en het effect van de uitgevoerde herstelmaatregelen
6	<p>Evaluatie van de gebiedsanalyse en van de herstelstrategieën</p> <ul style="list-style-type: none"> • Volledige evaluatie van de staat van instandhouding van habitatypes: <ul style="list-style-type: none"> - gevoelige habitatypes: 1 x per zes jaar - minder gevoelige habitatypes: 1 x per twaalf jaar <p>Hierbij worden de waargenomen trends in natuurkwaliteit voor de instandhoudingsdoelen in verband gebracht met:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de waargenomen trends van de stikstofdepositie - de uitvoering van ecologische herstelmaatregelen <ul style="list-style-type: none"> • Evaluatie van de effectiviteit van de ecologische herstel maatregelen (per herstelstrategie en per habitatype)

7.3.5 **Gebiedsspecifieke aanvullingen**

Er zijn aanvullend op de landelijke monitoring geen gebiedsspecifieke aanvullingen nodig.

7.3.6 **Overzicht monitoring voor instandhoudingsdoelen en PAS**

In tabel 7.4 wordt een overzicht gegeven van alle onderdelen van de monitoring voor de Natura 2000-instandhoudingsdoelen en het PAS. Daarbij is aangegeven of deze gedekt zijn door huidige monitoringsactiviteiten of dat aanvullende monitoringsinspanningen nodig zijn. In het laatste geval wordt in de tabel aangegeven hoe dit geregeld wordt en wie er verantwoordelijk is.

Tabel 7.4 Totaaloverzicht monitoring

Monitoring onderdeel	Gedekt?	Aanvullende monitoring nodig?	Zo ja, afspraak	Zo ja, wie is verantwoordelijk?
Monitoring t.b.v. instandhoudingsdoelen				
1a. Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten: omvang populatie	N.v.t.			
2a. Habitattypen: vegetatietypen	SNL (deels)	Ja, voor gebieden zonder SNL-overeenkomst en Ja, voor extra habitattypen in bossen etc.	Opgenomen in het Meerjarenprogramma monitoring natuurkwaliteit Provincie coördineert	Provincie
2b. Habitattypen: abiotische randvoorwaarden	ITERATIO in combinatie met gegevens provinciaal grondwatermeetnet	Nee		
2c. Habitattypen: typische soorten	SNL (deels) NEM (deels)	Ja, voor een aantal typische soorten	In ontwikkeling	Provincie in afstemming met terreinbeherende organisaties
2d. Habitattypen: overige kenmerken goede structuur en functie	SNL en expert judgement	Ja, voor niet SNL-gebied	Opgenomen in het Meerjarenprogramma monitoring natuurkwaliteit Provincie coördineert	Provincie
2e. Monitoring uitvoering maatregelen t.b.v. habitattypen (niet PAS gerelateerd)	De uitvoering van maatregelen en de bijbehorende monitoring maakt onderdeel uit van de realisatiestrategie	Nee		
Monitoring t.b.v. PAS				
3a. Monitoring stikstofgevoelige habitattypen	SNL (deels)	Ja, eens per 12 jaar voor stikstofgevoelige habitattypen	Opgenomen in het Meerjarenprogramma monitoring natuurkwaliteit Provincie coördineert	Provincie
3b. Monitoring stikstofgevoelige soorten en leefgebieden	N.v.t.	Nee		
4a. Monitoring uitvoering maatregelen	De uitvoering van maatregelen en de bijbehorende monitoring maakt onderdeel uit van de realisatiestrategie	Nee		
4b. Procesindicatoren	Procesindicatoren worden niet standaard gekarteerd.	Ja	Opgenomen in het Meerjarenprogramma monitoring natuurkwaliteit Methodiek in ontwikkeling	Provincie
5 Veldbezoek	Extra inspanning	Ja	Methodiek in ontwikkeling	Provincie

7.3.7 Planning monitoring instandhoudingsdoelen en PAS

In samenspraak met de terreinbeherende organisaties is een provinciaal monitoringsprogramma opgesteld. Tabel 7.5 geeft aan welke aspecten in welk jaar in het Norgerholt worden gemonitord. De verspreiding van typische soorten wordt iedere zes jaar gekarteerd (op basis van SNL-karteringen flora, broedvogels, dagvlinders/sprinkhanen en libellen). Vegetatietypen, abiotiek en kenmerken van een goede structuur en functie worden ook eenmaal per zes jaar (op basis van karteringen vegetatie en structuur) gekarteerd (eenmaal in het kader van de reguliere SNL-vegetatiekartering, eenmaal aanvullend in het kader van het PAS). Procesindicatoren worden eens per drie jaar gekarteerd. Het veldbezoek vindt jaarlijks plaats. Dit geldt ook voor de monitoring van de uitvoering van de maatregelen voor de instandhoudingsdoelen (habitat-typen) en het PAS.

Tabel 7.5 Planning monitoring natuurkwaliteit (op basis van planning uit Provinciaal meerjarenprogramma monitoring natuurkwaliteit)

Norgerholt	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
vegetatie						SNL						PAS
flora			PI			SNL/PI			PI			SNL/PI
broedvogels						SNL						SNL
dagvlinders/sprinkhanen												
libellen						SNL						SNL
structuur						SNL						
maatregelen	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja
habitat-typen												
maatregelen PAS	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja
veldbezoek PAS	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja

SNL: standaardmonitoring SNL/N2000/PAS, PAS: aanvullende vegetatiekartering PAS, PI: monitoring procesindicatoren

7.4 Kosten en financiering

7.4.1 Kosten

Voor het Norgerholt hoeven momenteel geen maatregelen getroffen te worden.

Wel zijn er kosten voor beheer en monitoring. De kosten voor het beheer van het bos zijn voor rekening van de terreinbeheerder, die hiervoor subsidie kan ontvangen in het kader van het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Voor het Norgerholt gaat het daarbij om de volgende beheertypen:

- N15.02 (Eiken-, dennen- of beukenbos)
- N06.06 (Zuur ven of hoogveenven)

Kosten monitoring

De kosten voor monitoring zijn gedekt binnen het meerjarenprogramma monitoring natuurkwaliteit 2015-2026, dat is vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Drenthe op 17 februari 2015.

Het monitoringsprogramma voor bosreservaten van WUR-Alterra is tot nu toe volledig voor rekening van het Rijk.

7.4.2 Financiering

De provincie Drenthe ontvangt van het Rijk de middelen voor uitvoering van de in het beheerplan verwoorde herstelmaatregelen. Zij financiert deze dus ook. De maatregelen uit dit beheerplan maken deel uit van het Programma Natuurlijk Platteland. De provincie realiseert dit programma in samenwerking met alle Drentse gemeenten, de waterschappen Reest en Wieden, Vechtstromen, Hunze en Aa's en Noorderzijlvest, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Het Drentse Landschap, Natuur- en Milieufederatie Drenthe, LTO Noord en Drents Particulier Grondbezit. Deze partijen hebben zich gezamenlijk aan de totale natuuropgave voor Drenthe en de bijbehorende maatregelen gecommitteerd met de ondertekening van de 'Raamovereenkomst Plattelandsontwikkeling Drenthe' in maart 2015.

Voor uitvoering van de herstelmaatregelen uit het beheerplan die uit het PAS voortkomen, is in april 2015 bovenop deze overeenkomst een 'Borgingsovereenkomst' gesloten tussen provincie Drenthe, waterschappen, terreinbeherende organisaties en DPG. Deze overeenkomst legt het wederzijdse commitment en de daaraan verbonden verplichtingen juridisch vast.

Voldoende middelen

Gedurende de eerste beheerplanperiode van zes jaren ontvangt de provincie Drenthe van het Rijk ruim 7,5 miljoen euro voor realisering van de PAS-maatregelen. Voor heel Drenthe, inclusief alle maatregelen voor Drents-Friese Wold en Fochteloërveen, moet in dezelfde periode voor circa 45 miljoen euro aan PAS-maatregelen worden uitgevoerd.

Synergie is efficiënt en effectief

Alle maatregelen die in het kader van Natura 2000, PAS, NNN en KRW in Drenthe worden genomen, zijn geclusterd in een dertigtal gebiedsgerelateerde projecten die voor de komende zes jaar op het programma staan. Per project is een uitwerking gemaakt in prioriteiten, uitvoeringsplanning, rollen en verantwoordelijkheden, begrote kosten en financiële dekking. Door programmamaatregelen met elkaar en met andere plattelandsdoelen te verbinden, onder andere door werk met werk te maken, kunnen beschikbare middelen effectief en efficiënt worden ingezet. De begrote kosten zijn gebaseerd op normkosten en dus indicatief.

De prioritering van de maatregelen kan binnen gesloten overeenkomsten en de contouren van het PAS in de tijd veranderen. Het programma is niet in beton gegoten; jaarlijks wordt gekeken of bijstelling nodig is. Inzichten kunnen veranderen, onderzoeken en effectstudies kunnen nieuwe kansen of knelpunten aan het licht brengen en vanuit gebiedspartners kunnen nieuwe initiatieven voortkomen die aan het programma te verbinden zijn.

Provincie voert regie

De provincie Drenthe draagt de verantwoordelijkheid voor het programma en voert daarom de regie over de uitvoering ervan. Met betrokken partijen wordt de voortgang jaarlijks geëvalueerd en geactualiseerd. Waar nodig worden uitvoeringsprocessen gefaciliteerd in de vorm van ondersteuning door Prolander. Hiertoe sluit de provincie jaarlijks een prestatieovereenkomst met Prolander af. Voor de complexere gebieden met verschillende opgaven geeft de provincie de opdracht tot uitvoering aan bestaande of nog te benoemen bestuurscommissies.

Verwerving/functiewijziging

Agrarische gronden zijn een belangrijk middel om natuuropgaven te kunnen realiseren. Er zijn verschillende manieren om deze gronden geschikt te maken voor natuurfuncties:

- Subsidie. De grondeigenaar neemt zelf de functieverandering op zich. Dat kan op basis van een subsidie.

- Grondruil en eventueel bedrijfsverplaatsing. Landbouwkundige structuurverbetering is daarbij het vertrekpunt: de eigenaar gaat er in kwaliteit, omvang en ligging bij voorkeur op vooruit.
- Flankerende (tijdelijke) maatregelen en compensatie, bijvoorbeeld van natschade.
- Aankoop. De provincie streeft naar verwerving op basis van vrijwilligheid. Indien daarvan geen sprake is, maar nut en noodzaak wel aantoonbaar zijn, dan kan het onteigeningsinstrument - als laatste optie - worden ingezet. Aankoop speelt voor een beperkt aantal gronden, alleen in de provincie Drenthe.

Inrichting en beheer

De provincie Drenthe is verantwoordelijk voor de doelen; terreinbeherende organisaties en particuliere eigenaren zijn verantwoordelijk voor beheer en ontwikkeling. De provincie zet middelen in om deze partijen zo goed mogelijk te ondersteunen. De inzet van vrijwilligers bij natuurbeheer wordt van harte toegejuicht. Beheer kan onder andere in de vorm van agrarisch natuurbeheer plaatsvinden. Op grond van wettelijke verplichtingen draagt de provincie zorg voor monitoring van de effecten van inrichtings- en beheermaatregelen.

Subsidies

De provincie kan subsidies verlenen aan grondeigenaren (agrariërs, particulieren, terreinbeherende organisaties) voor functieverandering, inrichting en beheer (bijvoorbeeld in het kader van het PAS). Daarnaast heeft de provincie in specifieke gevallen de mogelijkheid om onderzoeken en uitvoering van maatregelen via opdrachten te laten lopen.

In de subsidiegids van de provincie Drenthe staat waarvoor en op welke wijze subsidie kan worden aangevraagd. In aanmerking komen plannen en projecten die bijdragen aan de doelen van het programma Natuurlijk Platteland. Beoordelingscriteria zijn onder andere de koppeling van meerdere thema's en - in lijn daarmee - de mogelijkheid tot integrale uitvoering, aantoonbare behoefte, haalbaarheid, goede kosten-batenverhouding en bereidheid om zelf bij te dragen.

Aanvragers wordt geadviseerd om eerst contact op te nemen met de provincie Drenthe om de haalbaarheid en de mogelijkheden te verkennen.

7.5 Communicatie

Voor het behalen van de doelen van het beheerplan is het van belang dat gebruikers, ondernemers, omwonenden, maatschappelijke organisaties en overheden op de hoogte zijn van het belang van het Natura 2000-gebied en de mogelijke gevolgen die de aanwijzing van het Norgerholt voor hen heeft. Om draagvlak te creëren voor de maatregelen uit het beheerplan en om medewerking aan de uitvoering te krijgen, is communicatie van groot belang.

7.5.1 Doelstellingen

Het Natura 2000-gebied Norgerholt biedt ruimte aan natuur en recreatie. In de onmiddellijke omgeving is ruimte voor wonen en bedrijvigheid. Aan de betrokkenen moet duidelijk worden gemaakt dat dit verenigbaar is met de doelstellingen van Natura 2000 en moet worden aangegeven wat het beheerplan en eventuele vergunningplicht betekenen voor de verschillende activiteiten en de verschillende doelgroepen.

De doelstellingen van de communicatie rond het beheerplan zijn:

- doelgroepen hebben inzicht in de gevolgen van het beheerplan voor de eigen situatie;
- doelgroepen weten waar ze met hun vragen terecht kunnen en waar ze informatie kunnen krijgen;
- betrokkenen bij de uitvoering van het beheer kennen nut en noodzaak van de maatregelen.

Inzicht van doelgroepen in de gevolgen van het beheerplan begint met de bekendheid van Natura 2000 en de Natuurbeschermingswet in het algemeen. Daarnaast dienen gebruikers van het gebied geïnformeerd te worden over de gevolgen van inrichtingsmaatregelen en vergunningplicht en -verlening.

Voor de realisatie van de laatste doelstelling is al tijdens de voorbereiding van het beheerplan veel werk verricht. Het beheerplan is opgesteld door het bevoegde gezag in samenwerking met de organisaties die zijn betrokken bij de uitvoering. Deze hebben bijgedragen aan de inhoud en onderschrijven de beschreven maatregelen. Voor de terreinbeherende organisaties geldt dat het beheerplan fungeert als leidraad voor het beheer.

7.5.2 Rolverdeling

De provincie Drenthe zorgt voor de algemene informatievoorziening rond Natura 2000 en de Natuurbeschermingswet en is als voortouwnemer het aanspreekpunt voor het beheerplan. De terreinbeherende organisatie in het gebied, Natuurmonumenten, zorgt voor de publieksvoorlichting en communiceert over de inrichtings- en beheermaatregelen. Hierbij kan aangesloten worden op bestaande communicatienetwerken van Natuurmonumenten.

De provincie Drenthe verzorgt de communicatie over de specifieke gevolgen van het beheerplan voor de gebruikers van het gebied en over de vergunningverlening op grond van de Natuurbeschermingswet (zie hoofdstuk 8). De provincie Drenthe werkt de communicatie rond dit aspect nog verder uit. In ieder geval worden betrokkenen geïnformeerd door middel van nieuwsbrieven, folders, social media en de provinciale websites. Ook kunnen gebruikers van het gebied voor informatie terecht bij de provincie.

De provincie zorgt voor de rapportage over de ontwikkeling van de instandhoudingsdoelstellingen naar het Rijk. Het Rijk is verantwoordelijk voor de rapportage naar de Europese Commissie.

7.5.3 Organisatie

Beheercommissie

In het kader van het Programma Natuurlijk Platteland (PNP) worden voor de Natura 2000/PAS-gebieden beheercommissies opgericht, zoals besloten in de Commissie Landelijk Gebied d.d. 10 september 2015. In deze commissies zullen gebiedspartners zitting hebben en ook eventuele 'grote particuliere grondeigenaren'. De gekozen organisatievorm wordt toegesneden op de behoefte vanuit het gebied.

De beheercommissie is verantwoordelijk voor beheer, onderhoud en monitoring. Op deze manier wordt het toezicht op en de afstemming over de uitvoering van de PAS-maatregelen efficiënt geregeld. De commissie vormt een platform waarin integrale vraagstukken gecoördineerd worden, rapportages geüniformeerd zijn en communicatie naar het gebied eenduidig verloopt.

In overleg met de gebiedspartners is in september 2015 gestart met het nader uitwerken van de organisatievorm voor de beheercommissies. Naar verwachting zal de beheercommissie eind 2015 operationeel zijn. De provincie voert de centrale regie over deze opdracht.

Het voorliggende beheerplan heeft een looptijd van zes jaar. Na deze periode zal een vervolg op dit beheerplan worden gemaakt waarbij het voorliggende plan richtinggevend is. Voorafgaand aan het opstellen van het vervolgplan is het belangrijk dat het voorliggende plan goed geëvalueerd wordt. Voorstel is om de evaluatie uit te laten voeren onder auspiciën van de beheercommissie op een dusdanig vroeg tijdstip dat de resultaten van de evaluatie meegenomen kunnen worden bij de opstelling van het vervolg-beheerplan.

7.6 Sociaal-economisch perspectief: richting geven aan ontwikkelingen

Bij het opstellen van dit Natura 2000-beheerplan en het bepalen van de daarin opgenomen maatregelen is het uitgangspunt dat negatieve sociaal-economische effecten zo veel mogelijk worden voorkomen: ecologie en economie in een betere balans met elkaar en een gastvrije natuur die ruimte biedt. Het college van Gedeputeerde Staten van Drenthe stelt in zijn collegeakkoord (2015-2019) voor om via uitnodigingsplanologie ondernemers ruimte te bieden voor economische kansen in natuur en landschap en bij voorkeur in een vernieuwend segment. Maatwerk is het uitgangspunt, waarbij gekeken wordt naar een win-winsituatie: ecologisch en economisch.

7.6.1 Highlights van het gebied

Norgerholt ligt in een van de best bewaarde esdorpenlandschappen van Nederland. Het Norgerholt is een oud loofbos. De weg van Zuidvelde naar Norg en de weg van Norg naar Westervelde voeren dwars door het bos. Wandelaars uit de directe omgeving weten het gebied te vinden. Verder is het opgenomen in wandel- en fietsroutes die het bos kort aandoen. De directe omgeving van het Norgerholt wordt gedomineerd door reguliere landbouwgronden en voor een klein deel door biologische landbouw vanuit het reservaat Norger Esdorpenlandschap van Natuurmonumenten.

7.6.2 Sociaal-economische effecten PAS-maatregelen

Het belangrijkste deel van de maatregelen in dit Natura 2000-beheerplan komt voort uit het PAS. In 2013 heeft het Landbouw Economisch Instituut (LEI) de sociaal-economische effecten van het PAS onderzocht voor de periode tot 2030. Er is gekeken naar effecten op werkgelegenheid en leefbaarheid en de verdeling van de lusten en de lasten.

In zijn algemeenheid worden de te verwachten resultaten van het PAS op basis van dit rapport positief gewaardeerd. Plaatselijk kunnen PAS-maatregelen verschillend uitwerken. De PAS heeft een positief effect op de werkgelegenheid (onder andere door uitvoering van de maatregelen) en geeft ontwikkelingsmogelijkheden via depositie-/ontwikkelingsruimte. Direct na inwerkingtreding per 1 juli 2015 konden veel ontwikkelingen dankzij het programma doorgang vinden.

De werkgelegenheid zal naar verwachting in de landbouw over het geheel genomen wel blijven dalen, onder andere doordat er bedrijven stoppen en door schaalvergroting. Voor wat betreft de gevolgen voor de recreatiesector en de burgers die in of nabij een natuurgebied wonen, is de verwachting dat het gebied door de herstelmaatregelen meer mogelijkheden gaat bieden om er te recreëren. Bij nadere uitwerking en uitvoering van de maatregelen in gebiedsprocessen is er ruimte om met de beheercommissie invulling te geven aan een zorgvuldig proces.

7.6.3 Sociaal-economische effecten van niet-PAS-maatregelen

In een aantal Natura 2000-beheerplannen zijn in aanvulling op de PAS-maatregelen ook niet-stikstofgerelateerde maatregelen opgenomen. Dit betreft bijvoorbeeld afspraken over de zonering van recreatie. Bij de invulling van deze maatregelen en het maken van afspraken streeft de provincie naar een balans tussen natuur en economie, ter voorkoming van negatieve effecten op de werkgelegenheid en/of de leefbaarheid, met aandacht voor ontwikkelingen die het gebied nadrukkelijker op de kaart zetten.

7.6.4 Sociaal-economische gevolgen in relatie tot vergunningverlening: nieuwe activiteiten

Voor toekomstige activiteiten geldt het vergunningstelsel op grond van de Natuurbeschermingswet. Als een activiteit mogelijk negatieve effecten heeft voor de instandhoudingsdoelstellingen van een Natura 2000-gebied is een Nb-wetvergunning nodig. Deze vergunningplicht geldt niet alleen binnen het Natura 2000-gebied maar ook daarbuiten.

Het doel van de PAS-maatregelen is het beschermen en ontwikkelen van kwetsbare, voor stikstof gevoelige natuur, terwijl tegelijkertijd economische ontwikkelingen mogelijk blijven. Voor de verlening van toestemming aan activiteiten met stikstofdepositie kan gebruik gemaakt worden van de ontwikkelingsruimte van het PAS.

Het beheerplan kan niet voor alle activiteiten duidelijkheid geven over de mogelijke effecten op de Natura 2000-doelstellingen. Immers, niet alle ontwikkelingen zijn in beeld; sommige ontwikkelingen zijn nog in ontwikkeling bij ondernemers en plannen van nieuwe ondernemers zijn per definitie nog een 'black box'. Nieuwe activiteiten die (nog) niet in het beheerplan zijn beschreven, kunnen mogelijk vergunningplichtig zijn. Of een activiteit inderdaad vergunningplichtig is, hangt af van de mogelijke effecten.

Voor zover nieuwe activiteiten negatieve niet-stikstofgerelateerde effecten kunnen hebben op de instandhoudingsdoelstellingen, moet uit een beoordeling blijken of een vergunning kan worden verleend. Een vergunningsprocedure kan vaak sneller worden doorlopen als in een vroeg (plan)stadium van een project of een activiteit rekening wordt gehouden met mogelijke effecten op Natura 2000-gebieden. Door 'natuurinclusief' denken kan een project zo worden vormgegeven dat negatieve effecten op de natuurwaarden kunnen worden vermeden. Daardoor worden negatieve sociaal-economische effecten als gevolg van een beperkende werking van de Natuurbeschermingswet voor de ontplooiing van nieuwe activiteiten voorkomen.

7.6.5 De waarde van het gebied voor andere functies dan natuur

Het Natura 2000-beheerplan beschrijft welke maatregelen nodig zijn voor de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen. Daarbij is in eerste instantie met een ecologische bril naar het gebied gekeken: wat is nodig om de internationaal karakteristieke biodiversiteit te behouden, te herstellen en te ontwikkelen. Het Natura 2000-gebied levert ook andere diensten aan de maatschappij: schoon water, rust, een plek om te ontspannen en te recreëren, landschappelijke waarde, identiteit, een mooie woonomgeving enzovoort. Dit is een mooie uitdaging om ook deze waarden te beleven en te benutten.

Bij de uitvoering van de beheerplannen is het een uitdaging om ambities, opgaven en doelen zoveel mogelijk in samenhang te realiseren: samen afspraken maken, in transparantie en met wederzijds vertrouwen. 'Goed bestuur' met aandacht voor het proces en controle op de uitvoeringseffecten. De beheercommissie speelt een belangrijke rol in dit proces, waarbij belangen in beeld gebracht worden en toekomstperspectieven besproken worden, met ook aandacht voor de individuele agrarische en recreatieondernemers en de bewoners van het gebied.

8 Kader voor vergunningverlening, toetsing en handhaving

8.1 Kader voor vergunningverlening

8.1.1 Algemeen

Behalve als uitwerking van de natuurdoelen en -maatregelen is het beheerplan ook bedoeld als kader voor vergunningverlening. Het beheerplan geeft aan waar de knelpunten voor doelrealisatie liggen en welke activiteiten daar mogelijk op van invloed zijn. Dit helpt het betrokken bevoegde gezag (provincies, gemeenten) bij het beoordelen van vergunningaanvragen en bij het opstellen van aan Natura 2000 gerelateerd beleid. Voor vergunningaanvragers biedt het beheerplan informatie over activiteiten, hun relatie tot knelpunten en inzicht in de plaats waar nader advies over een vergunningaanvraag kan worden verkregen.

Voor gemeenten kan het beheerplan richting geven bij het opstellen of wijzigen van bestemmingsplannen. Voor Natura 2000-doelen gevoelige activiteiten kunnen zo daar gepland worden waar ze geen risico vormen voor het realiseren van de instandhoudingsdoelen.

Natuurbeschermingswet 1998

Voor het Natura 2000-gebied Norgerholt is voornamelijk één instandhoudingsdoelstelling geformuleerd (zie H2). De Natuurbeschermingswet (Nb-wet) regelt de bescherming van de Natura 2000-gebieden en moet er in essentie op toezien dat de instandhoudingsdoelstellingen niet in gevaar worden gebracht. Activiteiten en projecten die mogelijke effecten hebben op deze instandhoudingsdoelstellingen moeten getoetst worden in het kader van de Nb-wet.

Voor projecten, plannen en andere handelingen die negatieve gevolgen voor soorten en habitats van de betreffende gebieden kunnen hebben geldt een vergunningplicht. Bestaand gebruik dat op de peildatum 31 maart 2010 bekend was, of redelijkerwijs bekend had kunnen zijn, bij het bevoegd gezag, kan conform de Nb-wet op dezelfde wijze doorgang vinden. Over het algemeen zijn deze activiteiten al vergunningvrij. Indien toch sprake is van een negatief effect op de instandhoudingsdoelstellingen kan het bevoegd gezag gebruik maken van een aanschrijvingbevoegdheid (artikel 19c van de Nb-wet), tot dit beheerplan is vastgesteld en het gebruik overeenkomstig de voorwaarden zoals opgenomen in het beheerplan plaatsvindt.

In deze paragraaf wordt kort ingegaan op de procedure van vergunningverlening in het kader van de Nb-wet. Verder wordt een toelichting gegeven op enkele gebiedsspecifieke toetsingkaders en aandachtspunten die relevant kunnen zijn bij de vergunningverlening in het kader van de Nb-wet.

Nieuwe Wet natuurbescherming

De beoogde Wet natuurbescherming zal op termijn de Natuurbeschermingswet 1998, de Flora- en faunawet en de Boswet samenvoegen en gaan vervangen. Op het moment van schrijven valt de bescherming van de Natura 2000-gebieden onder de Natuurbeschermingswet 1998. Wanneer de Wet natuurbescherming in werking treedt zal de bescherming van Natura 2000-gebieden en bijhorende doelstellingen onder deze nieuwe wet komen te vallen. Na inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming kan een verwijzing in de tekst naar de Natuurbeschermingswet 1998 (Nb-wet) vanaf dat moment worden beschouwd als een verwijzing naar de Wet natuurbescherming. Voor zover op dit moment kan worden voorzien zullen uit de nieuwe wet geen aanvul-

lende bevoegdheden en verplichtingen voor de provincie Drenthe voortkomen voor de bescherming van Natura 2000-gebieden.

Overige wettelijke kaders

Naast de Nb-wet geldt binnen en buiten het gebied primair de bestaande wet- en regelgeving op het gebied van ruimtelijke ordening, water en milieu. Los van een eventuele toetsing en procedure in het kader van de Nb-wet kan het dus ook noodzakelijk zijn in het kader van overige wettelijke kaders een toetsing en/of procedure te doorlopen om een vergunning en/of ontheffing te verkrijgen. Geen vergunningplicht in het kader van de Nb-wet hoeft dus niet in te houden dat er geen overige procedures doorlopen hoeven worden, dan wel vergunning en/of ontheffing hoeft te worden aangevraagd.

Overige vigerende natuurwetgeving

Vanuit de natuurwetgeving kunnen onder meer de Flora- en faunawet en de Boswet relevant zijn wanneer er effecten op natuurwaarden kunnen optreden. Indien een activiteit in het kader van de Nb-wet niet vergunningplichtig is kan er nog steeds een ontheffing in het kader van de Flora- en faunawet of een melding in het kader van de Boswet noodzakelijk zijn. Een activiteit of project met mogelijke effecten op natuurwaarden (binnen en buiten een Natura 2000-gebied) moet ook aan overige relevante natuurwetgeving worden getoetst.

Relatie met RO-procedures

Ook is het van belang te bepalen of er, eventueel aanvullend op een procedure in het kader van de natuurwetgeving, een procedure in het kader van de ruimtelijke ordening (RO) doorlopen moet worden. Dit is van belang voor activiteiten en handelingen die afwijken van de kaders zoals opgenomen in het vigerende bestemmingsplan. Het doorlopen van een RO-procedure kan ook relevant zijn indien er vanuit de natuurwetgeving geen directe noodzaak is voor het doorlopen van een procedure.

Ook activiteiten en handelingen die in het kader van het beheerplan uitgevoerd worden en positieve effecten hebben op de natuurwaarden zullen getoetst moeten worden binnen de overige wettelijke kaders en eventueel een RO-procedure moeten doorlopen.

8.1.2 Bestaand gebruik en vergunningverlening

Uit de toetsing van bestaand gebruik in hoofdstuk 4 is gebleken dat het bestaand gebruik (onder voorwaarden) voortgang kunnen vinden en geen knelpunt vormen met de Natura 2000-doelstellingen. Wanneer dit bestaand gebruik wezenlijk verandert in ruimte en tijd moet het gebruik worden beschouwd als nieuw gebruik en/of project. Knelpunten met de Natura 2000- doelstellingen zijn dan niet meer op voorhand uit te sluiten. Voor nieuw gebruik en nieuwe ontwikkelingen gelden in beginsel de procedures zoals deze zijn beschreven in paragraaf 8.1.5.

Vergunningplichtig bestaand gebruik

Uitbreiding en wijziging van agrarische activiteiten (hierbij moet vooral gedacht worden aan het uitbreiden met vee) of andere activiteiten die een relatie hebben met stikstofdepositie (zie ook hoofdstuk 5) zijn reeds vergunningplichtig en zullen afzonderlijk vergunningplichtig blijven. Deze activiteiten zijn of reeds vergund, of doorlopen het vergunningtraject of zullen vergunningplichtig blijven.

Deze activiteiten doorlopen de procedure zoals omschreven in paragraaf 8.1.5 of hebben deze reeds doorlopen.

Drainage en beregening

Op grond van de Natuurbeschermingswet kan de aanleg van drainage en beregening uit grondwater rond Natura 2000-gebieden vergunningplichtig zijn als deze de kwaliteit van de natuurlijke habitats en van de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied kan verslechteren. De provincie heeft met de partners uit het Groenmanifest (LTO Noord, Staatsbosbeheer, Het Drentse Landschap, Natuurmonumenten en Natuur- en Milieufederatie Drenthe) overeenstemming bereikt over hoe om te gaan met drainage en beregening in de randzone van Natura 2000-gebieden. De oplossing kenmerkt zich door een gefaseerde aanpak, die resulteert in een uitgevoerd verbeterpakket en de instelling van een overgangszone. In de tussentijd wordt een onderzoekszone ingesteld (zie tabel 8.1).

Eindfase: verbeterpakket en overgangszone

Om verdroging van Natura 2000-gebieden tegen te gaan en tevens een goede landbouwpraktijk mogelijk te maken wordt een overgangszone bepaald. Binnen deze zone wordt een verbeterpakket ontwikkeld en uitgevoerd om de hydrologische toestand van het Natura 2000-gebied te verbeteren in samenhang met het realiseren van goede omstandigheden voor landbouwkundig gebruik. Tegen de achtergrond dat het niet de bedoeling is dwingend inbreuk te plegen op bestaand gebruik, kan dit verbeterpakket ook betrekking hebben op bestaande drainage en beregening en de vervanging daarvan. De overgangszone beslaat het gebied waar het grootste effect kan worden verwacht van het optimaliseren van de waterhuishouding. De breedte van de overgangszone is verder afhankelijk van de kwetsbaarheid van de habitattypen in het Natura 2000-gebied en de geohydrologie. De grootte van de overgangszone moet per Natura 2000-gebied nader worden bepaald.

Deze aanpak heeft het karakter van een passende beoordeling voor het gebied. Bij een passende beoordeling wordt gedetailleerd in kaart gebracht welke effecten als gevolg van het project kunnen optreden op de natuurwaarden in het gebied en welke verzachtende (mitigerende) maatregelen de initiatiefnemer van plan is te nemen. Op basis daarvan worden voor de overgangszone algemene regels gesteld voor het aanleggen en vervangen van drainage en het onttrekken van grondwater voor beregening. Als voldaan wordt aan de algemene regels en het verbeterpakket is uitgevoerd, is het aanleggen en vervangen van drainage en het onttrekken van grondwater voor beregening niet vergunningplichtig. Voorwaarde is wel dat de uitwerking per overgangszone als passende beoordeling in het beheerplan wordt opgenomen. De beheerplannen moeten na de uitwerking hierop worden aangepast conform de daarvoor geldende procedures.

Het aanleggen en vervangen van drainage en de grondwateronttrekking voor beregening buiten de overgangszones worden na vaststelling van de overgangszones en na uitvoering van het verbeterpakket binnen de overgangszones, geacht geen verslechterend of significant verstorend effect in de zin van art. 19d van de Natuurbeschermingswet te hebben en zijn daarmee niet vergunningplichtig.

Onderzoekszone

Zolang de eindfase nog niet is bereikt, is een onderzoekszone ingesteld (kaart in bijlage 26). Deze onderzoekszone is een gekozen afbakening van een gebied waarvan op basis van onderzoek wordt ingeschat dat er hydrologische interactie met het Natura 2000-gebied is. De begrenzing van de onderzoekszone is niet bedoeld om hier structureel water- of andersoortig beleid of regelgeving op te baseren.

Het habitatype Beuken-eikenbos met hulst in het Norgerholt wordt gevoed door lateraal afstromend grondwater. Het lokale watersysteem boven de keileem is daarom erg belangrijk. Daarom is een onderzoekzone van circa 200 meter aangehouden. Uit praktische overwegingen is dit vertaald in een breedte van één perceel vanaf de rand van het Natura 2000-gebied.

Bij de aanleg van drainage en bij nieuwe grondwateronttrekkingen ten behoeve van beregening binnen deze onderzoekszone dient een voortoets te worden uitgevoerd. De voortoets heeft als doel na te gaan of er een verslechterend of significant verstorend effect optreedt in de zin van art. 19d van de Natuurbeschermingswet. Is dat het geval, dan dient de initiatiefnemer de vergunningprocedure te volgen en een passende beoordeling te maken. Laat de voortoets zien dat er geen verslechterend of significant verstorend effect optreedt, dan is de aanleg van drainage of een nieuwe grondwateronttrekking ten behoeve van beregening niet vergunningplichtig. De voortoets wordt na aanvraag door de provincie gefinancierd, met een nog nader te bepalen maximum aantal aanvragen per jaar.

Het aanleggen en vervangen van drainage en de grondwateronttrekking voor beregening buiten de onderzoekszone worden geacht geen verslechterend of significant verstorend effect in de zin van art. 19d van de Natuurbeschermingswet te hebben en zijn daarmee niet vergunningplichtig.

Beregeningszone

Nieuwe grondwateronttrekkingen ten behoeve van beregening binnen 200 meter van de grens van een Natura 2000-gebied worden geacht een verslechterend of significant verstorend effect te hebben in de zin van art. 19d van de Natuurbeschermingswet, tenzij de initiatiefnemer met een passende beoordeling aantoont dat dit niet het geval is.

Bestaande drainage

Voor drainages en grondwateronttrekkingen ten behoeve van beregeningsinstallaties aangelegd voor 1 november 2015 en voor de vervanging daarvan geldt binnen de onderzoekszone geen vergunningplicht. Bestaand gebruik is meegenomen in de gebiedsanalyses van de PAS in relatie tot de instandhoudingsdoelstellingen.

Voorwaarde om te kunnen spreken van vervanging van bestaande drainage is dat de drainage op maximaal dezelfde diepte wordt uitgevoerd met dezelfde tussenruimtes en maximaal dezelfde capaciteit. Hierbij wordt uitgegaan van de oorspronkelijke functionaliteit. Mocht de bestaande drainage op een ondieper niveau worden vervangen, dan mogen de tussenruimtes kleiner zijn, mits er sprake is van een vergelijkbaar effect aan het maaiveld.

Tabel 8.1 Fasering van de aanpak voor het omgaan met drainage en beregening in de randzone van het Natura 2000-gebied

Fase 1	Fase 2	Fase 3 (eindfase)
Onderzoekszones vastgesteld waar voortoets voor aanleg drainage en nieuwe grondwateronttrekking geldt	Verfijning onderzoekszones waar voortoets voor aanleg drainage en nieuwe grondwateronttrekking geldt	Overgangszones waar algemene regels gelden voor aanleg en vervangen drainage en grondwateronttrekking
	Bepalen en vaststellen overgangszones	
	Ontwikkeling en uitvoering verbeterpakket	Verbeterpakket uitgevoerd
	Bepalen algemene regels	
Geen nieuwe grondwateronttrekking binnen 200 m	Geen nieuwe grondwateronttrekking binnen 200 m	Binnen de overgangszones gelden de algemene regels
Geen vergunningplicht voor bestaande drainage en grondwateronttrekking en vervanging* daarvan binnen onderzoekszones	Geen vergunningplicht voor bestaande drainage en grondwateronttrekking en vervanging* daarvan binnen onderzoekszones	Binnen de overgangszones gelden de algemene regels
Geen vergunningplicht aanleg en vervanging drainage en grondwateronttrekking buiten onderzoekszones	Geen vergunningplicht aanleg en vervanging drainage en grondwateronttrekking buiten onderzoekszones	Geen vergunningplicht aanleg en vervanging drainage en grondwateronttrekking buiten overgangszones

* Vervanging van drainage is maximaal op dezelfde diepte met dezelfde tussenruimtes en maximaal dezelfde capaciteit (peildatum 1 november 2015). Mocht de bestaande drainage op een ondieper niveau worden vervangen, dan mogen de tussenruimtes kleiner zijn, mits er sprake is van een vergelijkbaar effect aan het maaiveld.

8.1.3 Voorwaarden en kaders bestaand gebruik

Natuurbeheer

Bij het uitvoeren van natuurbeheer kan verstoring van typische soorten optreden. Natuurbeheer ten behoeve van andere doelen dan die van Natura 2000 moeten afgewogen worden met de Natura 2000-doelstellingen. Het is van belang om bij de uitvoering van beheer rekening te houden met gevoelige perioden zoals het broedseizoen voor vogels.

Waterbeheer

Waterbeheer heeft een relatie met verdroging en met vermesting en verzuring. Van veranderingen in het waterbeheer die kunnen leiden tot verandering in de huidige waterstanden en de bestaande waterhuishouding in en rondom het gebied is het van belang te bepalen welke invloed deze hebben op de hydrologie en de doelstellingen in het kader van Natura 2000.

Landbouwkundig gebruik

De aspecten van landbouwkundig gebruik buiten het Natura 2000-gebied die leiden tot de uitstoot van verzurende stoffen (bijvoorbeeld beweiden en bemesten) hebben een directe relatie met verzuring en vermesting. Om te voorkomen dat verzuring en vermesting op gaan treden zal bij uitbreiding, wijziging of nieuwvestiging van agrarische activiteiten altijd bepaald moeten worden wat de invloed is op het Natura 2000-gebied en de doelstellingen in het kader van Natura 2000, conform het PAS. In die gevallen is vooroverleg met het bevoegd gezag gewenst.

Overige agrarische activiteiten buiten het gebied hebben op het moment van schrijven van het beheerplan (december 2015) geen negatieve effecten op de Natura 2000-doelen voor het Norderholt. Er is dus geen aanleiding om deze activiteiten vergunningplichtig te maken in het kader van de Nb-wet.

Recreatie

Binnen het gebied gelden de gebruikelijke toegangsregels van de terreinbeheerder (wandelen en fietsen op wegen en paden toegestaan). De maximumsnelheid op de doorgaande verharde wegen is 60-80 km/uur. Activiteiten die de kwaliteit van het bos aantasten zijn niet toegestaan. Bij twijfel dient de provincie te worden geraadpleegd of een vergunningprocedure noodzakelijk is.

Uitbreiding, wijziging of nieuwvestiging van verblijfsrecreatie kan leiden tot verstoring van de rust en het aanbod van geschikt leefgebied voor de typische soorten; dit geldt ook voor grote recreatieve evenementen. Voor deze recreatieve activiteiten en projecten dient te worden bepaald of er factoren zijn zoals geluid, licht, optische aanwezigheid en/of mechanische verstoring, die kunnen resulteren in verstoring van de rust en het aanbod van geschikt leefgebied en daarmee van invloed kunnen zijn op de doelstellingen in het kader van Natura 2000. Bij uitbreiding, wijziging of nieuwvestiging van verblijfsrecreatie en bij grote evenementen is vooroverleg met het bevoegd gezag gewenst.

Infrastructuur

De aanleg en het gebruik van nieuwe infrastructuur of uitbreiding van bestaande infrastructuur kan leiden tot verlies aan oppervlak van het aangewezen habitatype. Tevens kan het leiden tot verstoring van rust en het aanbod van geschikt leefgebied voor typische soorten. Ook kan vermesting en verzuring optreden wanneer de aanleg van nieuwe infrastructuur resulteert in een toename van gemotoriseerd verkeer. Daarnaast kan de aanleg van nieuwe infrastructuur een relatie hebben met verdroging, wanneer er wijzigingen in de waterhuishouding voor nodig zijn. Bij de aanleg van nieuwe infrastructuur of uitbreiding van bestaande infrastructuur binnen of in de directe nabijheid van het gebied is het van belang te bepalen wat de invloed is op de doelstellingen in het kader van Natura 2000.

Wonen

Bewoning van de huidige daarvoor bestemde percelen en binnen het vigerende bestemmingsplan aangewezen oppervlakten kan gewoon doorgang vinden. Deze vorm van gebruik heeft geen directe relatie met de geformuleerde knelpunten, mits de activiteit binnen de kaders van het geldende bestemmingsplan blijft. Bij de uitbreiding van het woonoppervlak, anders dan zoals geformuleerd in het bestemmingsplan, zal een toetsing in het kader van de Nb-wet moeten plaatsvinden (plantoets art 19j). Uitbreiding van bebouwing kan in theorie effecten op de waterhuishouding hebben.

Delfstoffen (buiten het gebied)

Het winnen van delfstoffen, waaronder ook waterwinning valt, kan een relatie hebben met verdroging. Bij delfstofwinning zal de invloed op de hydrologie (zowel oppervlakte- als grondwaterstand en -kwaliteit) in beeld gebracht moeten worden. Daarnaast kan verstoring van de rust een punt van aandacht zijn wanneer deze activiteiten in de directe nabijheid van de Natura 2000-begrenzing plaatsvinden.

Houtoogst

Houtoogst kan een relatie hebben met verdroging. Daarnaast is verstoring van de rust en verlies aan leefgebied voor typische soorten een punt van aandacht wanneer de bomen gekapt worden voor de eindkap. Bij grootschalige kap van bos is het van belang te bepalen wat de invloed is op het leefgebied van bosafhankelijk soorten en de doelstellingen in het kader van Natura 2000. Daarbij dient niet alleen gekeken te worden naar het oppervlak van het habitatype maar ook naar de invloed op typische soorten. Bij het uitvoeren van grootschalige kap is vooroverleg met het bevoegd gezag gewenst.

N.B.: grootschalige houtoogst past niet bij de doelstelling van het gebied en de huidige beheerstrategie van Natuurmonumenten.

8.1.4 Toekomstige activiteiten en vergunningverlening

Dit beheerplan kan niet voor alle activiteiten duidelijkheid geven over de mogelijke effecten op de Natura 2000-doelstellingen. Bestaande en nieuwe activiteiten die niet in het beheerplan zijn beschreven, of een duidelijke verandering van de activiteiten zoals beschreven in dit beheerplan, kunnen vergunningplichtig zijn in het kader van de Natuurbeschermingswet. Of een activiteit daadwerkelijk vergunningplichtig is, hangt af van de mogelijke effecten ervan op de Natura 2000-doelstellingen. Deze effecten hangen niet alleen samen met de aard en omvang van de activiteit, maar ook met de tijdsduur, de plaats en de periode. Bij de toetsing van mogelijke effecten van een activiteit moet ook rekening worden gehouden met functies buiten het gebied zoals foerageergebied, broedgebied en verbindingzones. Een en ander betekent dat voor het uitvoeren van activiteiten die mogelijk negatieve effecten hebben op de Natura 2000-doelstellingen van het Norgerholt wellicht een Nb-wetvergunning nodig is.

8.1.5 Procedure vergunningverlening

Als een initiatiefnemer van plan is een activiteit, project of plan uit te voeren in een Natura 2000-gebied of de (directe) omgeving, kan dat invloed hebben op de natuurwaarden in dit gebied. Soms is er geen of slechts een geringe invloed, maar er kan ook sprake zijn van een aanzienlijke invloed op de beschermde natuurwaarden in het gebied. Het is niet mogelijk om in dit beheerplan alle mogelijke vormen van nieuwe activiteiten, projecten of plannen op te nemen en op voorhand te bepalen of er sprake is van invloed op de beschermde natuurwaarden. Daarom zal de initiatiefnemer of het bevoegd gezag voor nieuwe activiteiten, projecten of plannen zelf moeten bepalen of er sprake is van invloed op beschermde natuurwaarden. Dit geldt ook voor (wijzigingen in) bestemmingsplannen, zoals voor de uitbreiding van woonpercelen. Het beheerplan voorziet in informatie om deze afweging te kunnen maken.

Hieronder wordt een toelichting gegeven op de werkwijze, de procedure en de stappen die genomen kunnen worden als een initiatiefnemer een nieuwe activiteit, project of plan uit gaat voeren in een Natura 2000-gebied of in de (directe) omgeving.

Vorbereiding

- ▶ Bepaal of er invloed is op doelstellingen in het kader van Natura 2000
Wanneer negatieve effecten van een activiteit, project of plan op de Natura 2000-instandhoudingsdoelen niet op voorhand uit te sluiten zijn zal er een ecologische toetsing uitgevoerd moeten worden. In deze toetsing worden eventuele effecten op instandhoudingsdoelen inzichtelijk gemaakt. De toetsing kan plaatsvinden door een zogenaamde habitattoets. Een habitattoets is vormvrij: afhankelijk van het type activiteit, project of plan kan dit in de vorm van een kort memo zijn of van een rapportage. Voor het opstellen van de habitattoets kan onder meer gebruik worden gemaakt van de informatie die in het beheerplan is opgenomen, of er kan informatie bij het bevoegd gezag worden opgevraagd. Dit betreft onder meer informatie over de instandhoudingsdoelstellingen, zoals het voorkomen en verspreiding, de ecologische vereisten en het beheer.
- ▶ Voer vooroverleg met het bevoegde gezag
Bij twijfel of effecten van een activiteit of project al of niet op voorhand uit te sluiten zijn kan contact op worden genomen met het bevoegd gezag (de provincie Drenthe of het ministerie

van Economische Zaken). Voor een aantal activiteiten en projecten is vooroverleg in een vroeg stadium zelf uitdrukkelijk gewenst (zie onder meer paragraaf 8.1.3).

Tijdens het vooroverleg kan het bevoegd gezag aangeven of een ecologische effectenbeoordeling (habitattoets) noodzakelijk is. Een effectenbeoordeling is niet nodig wanneer effecten op voorhand uit te sluiten zijn en/of wanneer de activiteit of het project niet vergunningplichtig is (eventueel door het nemen van mitigerende maatregelen). Vaak blijkt na vooroverleg met het bevoegd gezag dat een activiteit, project of plan niet direct vergunningplichtig is, of dat er maatregelen zijn die een initiatiefnemer kan nemen om effecten te voorkomen. Daarmee kan een verdere procedure voorkomen worden.

Daarnaast is het bevoegd gezag goed op de hoogte van eventuele aandachtspunten die voor de specifieke situatie van toepassing zijn. Dit kan een hoop uitzoekwerk en onduidelijkheid voorkomen. Om te toetsen of een activiteit, project of plan al dan niet vergunningplichtig is, kan de initiatiefnemer het bevoegd gezag vragen om een formele uitspraak te doen over de vergunningplicht. Dit heet een bestuurlijk rechtsoordeel. Voor deze beoordeling is vaak aanvullende informatie nodig. Deze informatie dient door de initiatiefnemer te worden aangeleverd. Dit vindt plaats in overleg met de behandelende ambtenaar.

De beoordeling duurt doorgaans minder dan zes weken. Het resultaat van de beoordeling wordt meegedeeld met een formele brief. Deze brief is een formele beoordeling van de provincie over de vergunningplicht. Als door andere overheden of derden wordt gewezen op de Nb-wet, kan met deze brief aangetoond worden dat aan de verplichtingen in het kader van de Nb-wet is voldaan.

Deze beoordeling is nog geen vergunning. Wanneer uit het oordeel van het bevoegd gezag blijkt dat er een vergunning noodzakelijk is moet er alsnog een vergunningaanvraag worden ingediend, waarbij de effecten van de activiteit, het project of het plan door middel van een ecologische effectbeoordeling inzichtelijk worden gemaakt.

► Ecologische effectbeoordeling wanneer effecten niet (op voorhand) uit te sluiten zijn
Als blijkt dat er wel sprake is van een vergunningplicht of wanneer uit vooroverleg en/of een habitattoets blijkt dat negatieve effecten niet uit te sluiten zijn, dan zal er een nadere ecologische effectbeoordeling opgesteld moeten worden. Op basis van een ecologische effectbeoordeling kan daarna een vergunningaanvraag worden ingediend.

In de ecologische effectbeoordeling dienen eventuele effecten op de instandhoudingsdoelen inzichtelijk te worden gemaakt. Wanneer zich negatieve effecten voordoen, moet inzichtelijk worden gemaakt of er maatregelen genomen kunnen worden om de effecten te voorkomen, te verzachten (mitigeren) of te compenseren. Het detailniveau waarop de (ecologische) effectbeoordeling uitgevoerd dient te worden is per activiteit en project verschillend. Het kan bestaan uit een Habitattoets, een Verslechterings- en Verstoringstoets of een Passende Beoordeling. Dit is onder meer afhankelijk van de mate waarin effecten te verwachten zijn en van de omvang van de activiteit of het project in ruimte en tijd.

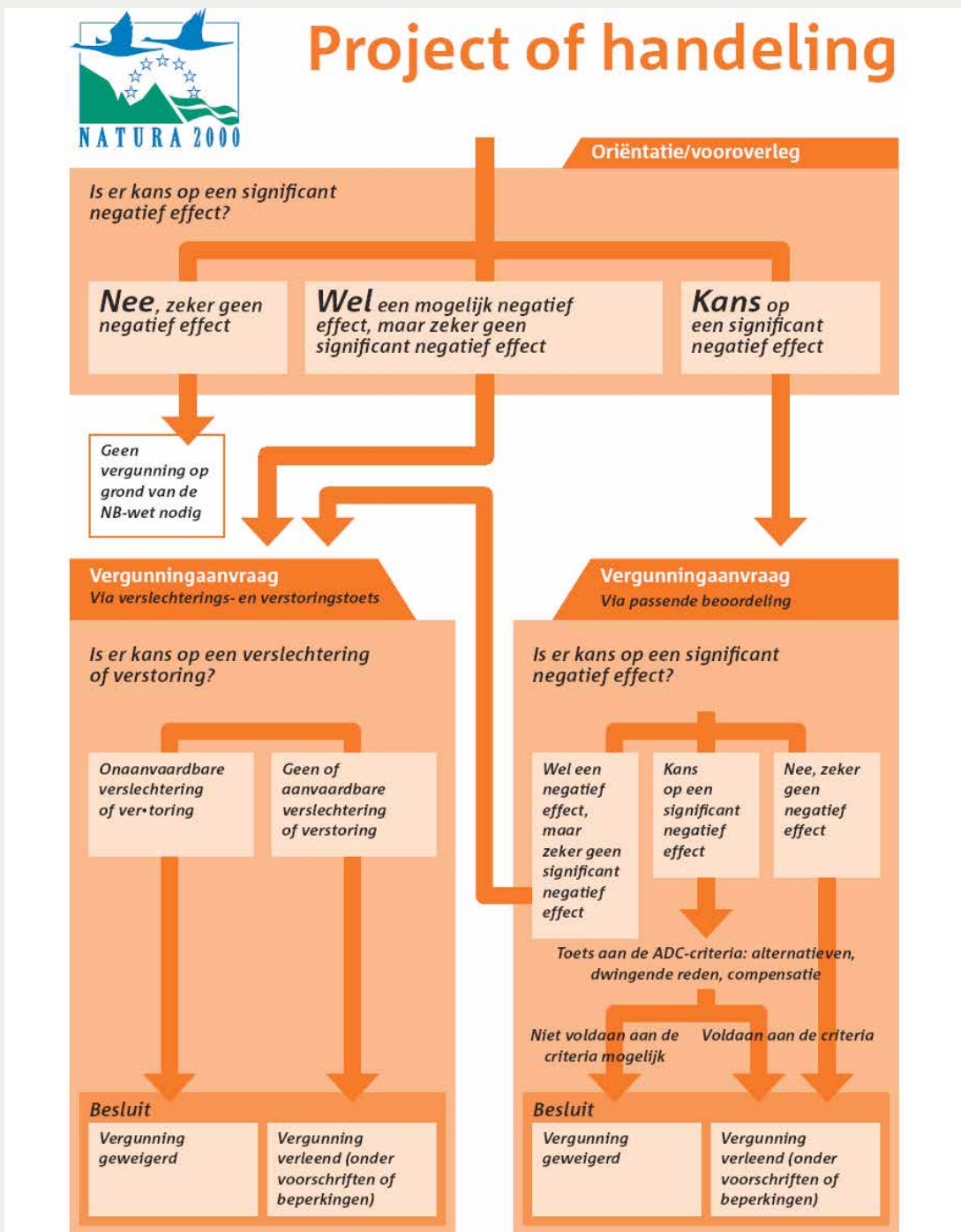
Het is aan te raden de aanvraag en bijhorende (inhoudelijke) documenten in overleg met de behandelend ambtenaar op te stellen.

► Dien een conceptaanvraag in bij het bevoegd gezag

Om de uiteindelijke vergunningprocedure vlot te laten verlopen en om aanvullende vragen vanuit het bevoegd gezag voor te zijn, is het aan te bevelen een conceptaanvraag in te dienen. Hiermee kan het bevoegd gezag tijdig bepalen of de aanvraag alle noodzakelijke informatie bevat. En daarnaast kan het bevoegd gezag nog input leveren op de aanvraag waarmee vragen en onduidelijkheden in de officiële procedure voorkomen kunnen worden.

Vergunningprocedure

Voor de voorbereiding van de Nb-wet vergunning wordt afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht gebruikt. Dit betekent dat er eerst gedurende zes weken een ontwerpbesluit ter inzage wordt gelegd. Hierop kunnen belanghebbenden zienswijzen indienen. Hierna wordt het definitieve besluit genomen. De proceduredtijd bedraagt zes maanden. Tegen een Nb-wet-vergunning kan vervolgens beroep worden ingesteld door belanghebbenden die tevens een zienswijze hebben ingediend. De bezwaarprocedure wordt in dit geval 'overgeslagen'. Deze procedure verandert na inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming; dan is er beroep mogelijk bij de Rechtbank en hoger beroep bij de Raad van State. De procedure is schematisch weergegeven in figuur 8.1.

Figuur 8.1 Overzicht algemene procedure vergunningverlening in het kader van de Natuurbeschermingswet 1988

De Nb-wet vergunning binnen de WABO-procedure

Wanneer de vergunning in het kader van de Nb-wet aanhaakt bij een aanvraag van een omgevingsvergunning, dan neemt de gemeente contact op met het bevoegd gezag om te bepalen of een toetsing in het kader van de Nb-wet noodzakelijk is voor het verkrijgen van een omgevingsvergunning. Per 1 oktober 2010 is namelijk de omgevingsvergunning ingevoerd ter vervanging van de verschillende vergunningen voor wonen, ruimte en milieu. Dit zijn onder andere de bouwvergunning, de milieuvergunning, de gebruiksvergunning, de aanlegvergunning en de kapvergunning. Op www.omgevingsloket.nl kan een vergunningcheck worden gedaan om te zien welke toestemmingen zijn vereist. Deze omgevingsvergunning kan bij één loket bij de gemeente worden aangevraagd en wordt in één procedure afgehandeld.

Wel ligt er een verantwoordelijkheid bij de aanvrager om de juiste onderdelen (waaronder Natuurwetgeving) aan te vragen

De gemeente neemt dus zelf contact op met de provincie of het ministerie van EZ, dat hoeft de vergunningaanvrager niet te doen. De initiatiefnemer moet wel voorafgaande aan de aanvraag van een omgevingsvergunning hebben bepaald of effecten wel of niet op voorhand uit te sluiten zijn. Ook hiervoor kan een initiatiefnemer contact opnemen met het bevoegd gezag. Wanneer effecten niet op voorhand uit te sluiten zijn moet een initiatiefnemer eventuele effecten op instandhoudingsdoelen wel voorafgaand aan een aanvraag inzichtelijk maken. Dit kan door middel van een ecologische effectbeoordeling.

Als blijkt dat een activiteit waarvoor zo'n omgevingsvergunning nodig is ook gevolgen heeft voor het Natura 2000-gebied, is er in aanvulling op de omgevingsvergunning een toets aan de Natura 2000-doelen vereist. De gemeente kan de omgevingsvergunning dan niet afgeven zonder een verklaring van geen bedenkingen van Gedeputeerde Staten of de minister van Economische Zaken.

Niet aanhaken bij de WABO

Zoals al is aangegeven kan er voor de Nb-wet ook een separate procedure doorlopen worden. Wanneer de Nb-wet niet aanhaakt bij een eventuele omgevingsvergunning is het wel van belang dat de aanvraag voor de vergunning in het kader van de Nb-wet eerder wordt ingediend dan de aanvraag van een omgevingsvergunning.

8.1.6 Gebiedsspecifieke toetsingskaders en aandachtspunten

Algemeen

In hoofdstuk 3 zijn enkele ecologische knelpunten geformuleerd. Op basis van deze knelpunten is gekeken welk bestaand gebruik van invloed is op deze knelpunten (hoofdstuk 4) en welke maatregelen en/of voorwaarden noodzakelijk zijn om deze knelpunten te minimaliseren, zodat de doelstellingen voor de komende planperiode gehaald worden (hoofdstuk 4 en 6).

Deze geformuleerde knelpunten zijn ook voor nieuwe activiteiten, projecten en plannen een punt van aandacht. Daarnaast zijn er nog enkele andere gebiedsspecifieke punten die bij nieuwe activiteiten, projecten of plannen van belang kunnen zijn. Hieronder worden deze punten nader toegelicht, waarbij tevens staat aangegeven waar in dit beheerplan relevante informatie op dit punt is te vinden, of waar eventueel aanvullende informatie te vinden is. Ten behoeve van effectief toezicht en handhaving zal voor het Natura 2000-gebied het vaststellen van het beheerplan nog een gebiedsspecifiek uitvoeringplan toezicht en handhaving (TH) worden opgesteld. Daarmee kan de provincie regie houden op de vergunningverlening, het toezicht en de handhaving in het kader van Natura 2000. Daarnaast geeft het uitvoeringsplan de beheerders, gebrui-

kers en ondernemers in en rondom het gebied heldere kaders voor de beleving en benutting van het Natura 2000-gebied.

Verzuring en vermessing

Zoals vrijwel alle Nederlandse Natura 2000-gebieden heeft ook het Norgerholt te maken met een stikstofdepositie die hoger is dan vanuit natuuroogpunt wenselijk is. In hoofdstuk 5 en 6 zijn maatregelen geformuleerd om de huidige knelpunten ten aanzien van verzuring en vermessing te reduceren, maar verzuring en vermessing blijft een punt van aandacht bij nieuwe activiteiten, projecten of plannen.

Beschikbare informatie

In de PAS-analyse – hoofdstuk 5 van dit beheerplan – zijn de gevoeligheden en eisen van de beschermde natuurwaarden in het gebied in relatie tot de stikstofdepositie vastgelegd. Ook is hierin aangegeven welke ontwikkelingsruimte er is voor nieuwe activiteiten, projecten en plannen in de omgeving van het Natura 2000-gebied die een relatie hebben met de stikstofdepositie.

Het bevoegd gezag is verantwoordelijk voor de verdeling van deze ontwikkelingsruimte tussen de verschillende belanghebbenden in en rondom een gebied en het toezicht en handhaving op deze verdeling.

Naast de informatie in het beheerplan zijn er verschillende studies en onderzoeken naar de effecten van activiteiten, projecten en plannen op de beschermde natuurwaarden. Deze studies zijn veelal te vinden op internet. Ook kunt u contact opnemen met onderzoeksorganisaties die specifieke kennis over deze soorten hebben. Ook het bevoegd gezag kan u hiermee helpen. Verdere algemene en gebiedsspecifieke informatie over het PAS kunt u vinden op de website www.pas.Natura2000.nl of op de website van de rijksoverheid (www.rijksoverheid.nl). Voor verdere gebiedsspecifieke toelichting en de actuele stand van zaken met betrekking tot ontwikkelingsruimte en het PAS kunt u contact opnemen met de provincie Drenthe of de site pas.bij12.nl raadplegen.

8.2 Kaders voor toezicht en handhaving

De bedoeling van toezicht en handhaving is dat bedrijven, organisaties en burgers zich aan de wet- en regelgeving houden. Toezicht is de controle die instanties zoals provincie, gemeente, politie en terreinbeheerders uitvoeren om te kijken of de wet- en regelgeving wordt nageleefd. Bij overtreding van de regels kunnen sancties aan de orde zijn waarbij overtreders gedwongen worden hun activiteiten te staken.

Bij toezicht en handhaving als onderdeel van Natura 2000 gaat het specifiek om de naleving van wet- en regelgeving die van belang is voor de realisatie van de Natura 2000-doelen. Het belangrijkste daarbij is dat bedrijven en burgers weten wat deze wet- en regelgeving voor hen betekent. Dit bevordert het draagvlak voor en de naleving van de beheerplannen, wat weer leidt tot minder noodzaak voor toezicht.

In het kader van Natura 2000 zijn alleen activiteiten relevant die (mogelijk) van invloed zijn op de instandhoudingsdoelen. De meeste van dergelijke activiteiten zijn benoemd en beoordeeld in hoofdstuk 4. Illegale activiteiten zijn niet meegenomen in de beoordeling. Uit de beoordeling blijkt dat bestaande activiteiten nergens een knelpunt vormen. Dat neemt niet weg dat toezicht en handhaving nodig zijn om te voorkomen dat een activiteit een probleem wordt.

Deze paragraaf betreft een uitwerking op hoofdlijnen, waarin vooral omschreven staat hoe de provincie gaat zorgen voor effectief toezicht en effectieve handhaving in Natura 2000-gebieden. Bij het opstellen van deze paragraaf is gebruik gemaakt van de Handreiking Handhavingsplan Natura 2000 (IPO, 2013) en het concept handhavingsplan Natura 2000 Waddenzee en Noordzeekustzone (Rijkswaterstaat, 2014).

Gebiedsspecifieke aandachtspunten op het vlak van toezicht en handhaving worden vastgelegd in een nog op te stellen uitvoeringsplan toezicht en handhaving. In het plan worden verder afstemmings- en samenwerkingsafspraken vastgelegd. Verder zal een gebiedsspecifieke uitwerking handvatten bieden voor ondernemers en gebruikers met betrekking tot de beleving en benutting van een gebied. De verantwoordelijkheid voor het opstellen van het uitvoeringsplan toezicht en handhaving ligt bij de provincie Drenthe in nauwe samenwerking met de andere betrokken partijen. Zo kan de handhaving in gezamenlijkheid gecoördineerd worden, waardoor de beperkte middelen zo efficiënt mogelijk benut worden.

8.2.1 Reikwijdte

De primaire taak van toezicht en handhaving is om te voorkomen dat er directe, fysieke schade aan de aangewezen Natura 2000-doelen voor het Norgerholt worden toegebracht. Voorbeelden van mogelijke inbreuken zijn:

- afvaldumpingen
- fiets- en motorcross buiten de toegestane wegen en paden
- betreding gebieden met toegangsbeperkingen
- open vuur
- illegale boskap
- stroperij

De diverse handhavende en toezichthoudende instanties delen hun informatie, stellen prioriteiten en stemmen hun inzet met elkaar af. Dit is uit het oogpunt van doelmatigheid en de beperkte capaciteit essentieel.

De voor Natura 2000 relevante activiteiten en maatregelen die als bestaand gebruik worden beschouwd (hoofdstuk 4) zijn vrijgesteld van vergunningplicht. Deze zijn reeds getoetst op hun effecten en kunnen doorgang blijven vinden. Hetzelfde geldt voor activiteiten waarvoor een vergunning is verleend. Ook deze zijn getoetst aan de Natura 2000-doelen en al dan niet onder voorwaarden vergund. Toezicht op het bestaande gebruik, op de vergunde activiteiten, op nieuwe vergunningverlening en op de uitvoering van PAS-maatregelen is wel een taak van de handhavende instantie.

Het toezicht op de tijdige realisatie van de Natura 2000-doelen maakt geen deel uit van de toezichttaak, maar is onderdeel van de monitoring (zie paragraaf 7.3). De borging hiervan vindt plaats via de beheercommissie (zie paragraaf 7.5) naar aanleiding van de uitkomsten uit de diverse monitoringprogramma's (zie hoofdstuk 6).

8.2.2 Regie

Om te voorkomen dat de bij het toezicht en de handhaving betrokken instanties langs elkaar heen werken moet een centrale regie worden gevoerd. Deze taak berust bij de provincie Drenthe. Vanuit deze rol zal zij zorg dragen voor regelmatig overleg en afstemming tussen de diverse instanties.

8.2.3 Maatregelen en middelen

De belangrijkste schakel bij het toezicht en de handhaving zijn de mensen die een en ander uit moeten voeren. Het is belangrijk dat er voldoende capaciteit is om de doelen van het toezicht en de handhaving te realiseren. De mensen moeten voldoende opgeleid zijn, bevoegd zijn, voldoende tijd hebben en over de instrumenten beschikken om hun taak adequaat uit te voeren. De provincie Drenthe heeft als regisseur de taak om ervoor te zorgen dat de beschikbare menskracht zo effectief mogelijk wordt ingezet en dat de beschikbare informatie goed wordt gedeeld.

De middelen voor het invulling van toezicht en handhaving worden vastgelegd in het op te stellen gebiedsspecifiek uitvoeringsplan toezicht en handhaving. Het gebiedsspecifieke uitvoeringsplan draagt bij aan optimale verdeling van menskracht en middelen door middel van samenwerking met alle betrokken instanties. Wanneer de beschikbare capaciteit niet voldoende is voor effectief toezicht en effectieve handhaving op alle gewenste aandachtspunten zullen in het plan prioriteiten benoemd worden.

Een belangrijk instrument bij toezicht en handhaving is een gemeenschappelijke informatiebron of database die voor alle betrokken handhavende en toezichthoudende instanties te raadplegen is en waaraan zij nieuwe informatie kunnen toevoegen. Op dit moment is er een (landelijk) BOA Registratie Systeem (BRS) waarin handhavingshandelingen, waarnemingen, waarschuwingen en maatregelen geregistreerd worden. De meldingen worden zoveel mogelijk gekoppeld aan een Geografisch Informatiesysteem (GIS).

8.2.4 Relatie met andere wet- en regelgeving

Als basis voor het beheerplan Natura 2000 geldt de Nb-wet. Daarnaast kan ook gehandhaafd worden op basis van andere wetgeving. Hieronder volgen de belangrijkste wetten.

- De Flora- en faunawet regelt zaken over onder andere faunabeheer, jacht en de bescherming van inheemse planten en dieren. Op het moment van schrijven wordt de uitvoering van de Flora- en faunawet gedeeld door het Rijk en de provincies. Wanneer de Wet natuurbescherming van kracht wordt komt de volledige uitvoering bij de provincies te liggen.
- De Boswet ziet toe op de bescherming van bos en houtopstanden. De uitvoering berust op dit moment bij het ministerie van Economische Zaken. Wanneer de Wet natuurbescherming van kracht wordt komt de uitvoering bij de provincies te liggen;
- De Wet gewasbeschermingsmiddelen: het Rijk (ministerie van EZ) ziet toe op de naleving van het gebruik van niet toegelaten of ongeregistreerde middelen.
- De Wet bodembescherming gaat uit van een zorgplicht voor het behouden van in de (land) bodem aanwezige waarden. De wet is vooral bedoeld om bodemvervuiling tegen te gaan. Het Rijk (ministerie van I&M), de provincies, en de gemeenten met als uitvoerder de Regionale Uitvoeringsdienst (RUD), zijn bevoegd gezag in deze wetgeving.
- De Waterwet wordt door de waterbeheerders gehandhaafd waar het gaat om verontreiniging van het water inclusief de waterbodems.
- De Ontgrondingenwet regelt het winnen van zand, grind, klei en andere materialen uit de Nederlandse bodem.
- Het Besluit bodemkwaliteit regelt de normen waaraan grond gerelateerde stoffen (zand, baggerspecie etc.) moeten voldoen om verwerkt te mogen worden.
- De Provinciale Milieuverordening (PMV) als uitwerking van de landelijke Wet milieubeheer (uitgevoerd door de RUD). Hierin staan regels over ander andere geluidhinder en milieubelasting.
- De Algemene Plaatselijke Verordening (APV) van de gemeente(n). In de APV staan onder andere bepalingen over het aanlijnen van honden, de tijdstippen van toegang tot (openbare)

terreinen en het parkeerbeleid. Regels voor het aanlijnen van honden in beschermde natuurgebieden buiten de bebouwde kom vallen onder de gebiedsregels van de terreinbeherende organisaties, evenals tijdstippen van toegang tot Natura-2000-gebieden. In de APV worden verder zaken geregeld zoals branden en crossen buiten de aangewezen locaties, maar deze vallen ook onder de gebiedsregels van de terreinbeherende organisaties.

- Het bestemmingsplan. Dit (gemeentelijke) plan geeft aan waar welke activiteiten en bestemmingen plaatsvinden. Dit plan geeft aan welk gebruik waar toegestaan is en geeft de bouw mogelijkheden per gebied weer.

Wet natuurbescherming

De Wet natuurbescherming zal bij inwerkingtreding de Natuurbeschermingswet 1998, de Flora- en faunawet en de Boswet vervangen (zie paragraaf 8.1.2).

8.2.5 Doelgroepen

Op basis van het beheerplan worden vier doelgroepen onderscheiden: landbouw, recreatie, beheer en overige. Hieronder wordt per categorie een voorbeeld gegeven van activiteiten waarbij sprake kan zijn van de inzet van toezicht en handhaving in het kader van het Natura 2000-beheerplan. De genoemde doelgroepen en activiteiten komen voort uit de beoordeling van bestaande activiteiten in hoofdstuk 4, samen met illegale activiteiten die mogelijk een invloed hebben op de Natura 2000-doelen. Afhankelijk van een nog uit te voeren risicoanalyse worden de prioriteiten voor toezicht en handhaving nader bepaald. Er is nu voor gekozen om een voorlopige lijst op basis van bestaand gebruik (hoofdstuk 4) op te nemen.

Landbouw

- Inwaai van voor de natuurdoelen schadelijke stoffen
- Onttrekken oppervlakte- en grondwater
- Vervuilen oppervlakte- en grondwater
- Verstoring als gevolg van werkzaamheden

Recreatie

- Loslopende honden (zeker gedurende het broedseizoen)
- Veroorzaken van brand door weggegooid vuur, open vuur en glazen flessen
- Veroorzaken van zwerfafval

Gaai

- Buiten de toegestane paden treden
- Verstoring (geluid, licht, optische aanwezigheid etc.)
- Motorcrossen
- Fietscrossen buiten de daarvoor aangewezen routes
- Paardrijden buiten de daarvoor aangewezen routes

Beheer

- Beheermaatregelen die niet conform het beheerplan worden uitgevoerd of negatief uitpakken voor een ander doel (natuurdoelen maar ook bijvoorbeeld aardkundige, bodemkundige of archeologische doelen)
- Onderhoud aan bestaande infrastructuur (wegen, leidingen, kabels, watergangen, kunstwerken)
- Faunabeheer

Overige

- Dumpen van afval (huisvuil, bouwafval, asbesthoudende materialen, chemisch afval)
- Illegale vangst van dieren
- Illegaal plukken van planten
- Illegaal kappen van hout
- Verkeer
- Optreden van calamiteiten (bijvoorbeeld optreden besmettelijke ziekte, overstroming, brand, blikseminslag etc.)

8.2.6 Betrokken instanties en organisaties

Bij het toezicht en de handhaving zijn diverse partijen betrokken. Het bevoegde gezag van toezicht en handhaving kan bij verschillende instanties belegd zijn. Dit geldt zowel voor de bestuurlijke als strafrechtelijke handhaving. Het directe toezicht in het veld is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van provincie en terreinbeheerders. Toezicht in het veld wordt uitgevoerd door mensen met een kwalificatie als buitengewoon opsporingsambtenaar (BOA). De regie bij het toezicht berust bij de provincie (zie paragraaf 8.2.2).

Provincie

Als bevoegd gezag ziet de provincie toe op de naleving van verleende vergunningen in het kader van de Nb-wet. De provincie is toezichthouder op het onderdeel jacht en schadebestrijding van de Flora- en faunawet en de Boswet. Verder ziet de provincie toe op naleving van de Provinciale Milieuverordening (PMV) en andere provinciale verordeningen.

Gemeente

De gemeente houdt toezicht op de bestemmingsplannen en de APV. Daarnaast heeft de gemeente een toezicht- en handhavingstaak voor activiteiten in het kader van de Nb-wet die via een Omgevingsvergunning vergund worden.

Waterschap

De waterschappen hebben een eigen verantwoordelijkheid voor het toezicht op de uitvoering van de Keur en de watervergunning. Het waterschap is ook verantwoordelijk voor het schoonhouden van watergangen, het onderhoud van kunstwerken (stuwen, sluizen, gemalen, duikers etc.), bestrijding van muskus- en beverratten en het peilbeheer. Het waterschap heeft hiervoor eigen mensen in dienst.

Terreinbeheerders

De terreinbeheerders zien er voornamelijk op toe dat de gedragsregels gehandhaafd worden. In eerste instantie zorgt de beheerder ervoor dat de gedragsregels voor alle doelgroepen duidelijk zijn. Daarna kunnen eventuele overtreders worden aangesproken op hun gedrag, met als doel de overtreder in te laten zien dat zijn gedrag ongewenst is, zodat hij zich in het vervolg wel aan de gedragsregels houdt. Beheerders met een BOA-status kunnen indien nodig sancties opleggen. Een tweede taak van de terreinbeheerder is ervoor zorgen dat het beheer zoals dat is afgesproken in dit beheerplan ook daadwerkelijk en op juiste wijze wordt uitgevoerd.

Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)

Deze dienst is ontstaan na een fusie tussen de AID (Algemene Inspectiedienst), de VWA (Voedsel- en Warenautoriteit) en de PD (Plantenziektekundige Dienst). Het is een onderdeel van het ministerie van Economische Zaken (EZ). De NVWA ziet toe op de uitvoering van de wet- en regelgeving die ressorteert onder het ministerie van EZ. Hierbij valt te denken aan toezicht op landbouw (onder andere veeziekten, mestwetgeving) en de soortenbescherming van de Flora- en faunawet.

Politie

De taak van de politie zal voornamelijk gericht zijn op het verlenen van assistentie wanneer zich strafbare feiten voordoen in het Natura 2000-gebied. Toezicht en handhavingstaken liggen niet primair bij de politie, al kan ze hier wel een (beperkte) rol in spelen.

Brandweer

De taak van de brandweer is tweeledig. Zij adviseert de terreinbeheerder over eventuele risico's voor wat betreft het ontstaan van brand en de wijze waarop een eventuele calamiteit bestreden kan worden. De tweede taak is het bestrijden van brand. Omdat een natuurbrand een ander karakter heeft dan een huisbrand, zorgt de brandweer ervoor dat zij over de nodige kennis en materieel beschikt om adequaat op te kunnen treden als zich een natuurbrand voordoet.

8.2.7 Nalevingsstrategie

De hier gehanteerde definitie van toezicht en handhaving is het bevorderen van naleving en het optreden tegen overtredingen. Bij het opstellen van de nalevingsstrategie wordt bepaald hoe te handelen bij incidenten en overtredingen. In de handhavingsstrategie wordt beschreven welke acties door welke partijen genomen worden om vastgelegd gewenst gedrag te bevorderen. Het gaat hierbij om vier onderdelen: preventie, toezicht, gedogen en sanctionering.

Afhankelijk van de situatie kunnen de diverse onderdelen van de strategie ook naast elkaar worden ingezet. Het gaat daarbij niet alleen om inzicht in de kansen op een overtreding en waar een overtreding plaats zal vinden, maar ook om het inzicht waarom overtredingen begaan worden: is er sprake van bewust of onbewust overtreden?

Het vertrekpunt bij de nalevingsstrategie is de situatie die door de handhavende instantie wordt aangetroffen, hetzij bij regulier toezicht danwel naar aanleiding van een melding of incident of naar aanleiding van een vergunningaanvraag.

Preventie

Door de inzet van andere dan juridische middelen kunnen overtredingen worden voorkomen of ongedaan worden gemaakt. Belangrijke instrumenten voor het bevorderen en op peil houden van de naleving zijn:

- kennisvergroting en toegankelijk maken van relevante informatie. Dit kan door gerichte voorlichting (borden, lezingen, brochures, artikelen, sociale media etc.);
- financiële prikkels (heffing/subsidie);
- investeringen in voorzieningen (infrastructuur, technische middelen, ICT, etc.);
- regulering via voorschriften in vergunningen (beheerplan, PMV, APV, bestemmingsplan, etc.);
- zichtbaarheid handhavers.

Welke instrumenten worden ingezet is afhankelijk van de reden waarom bepaald gedrag plaatsvindt. Inzet van preventieve middelen is een gezamenlijk verantwoordelijkheid van provincie, gemeenten, terreinbeherende organisaties en ondernemers in en rondom het Natura 2000-gebied.

Toezicht

Onder deze noemer valt het krijgen en houden van zicht op het naleefgedrag en de beweegredenen voor het gedrag. Toezicht is het meest effectief wanneer het zich richt op de meest risicovolle situaties. Bij het toezicht is de samenwerking tussen de handhavende instanties essentieel. Belangrijk is dat informatie en deskundigheid wordt gedeeld en dat gecoördineerd wordt opgetreden.

Sancties

Bij overtredingen wordt afgewogen wanneer moet worden overgegaan tot het treffen van sancties. Het kan daarbij gaan om strafrechtelijke of bestuursrechtelijke sancties. Bestuursrecht is vooral gericht op herstel en strafrecht is met name gericht op de dader(s). Welke vorm worden toegepast hangt af van de overtreding en de overtreder. In bepaalde omstandigheden kan worden afgezien van het opleggen van een sanctie. In de 'Gedooagstrategie provincie Drenthe' staat omschreven onder welke voorwaarden afgezien kan worden van het opleggen van een sanctie.

Bestuursrecht

Als de gevolgen van een overtreding kunnen worden teruggedraaid is het van belang om te weten of er sprake is van:

- acuut gevaar voor milieu, gezondheid, veiligheid of natuur;
- ernstige schade aan milieu, gezondheid of natuur;
- een economisch voordeel voor de overtreder;
- een bewuste overtreding;
- een kans op herhaling van de overtreding (recidive).

In deze gevallen wordt het Openbaar Ministerie (OM) geïnformeerd. Bij acuut gevaar wordt direct bestuursrechtelijk opgetreden door middel van spoedeisende last onder bestuursdwang zonder begunstigingstermijn. Als er geen sprake is van acuut gevaar maar wel van een of meer van de overige vier genoemde situaties, dan wordt een vooraankondiging voor een last onder bestuursdwang of onder dwangsom verstuurd, waarin ook een hersteltijd wordt aangegeven, waarbinnen de overtreder de gevolgen van de overtreding kan herstellen. Wordt binnen de aangegeven hersteltijd de overtreding niet ongedaan gemaakt, dan wordt in principe (na een belangenafweging) de last onder bestuursdwang of dwangsom opgelegd met een begunstigingsstermijn.

Onbewuste overtredingen door goedwillende overtreders, die geen aanleiding geven tot strikte handhaving, kunnen in het algemeen worden afgedaan met gerichte voorlichting. Rapportage van de overtreding is wel noodzakelijk.

Strafrecht

Bij constatering van een strafbaar feit moet een proces-verbaal worden opgemaakt door een daartoe bevoegde ambtenaar. Het gaat dan bijvoorbeeld om illegale betreding, illegale vuilstort, illegale activiteiten (motorcrossen, stroperij, verstoring etc.) waarbij een dader of verdachte valt aan te wijzen. Ook wanneer onomkeerbare effecten zijn waargenomen (bijvoorbeeld illegale houtkap, brandstichting) valt dit onder het strafrecht. Met het OM worden afspraken gemaakt welke zaken (zoals strafrechtelijk optreden) door het OM worden afgehandeld. Na onderzoek van de toepassingsmogelijkheden kunnen de bestuurlijke strafbeschikking en de bestuurlijke boete als instrumenten worden toegepast.

8.2.8 Gebiedsspecifieke aandachtspunten

Ieder Natura 2000-gebied heeft zijn eigen natuurlijke kenmerken en waarden die veelal terugkomen in de aangewezen doelen voor het gebied. Elke gebied heeft ook zijn gebiedsspecifieke knelpunten en aandachtspunten voor het halen van de Natura 2000-doelstellingen. In paragraaf 8.1.5 staan de voornaamste aandachtspunten voor de vergunningverlening in het Natura 2000-gebied Norgerholt. Voor toezicht en handhaving zijn de aandachtspunten grotendeels vergelijkbaar, maar is het aandachtsveld breder, voornamelijk omdat toezicht en handhaving in en rondom Natura 2000-gebieden in sterke mate samenhangt met de toezicht en handhaving in natuurgebieden en het groene buitengebied in het algemeen. In het gebiedsspecifieke Uitvoeringsplan TH zal verder omschreven worden wat de aandachtspunten zijn voor dit gebied.

Aandachtspunten kunnen gedurende de looptijd van het beheerplan veranderen. Via de beheercommissie of via een jaarlijkse evaluatie van het Uitvoeringsplan TH kunnen in overleg nieuwe prioriteiten gesteld worden of niet meer relevante prioriteiten worden afgewaardeerd. Hier ligt ook een duidelijke link met de monitoring en de algemene evaluatie van het halen van de Natura 2000-doelstellingen voor het gebied (zie paragraaf 7.3).

8.2.9 Monitoring en evaluatie

Monitoring maakt de resultaten van de handhavingsdoelen zichtbaar. Naar aanleiding van deze resultaten kunnen, indien nodig, de handhavingsstrategie en mogelijk ook de (handhavings)doelen worden aangepast. Met behulp van de monitoringgegevens kan ook verantwoording worden afgelegd over de gedane inspanningen. Goede monitoring levert ook inzicht op in de mate waarin wet- en regelgeving wordt nageleefd en dus welke risico's de Natura 2000-doelen lopen.

Evaluatie van het toezicht en de handhaving vindt plaats door de beheercommissie die jaarlijks bijeenkomt (zie paragraaf 7.5) en jaarlijks de onderdelen van het beheerplan bijstuurt. Aan het eind van de beheerplanperiode van zes jaar kan de evaluatie van deze periode gebruikt worden bij het opstellen van het nieuwe beheerplan en bijhorend gebiedsspecifiek Uitvoeringsplan TH.

8.2.10 Contact

Melden van overtredingen en overlast

Een overtreding of overlast kan gemeld worden bij het Centraal Meldpunt Milieuklachten op 0592-36 53 03 of via het e-mailadres milieuklachten@drenthe.nl

Overige vragen

Voor algemene vragen over toezicht en handhaving kunt u tevens contact opnemen met de provincie Drenthe op 0592-36 55 55 of met de betreffende terreinbeherende instanties.

Bijlagen

Lilietje-van-dalen

1 Literatuurlijst

Literatuurlijst beheerplan

- Andreas, Che.H., 1956. Notes on *Stellaria nemorum* L. Acta Bot.Neerlandica 5 p. 145-156.
- Arnolds, E. in Werkgroep Florakartering Drenthe 1999. Atlas van de Drentse Flora. Schuyt en Co, Haarlem.
- Bakker, Henk den, 1995. Vleermuizen van Norgerholt en Tonckensbos, een oriënterend onderzoek. Stichting Vleermuisbureau in opdracht van Natuurmonumenten.
- Beek, J.G. van, R.F. van Rosmalen, B.F. van Tooren, en P.C. van der Molen (allen red.) Werkwijze Na-tuurmonitoring en –Beoordeling Natuurnetwerk en Natura 2000/PAS. BIJ12, Utrecht 2014
- Belle, F. van, 1985 (in: Den Ouden 1998). Terreinen rondom Norg; beheersplan 1984 t/m 1993. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Bijlsma, R.J., 2004. Verbraming, oorzaken en ecologische plaats. DLN 105-4.
- Bijlsma, R.J. 2008. Bosreservaten: koplopers in de natuurlijke ontwikkeling van het Nederlandse boslandschap. Alterra-rapport 1680, ISSN 1566-7197.
- Bijlsma, R.J., V. Westhoff en J.C. Smittenberg 1996. Norgerholt en Tonckensbos. In: Excursieverslagen 1994, PKN, Wageningen.
- Bijlsma, R.J., J.A.M. Janssen, R. Haveman, R.W. de Waal en E.J. Weeda 2009. Natura 2000 habitattypen in Gelderland. Alterra-rapport 1769. Wageningen.
- Bijlsma, R.J., J. den Ouden en H.N. Siebel 2009. Oude eikenbossen. DLN 110-2.
- Bijlsma, Rob en Henk Wessels 1986. Broedvogelinventarisatie Noordwest-Drenthe 1986. P.P.D. Drenthe, Assen.
- Broekmeyer, M.E.A., 1995: Bosreservaten in Nederland, IBN-rapport 133, ISSN. 0928-6888. Wageningen.
- Broekmeyer, M.E.A., A.P.P.M. Clerkx en H.G.J.M. Koop 1996. Bosdynamiek in het Norgerholt; tien jaar monitoring in een Hulst-Eikenbos. IBN-rapport 210, Wageningen.
- Brunner, C.M. en R. Bruinsma. 2009. Bedrijven en Milieuzonering; Handreiking voor maatwerk in de gemeentelijke ruimtelijke ordeningspraktijk.
- Buis, J. 1985 (in Koomen 1989 en den Ouden 1998). Historia Forestis. LH Wageningen en HES Uitgevers, Utrecht.

Hulst

- Colpa, H., R. Offereins en A. Vorenkamp 1993. Broedvogelinventarisatie van het Norgerholt 1993 en tevens enkele vleermuiswaarnemingen. Vogelwerkgroep De Koperwiek, Assen.
- Dobben, H. van en A. van Hinsberg, 2008. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en Natura 2000-gebieden. Alterra-rapport 1654, ISSN 1566-7197. Wageningen.
- Gemeente Noordenveld 2009. Voorontwerp Bestemmingsplan Buitengebied, Roden.
- Gerding, M.A.W., P. Brood, M. Hillenga en H. Nijkeuter (hoofdredactie) 2003. Encyclopedie van Drenthe. Van Gorcum. Assen.
- Haas-Lely, E. de, 2001. Mossen van het Norgerholt, maart-mei 1999 (in archief NM)
- Haeupler, H., en Th.Muer 2007. Bildatlas der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands. Verlag Eugen Ulmer KG, Stuttgart.
- Hessel, R., J. Kros en J.C.H. Voogd 2010. Stikstof depositie op Habitattypen binnen Drentse Natura 2000-gebieden; Onderbouwing beleidskader ammoniak Drenthe. Alterra-rapport 2038, ISSN 1566-7197. Wageningen.
- EL&I, 2012a. Index Natuur en Landschap, Kwaliteitsklassen en monitoring van beheertypen.
- EL&I, 2012b. Index Natuur en Landschap. Natuurkwaliteit en monitoring. Toelichting bij het systeem van kwaliteitsklassen en handreiking bij de monitoring.
- Hommel P.W.F.M., J. den Ouden, H.P.J., H.P.J. Huiskes, W.A. Ozinga en N.A.C. Smits (2011); Herstelstrategie H9120: Beuken-eikenbossen met hulst.
- IVN afdeling Norg 2008. Informatie voor excursies in het Norgerholt en de Pelincktuin.
- Kemmers, R.H., P. Mekking en R.W. de Waal 1998. De uitgangstoestand van bodemvariabelen in Norgerholt en Tongerense hei; basisprogramma bosreservaten. SC-DLO rapport 592, Wageningen.
- Koelewijn, C.J. 2003. Resultaten in 2001 en 2002 van meetstrook 226,4.564,0 in het Norgerholt (040) i.h.k.v. Paddestoelenmeetnet Ned. Mycologische Vereniging (brief in archief NM).
- Koomen, F. 1989. Het Norgerholt, historisch onderzoek naar het beheer van bossen en natuurterreinen. LUW, vakgroep Boshuishoudkunde. Wageningen.
- Koop, H., 1981. Vegetatiestructuur en dynamiek van twee natuurlijke bossen: het Neuenburger en Hasbrucher Urwald. Verslagen van landbouwkundige onderzoekingen 904. Pudoc, Wageningen.
- Lensink, R., B.G.W. Aarts en L.S. Anema 2011. Bestaand gebruik kleine luchtvaart en beheerplannen Natura 2000 – naar een uniforme en transparante behandeling van dit onderwerp in alle beheerplannen. Rapportnr. 10-180. Bureau Waardenburg. Culemborg.
- Lensink, R. 2011. Bestaand gebruik klein vliegverkeer; hoe verhoudt dit zich tot typische soorten van beschermde habitattypen? Addendum bij Lensink et al., 2011. Bureau Waardenburg. Culemborg.
- Londo, G., 1991. Natuurbeheer in Nederland, deel 4: Natuurtechnisch bosbeheer. Pudoc, Wageningen.
- Maes N.C.M., en C.J.A. Rövekamp C.J.A. 1997. Oorspronkelijk inheemse houtige gewassen in Drenthe, een onderzoek naar autochtone genenbronnen. Provincie Drenthe e.a. Assen.
- Makken, H, en G. Rutten 1985. De bodemgesteldheid en de bodemgeschiktheid van het landinrichtingsgebied Roden-Norg. Stiboka rapport nr. 1733, Wageningen.
- Meijers, G. 2001 t/m 2010. Broedvogels van het Norgerholt. Jaarlijkse rapportage van inventarisatie volgens BMP-methode SOVON. Norg.
- Mekking, P. 1999. De bodemgesteldheid van bosreservaten in Nederland, deel 32 Bosreservaat Norgerholt. SC-DLO rapport 98.32, Wageningen.
- Ministerie van EL&I 2010. Aanwijzingsbesluit Norgerholt met nota van toelichting. Den Haag.
- Ministerie van EZ 2015. Programma Aanpak Stikstof 2015-2021. Den Haag.
- Ministerie van LNV 1999. Aanwijzing bosreservaat Norgerholt (brief in archief NM).
- Ministerie van LNV 2006a. Natura 2000 doelendocument. Den Haag.
- Ministerie van LNV 2006b. Natura 2000-gebied 22 Norgerholt (gebiedendocument). Den Haag.

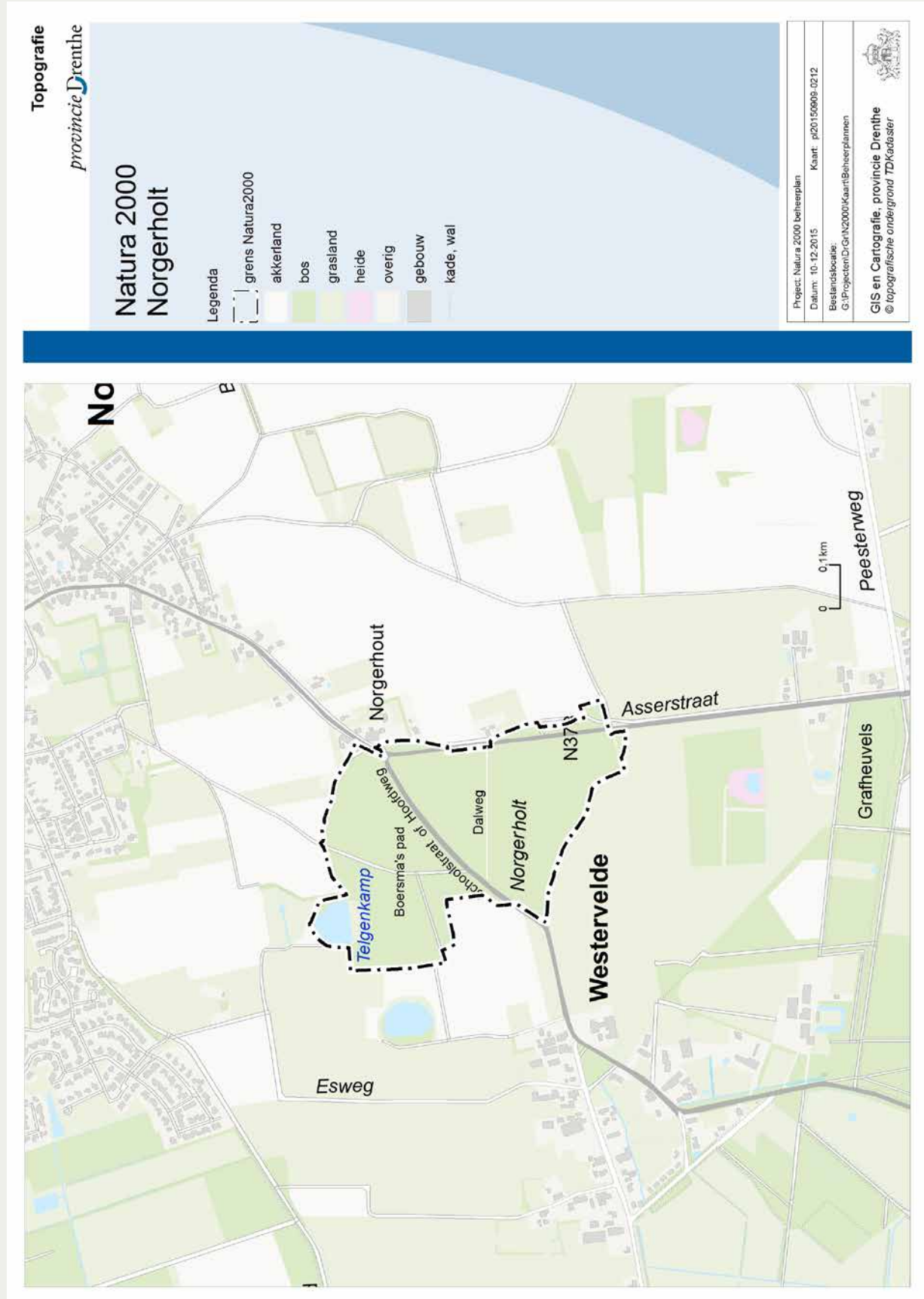

- Ministerie van LNV 2007. Ontwerpbesluit Norgerholt, met nota van toelichting. Den Haag.
- Ministerie van LNV 2008. Quick scan bestaand gebruik & Natura 2000, Sectornotities. Steunpunt Natura 2000 in samenwerking met ARCADIS.
- Ministerie van LNV 2009. Profielendocument Habitatype H9120. Den Haag.
- Ministerie van LNV 2010. Het Voorlopig Programma Stikstof 28 juni 2010. Den Haag.
- Ministeries van VROM, LNV en V&W 2007: Nota Ruimte. Den Haag.
- Natuurmonumenten 1997. Norger Esdorpenlandschap, beheerplan 1997, beheervisie en documentatie. O&B nr. 97-64, 's-Graveland.
- Natuurmonumenten 2010. Feest in de bosrand. Natuurbehoud 41-3. 's Graveland.
- Os, B.L.J. van 1985. Broedvogels Norgerholt (lijst, Natuurinfo Prov. Drenthe)
- Os, B.L.J. van. In: Bijlsma en Wessels 1986. P.P.D. Drenthe. Assen.
- Ouden, J.B. den, 1998. A-locatiebossen in Drenthe. IBN-rapport 300, ISSN 0928-6888, Wageningen.
- PBL 2010. Concentratiekaarten voor grootschalige luchtverontreiniging in Nederland. Rapport 500088006.
- Pelinck, E. 1980. De Brul en het Norgerholt, Ned. Bosbouw Tijdschrift 52 (9).
- Prins, Gert A.H. 1995. Broedvogels Norgerholt en Tonckensbos 1995. Heerenveen.
- Provincie Drenthe 2008. Bodematlas, Aardkundig waardevolle gebieden (Provinciale kaart 1990), Assen.
- Provincie Drenthe 2009. Cultuurhistorisch Kompas, hoofdstructuur en beleidsvisie. Assen.
- Provincie Drenthe 2010a. Natuur in Drenthe, zicht op biodiversiteit, basisrapport. Assen.
- Provincie Drenthe 2010b. Omgevingsvisie Drenthe. Assen.
- Provincie Drenthe 2010c. Natuurbeheerplan Drenthe 2011. Assen.
- Provincie Drenthe 2010d. Beleidsnota Luchtvaart. Assen.
- Provincie Drenthe 2014. Actualisatie Omgevingsvisie Drenthe 2014. Assen
- Provincie Drenthe 2015, Memo vliegbevingen
- Provincie Drenthe 2016, Natuurbeheerplan 2016. Assen
- Schaminée, J.H.J. en J.A.M. Janssen 2009. Europese Natuur in Nederland. Hoog Nederland. KNNV, Zeist.
- Schilperoord, L. 1984. Broedvogels Norgerholt 1984 (archief NM).
- Schunselaar, S, en A. Kersten 2010. Achtergronddocument water Norgerholt, feitendocument t.b.v. N2000 ontwerp-beheerplan. Grontmij 301597, Assen.
- Spek, Th. 2004. Het Drentse esdorpenlandschap, een historisch-geografische studie. Stichting Matrijs, Utrecht.
- Steunpunt Natura 2000. 2008. Quick scan bestaand gebruik & Natura 2000, Sectornotities, in samenwerking met ARCADIS. Den Haag.
- Stortelder, A.H.F., J.H.J. Schaminée en P.W.F.M. Hommel 1999. De Vegetatie van Nederland. Deel 5. Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen. Opulus Press, Leiden.
- Veerkamp M.T., 2001. Paddestoelen in acht bosreservaten (o.m. Norgerholt). Alterra- rapport 419, ISSN 1566-7197. Wageningen.
- Vleermuiswerkgroep Drenthe (jaartal onbekend). Vleermuisinventarisatie Norgerholt.
- Weeda, E.J., J.H.J. Schaminée en L. van Duuren 2005. Atlas van Plantengemeenschappen in Nederland, deel 4: bossen, struwelen en ruigten. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Werf, S. van der, 1991. Natuurbeheer in Nederland deel 5: Bosgemeenschappen. Pudoc, Wageningen.
- Westhoff, V. en J.J. Barkman 1968. De botanische betekenis van het Drentse district. In: Venema (red.): Bijdragen over veldbiologie, natuurbeheer en landschap in het Drentse district. Mededelingen van de Botanische tuinen en het Belmonte arboretum 11, p. 121-140. LH Wageningen

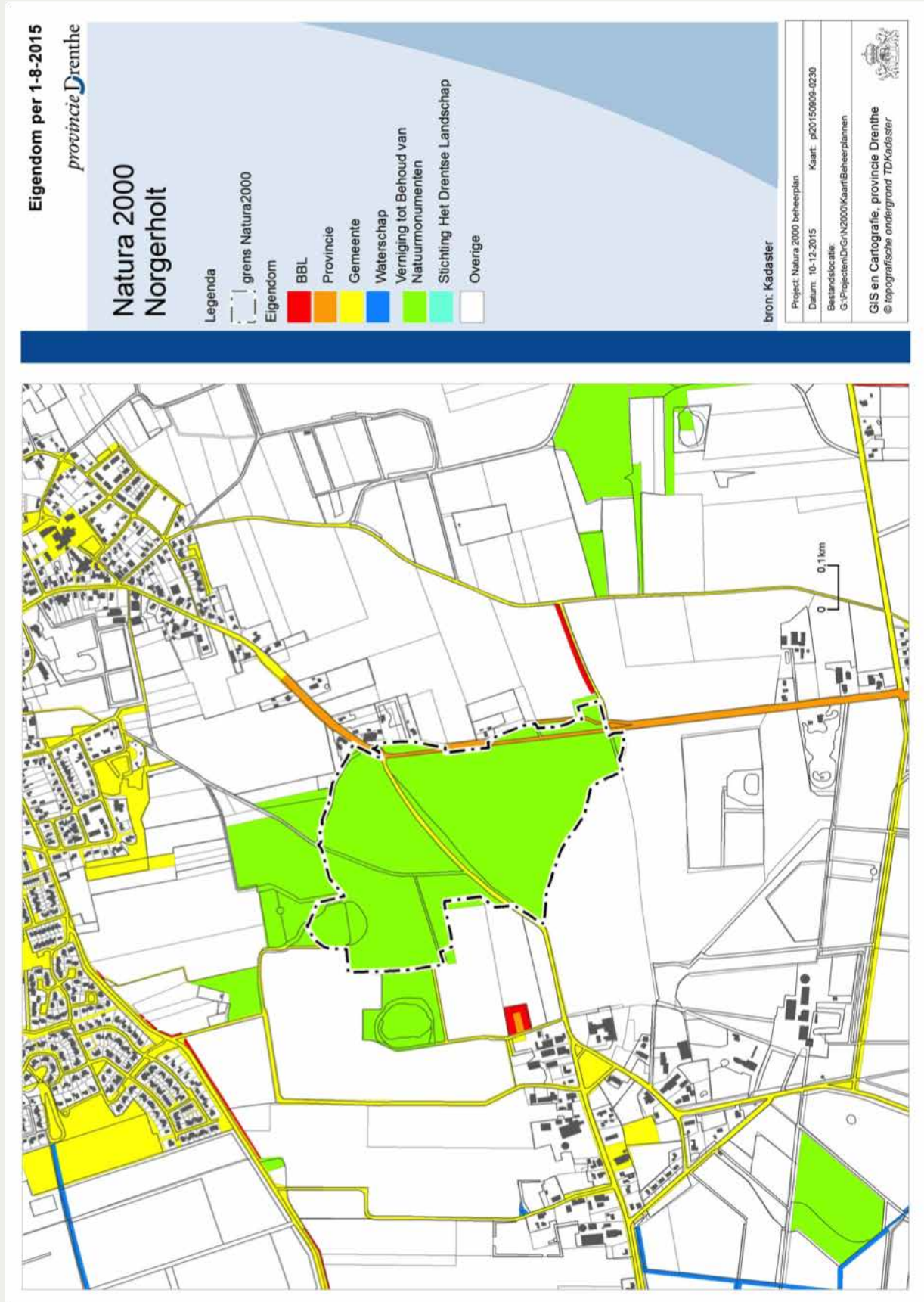
Literatuurlijst PAS-gebiedsanalyse

- Aerius Monitor 15, depositiemodel van stikstof, versie 15 database versie 352F7B887B, datum 14 oktober 2015.
- Alterra 2012. H.F. van Dobben, R. Bobbink, D. Bal en A. van Hinsberg, 2012. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000. Alterra-rapport 2397
- Alterra, 2010. Stikstofdepositie op Habitattypen binnen Drentse Natura 2000-gebieden
- Bijlsma, R.J. et al. 2005. Dood hout en biodiversiteit. Wageningen
- Bijlsma, R.J., V. Westhoff en J.C. Smittenberg 1996. Norgerholt en Tonckensbos. In: Excursieverslagen 1994, PKN, Wageningen.
- Broekmeyer, M.E.A., 1995: Bosreservaten in Nederland, IBN-rapport 133, ISSN. 0928-6888. Wageningen.
- Hommel, P.W.F.M., J. den Ouden, H.P.J. Huiskes, W.A. Ozinga & N.A.C. Smits, Herstelstrategie H9120: Beuken-eikenbossen met hulst, Deel II – versie november 2012
- Koomen, F. 1989. Het Norgerholt, historisch onderzoek naar het beheer van bossen en natuurterreinen. LUW, vakgroep Boshuishoudkunde. Wageningen.
- Ministerie van EL&I. aanwijzingsbesluit met toelichting en kaart Natura 2000-gebied Norgerholt op 27 december 2010 vastgesteld door de Staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I), op 30 december 2010 bekend gemaakt in de Staatscourant en gepubliceerd op de website van het Ministerie van EL&I.
- Ministerie van LNV Gebiedendocument NL2003034: Norgerholt gebied 112 versie februari 2004 Den Haag
- Ministerie van LNV. 2009. Profielendocument Habitatype. Den Haag
- Ministerie van LNV. Natura 2000 doelendocument Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten Den Haag
- Ontwerp beheerplan Natura 2000 Norgerholt provincie Drenthe

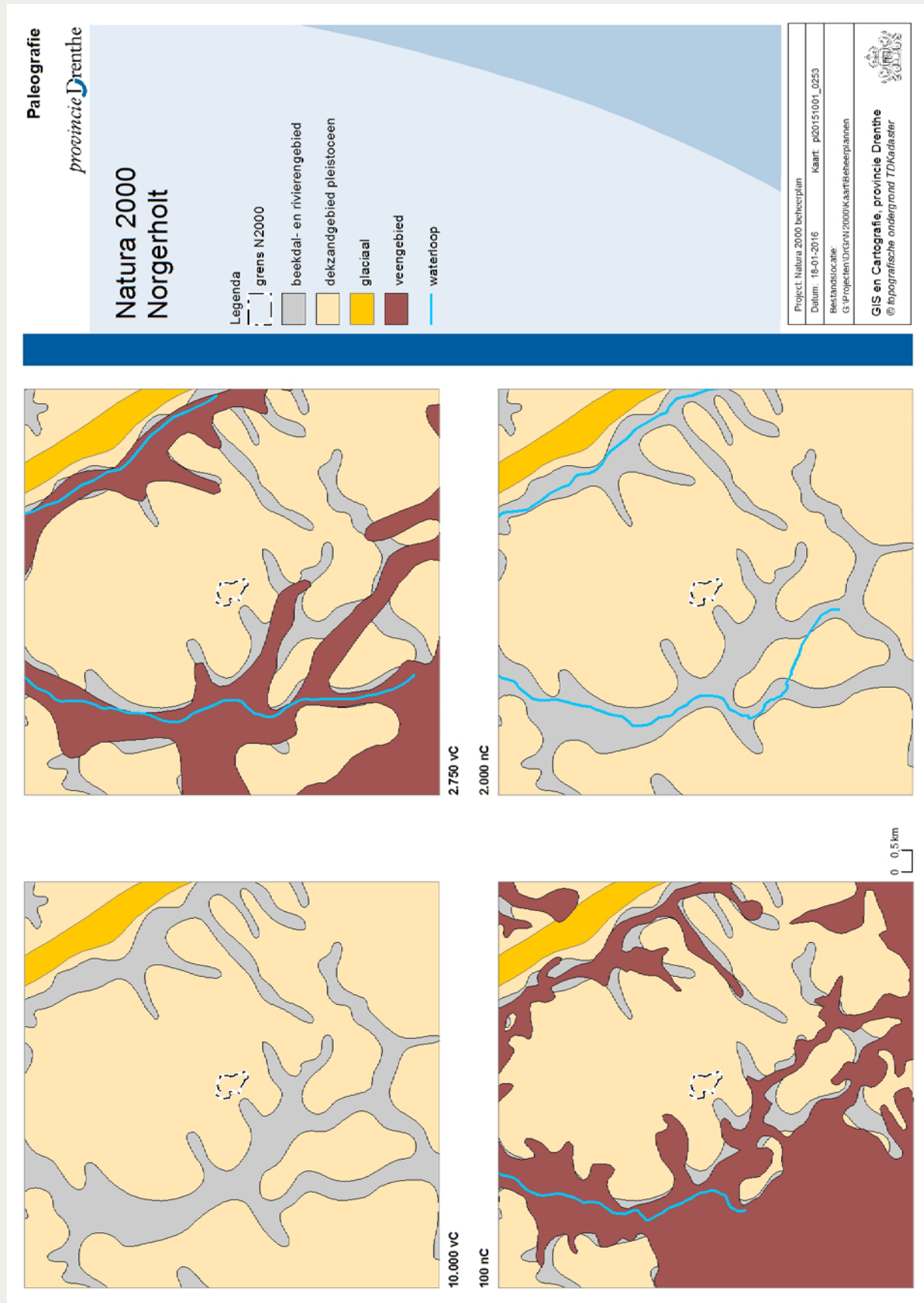
2 Topografie en begrenzing

3 Eigendommenkaart

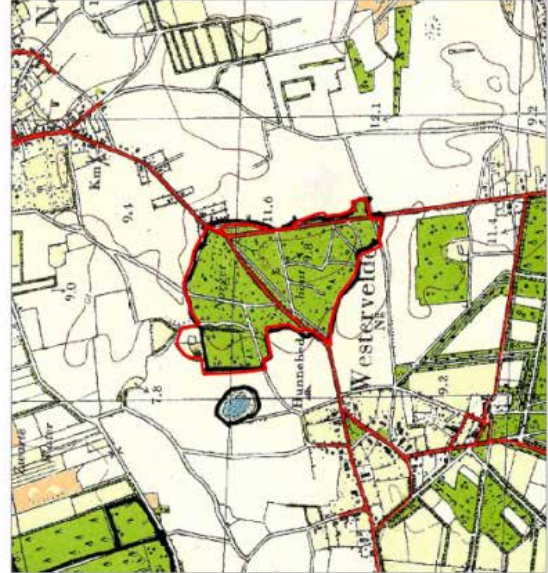
4 Paleogeografische kaarten

5 Topografische kaarten van 1812 tot 1953

Kaart 2 : 1850

Kaart 4 : 1953

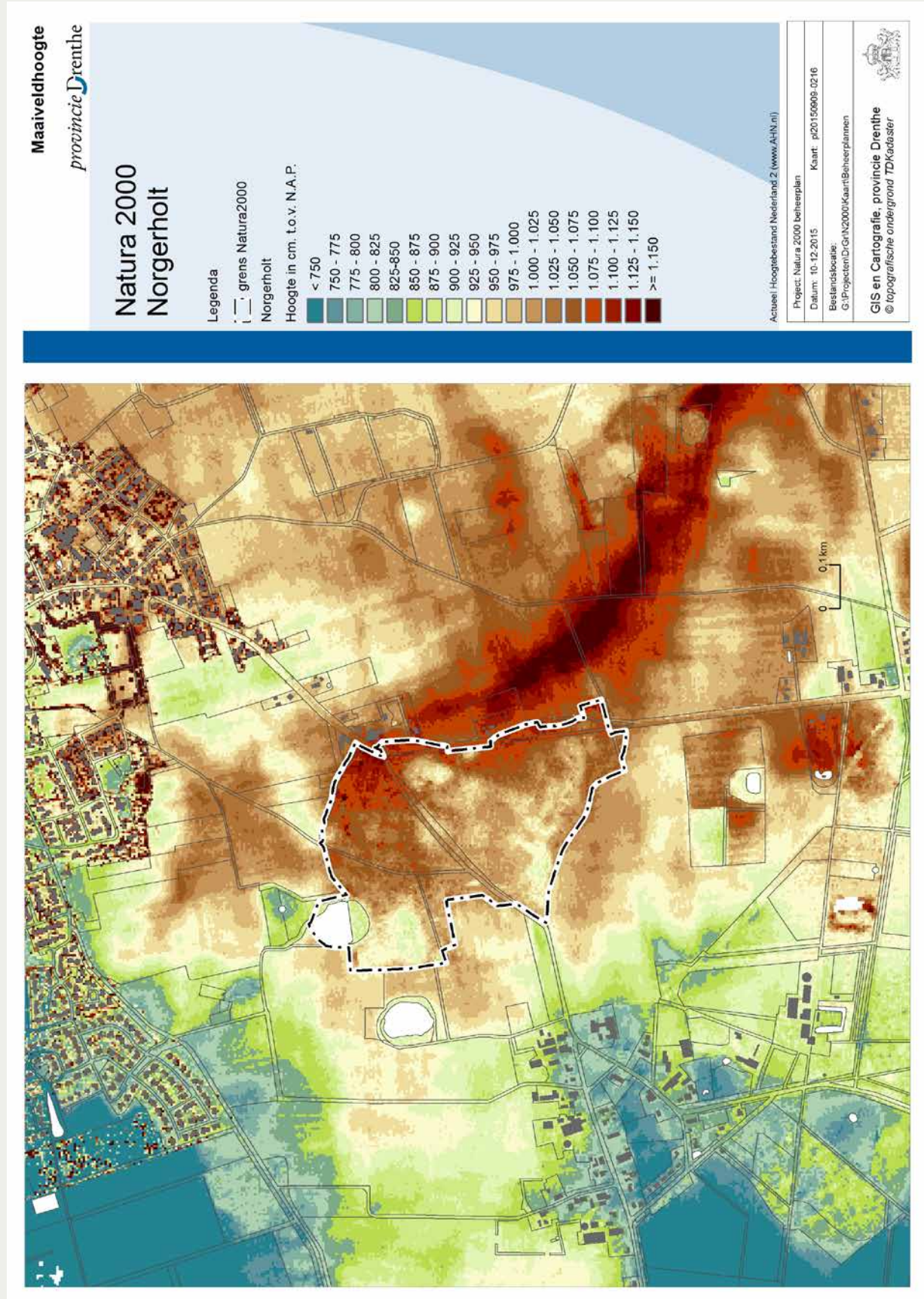

Kaart 1 : 1812

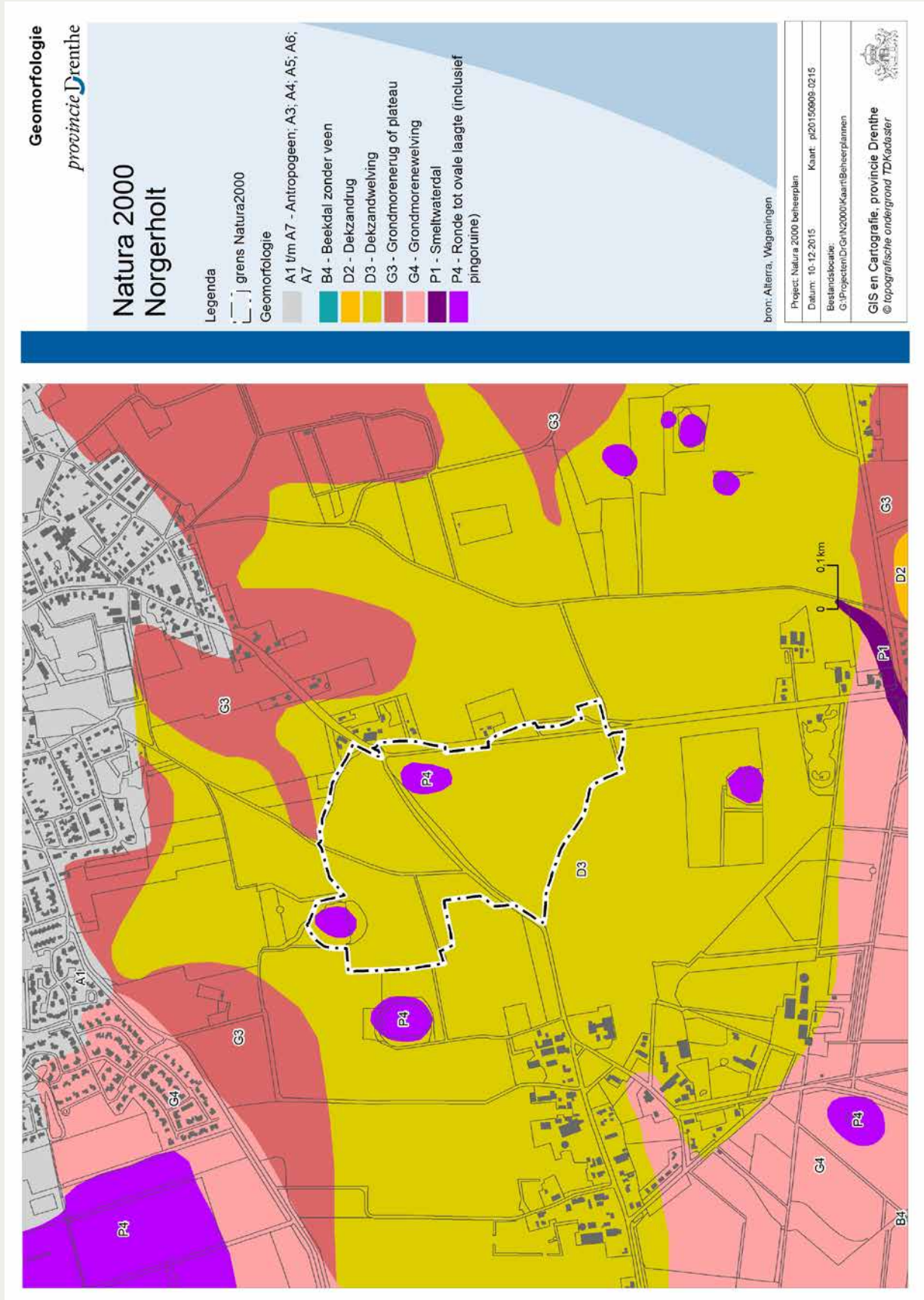

Kaart 3 : 1900

6 Hoogtekaart

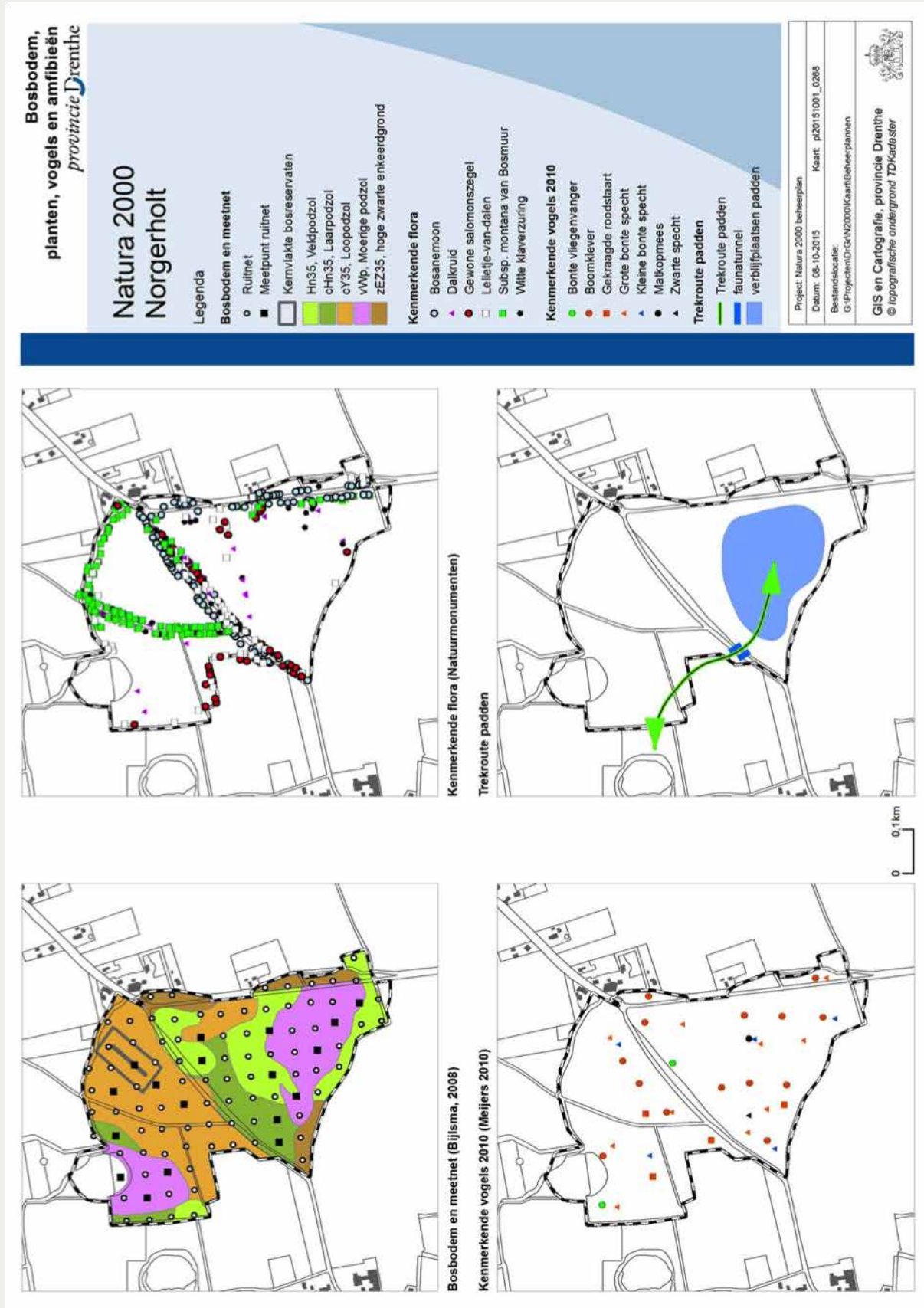

7 Geomorfologische kaart

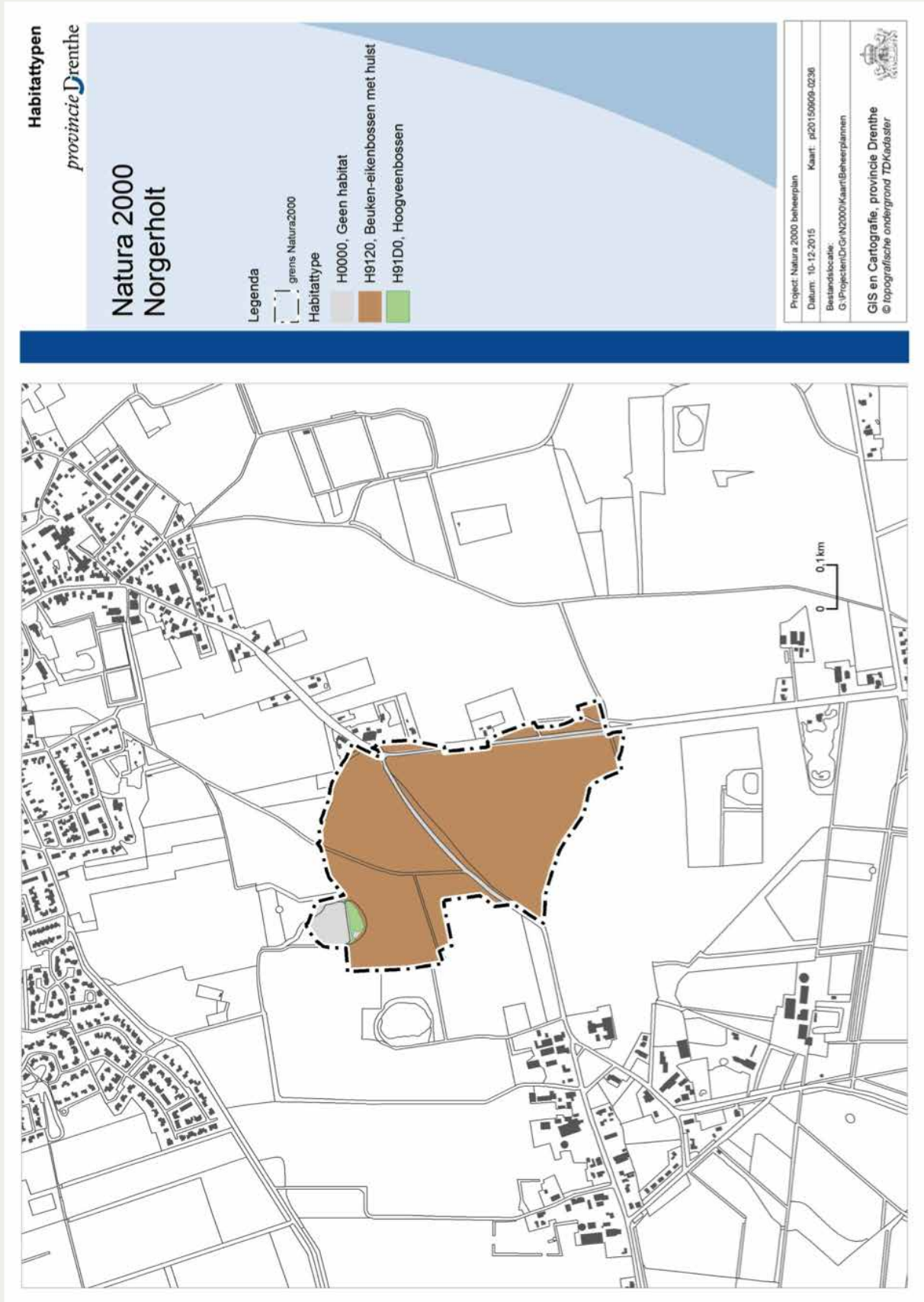

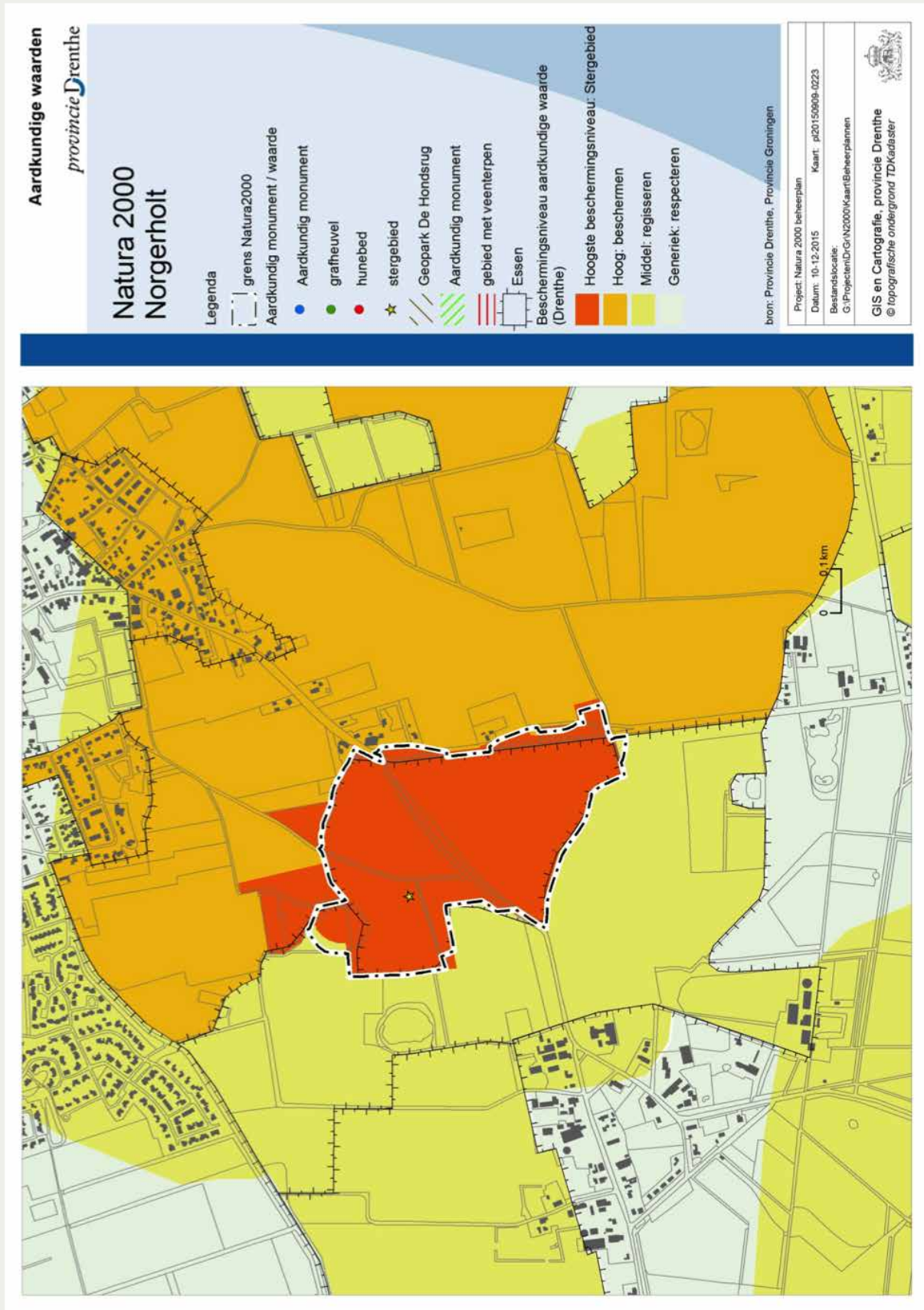
8 Bosbodem en meetpuntennet, Kenmerkende flora, Kenmerkende vogels 2010, Trekroute padden

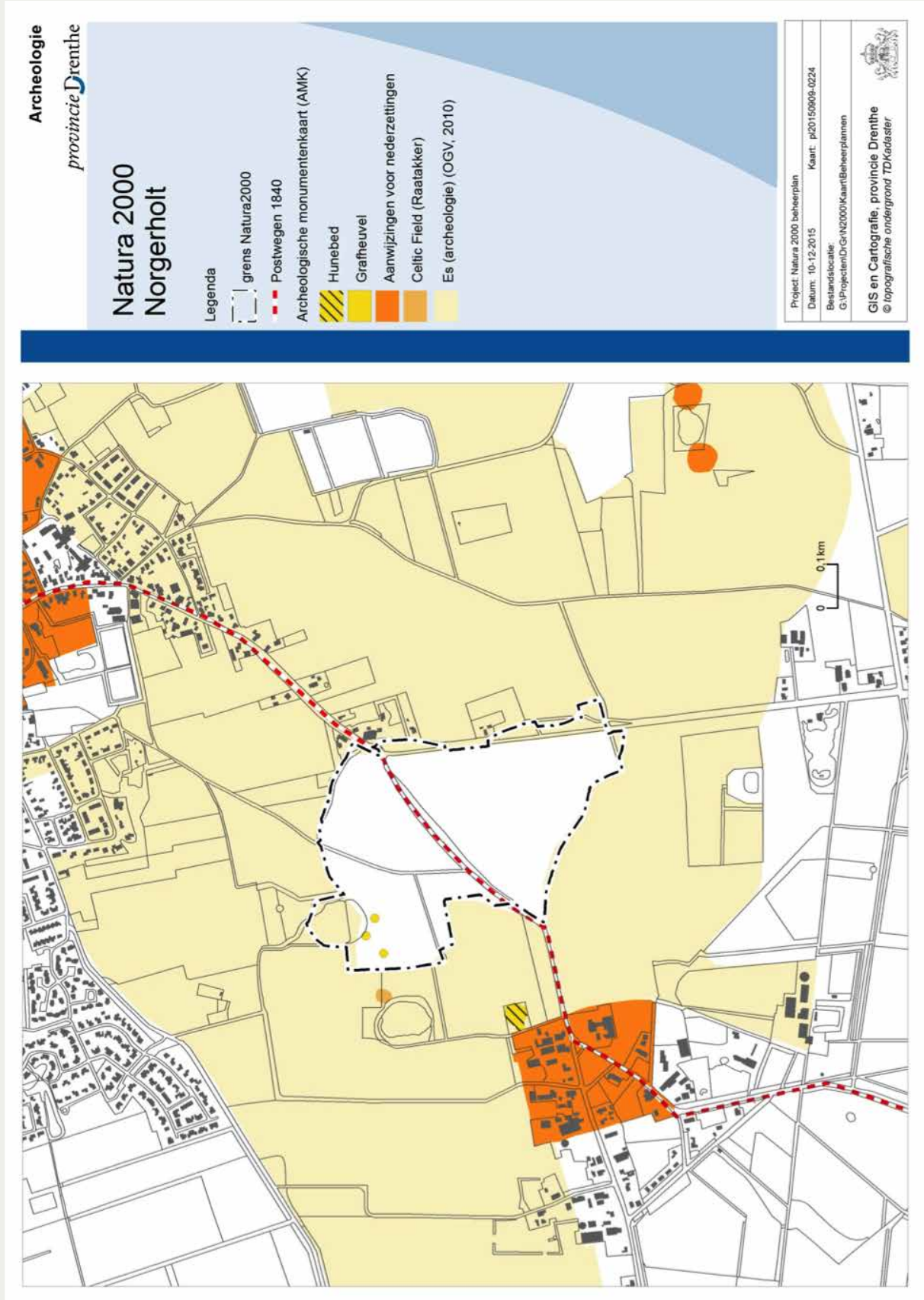
9 Habitattypenkaart

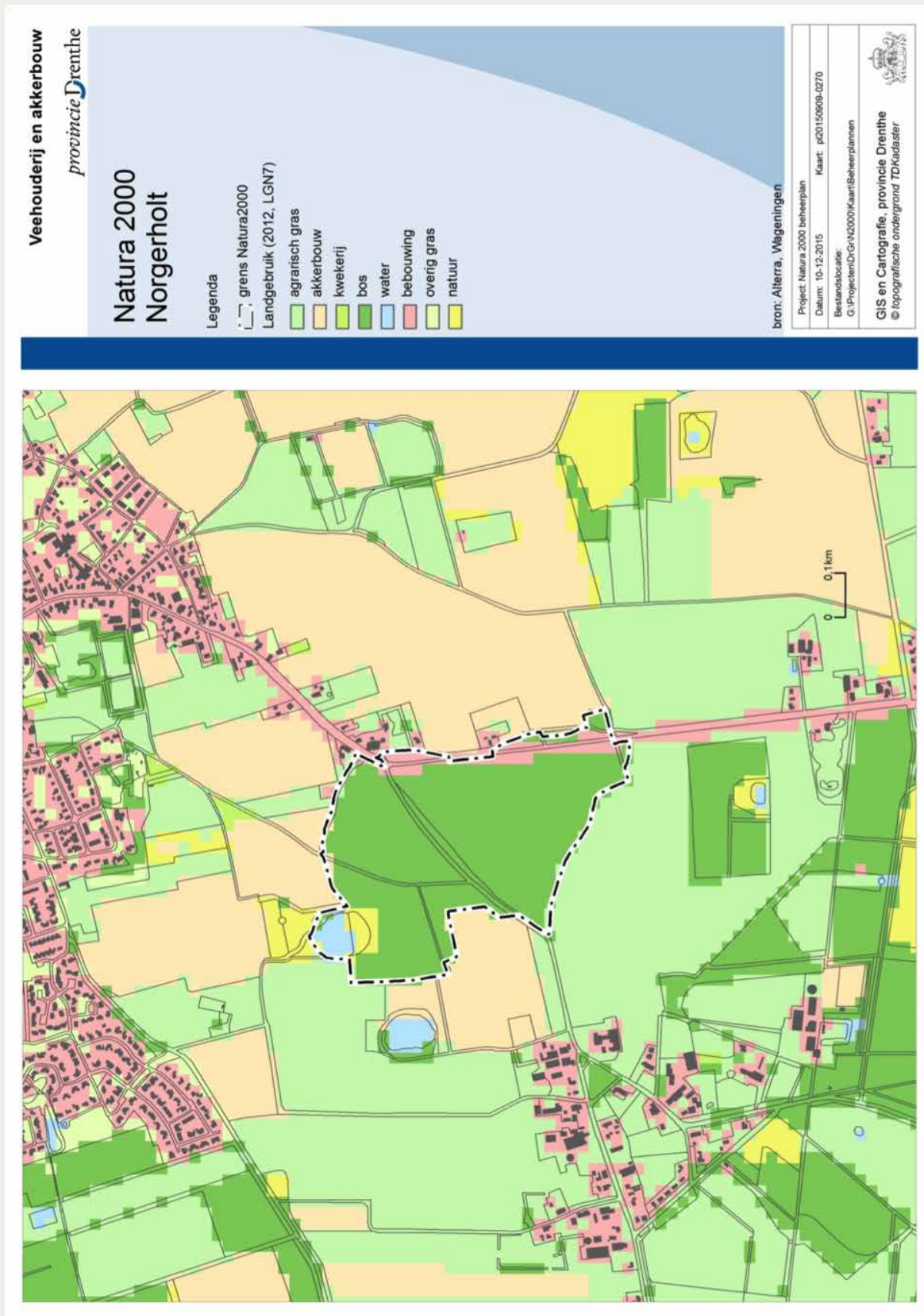
10a Aardkundige waarden

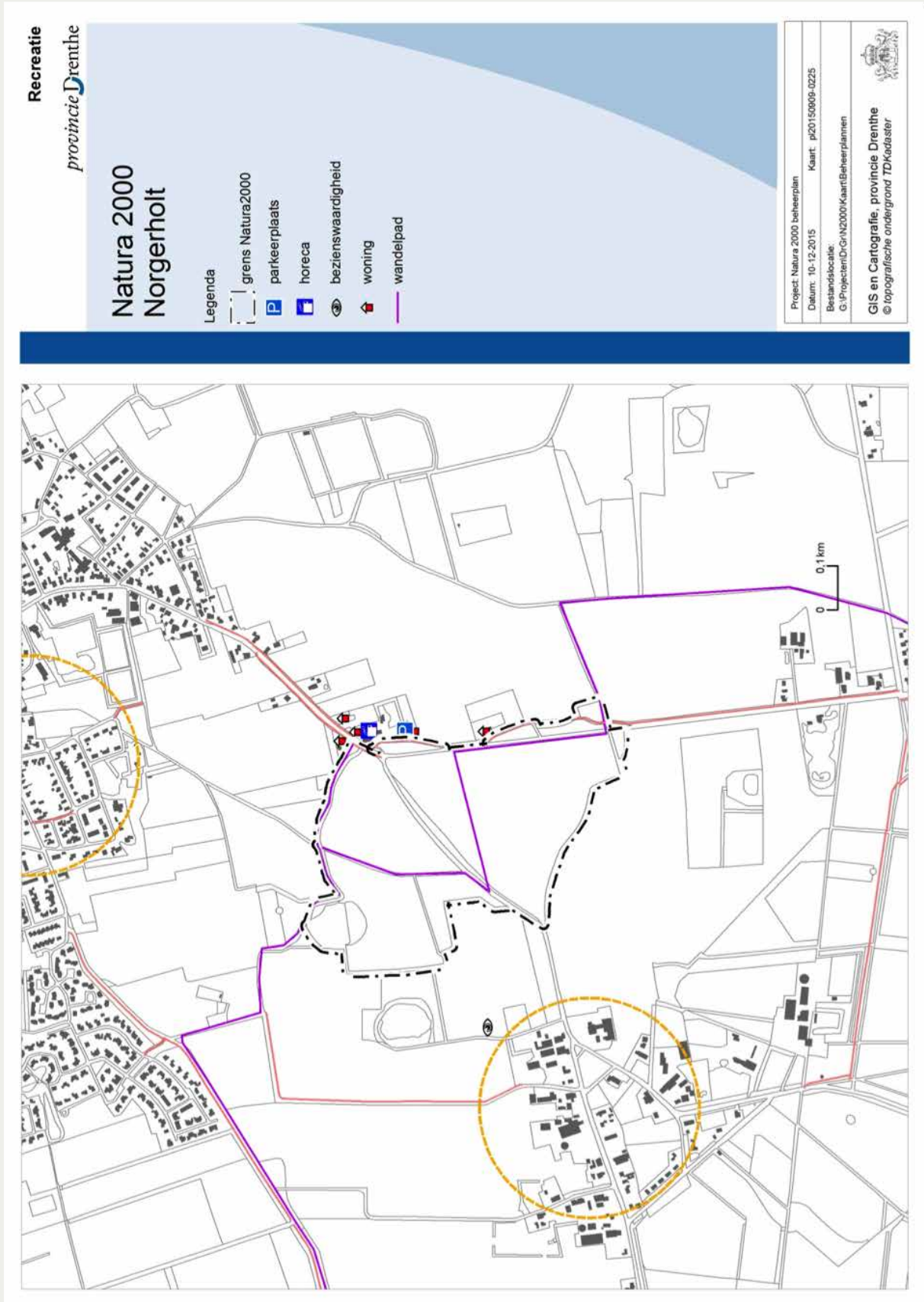
10b Archeologie

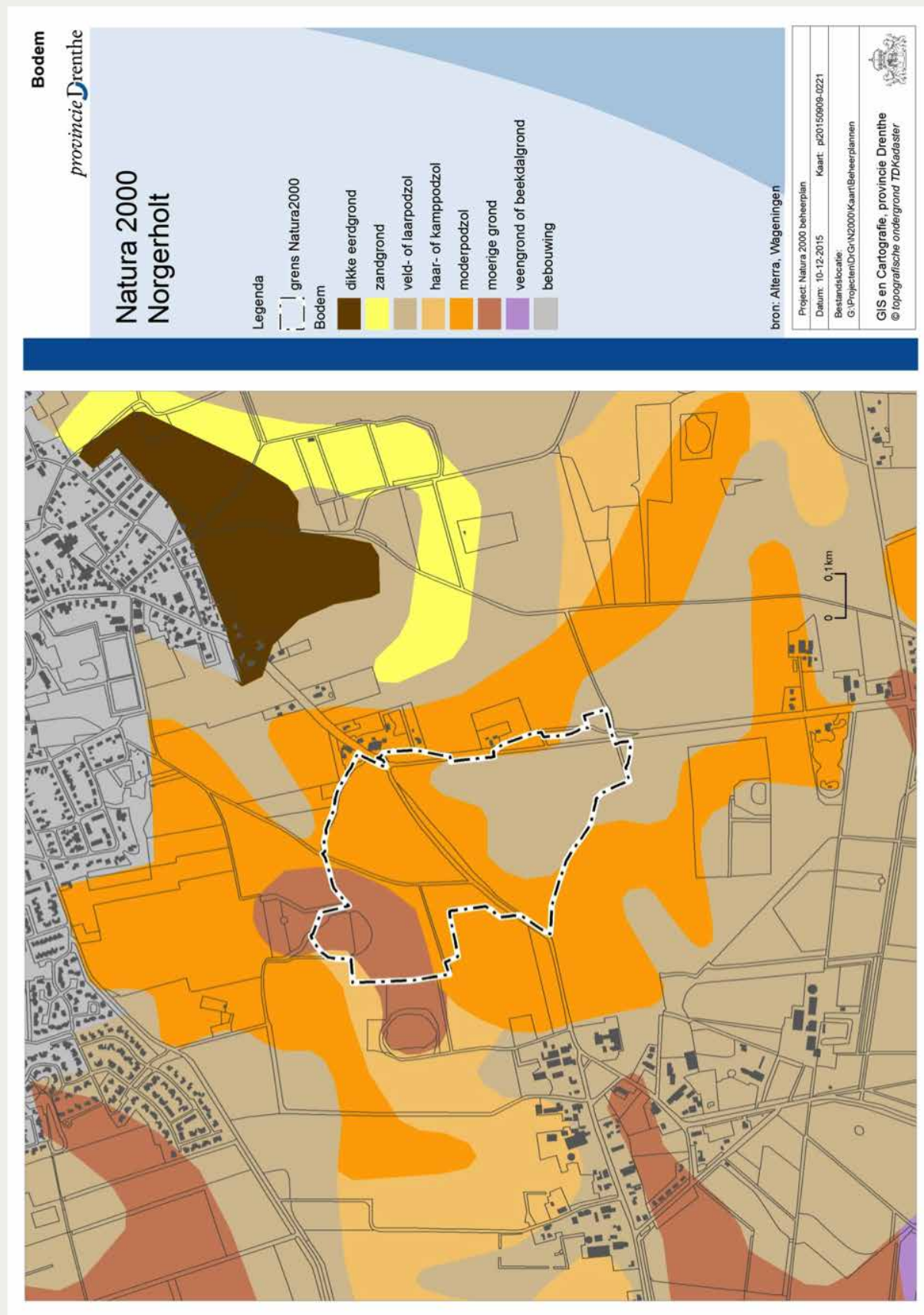
11 Landgebruik

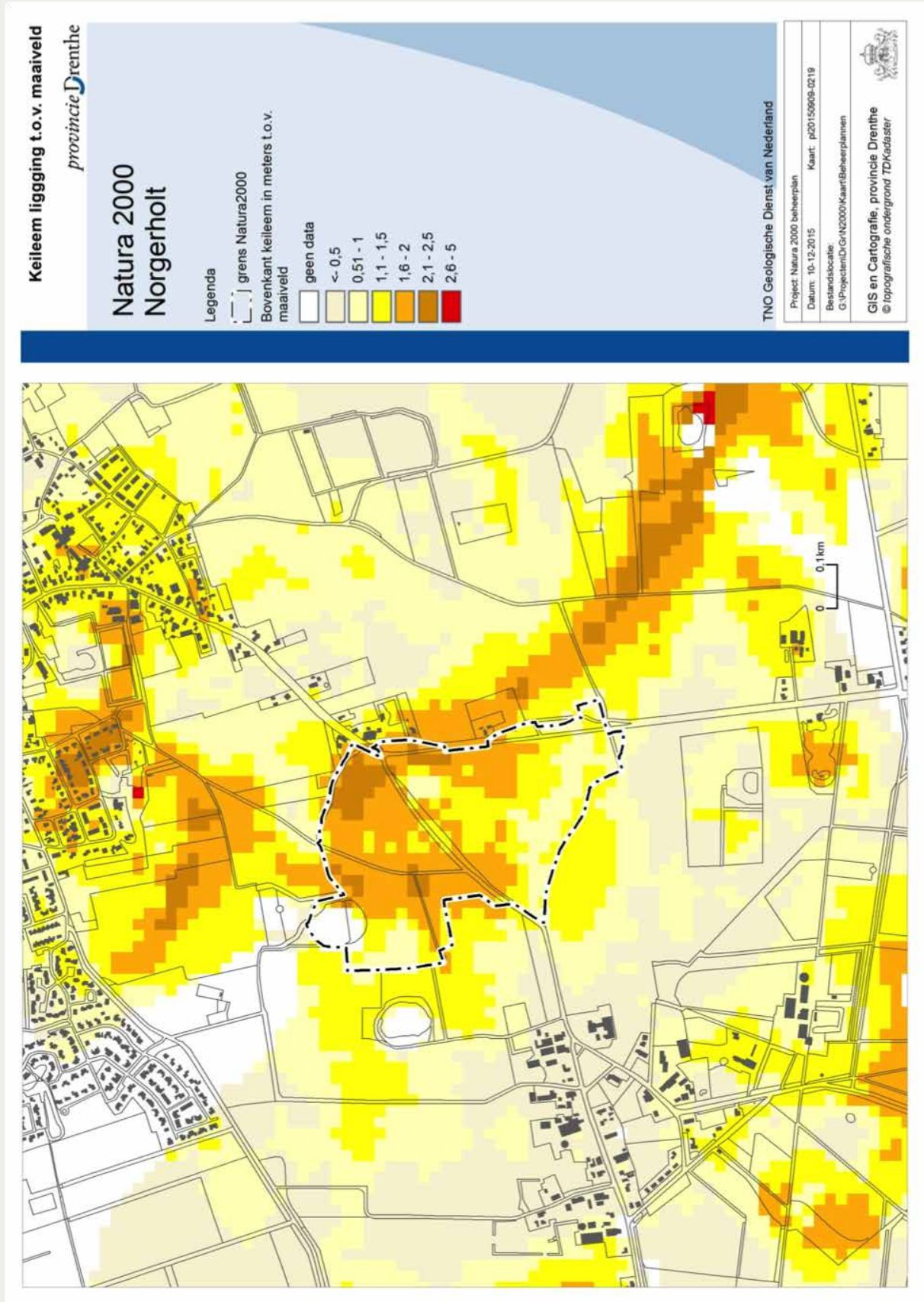
12 Recreatie en bewoning

13a Bodemkaart

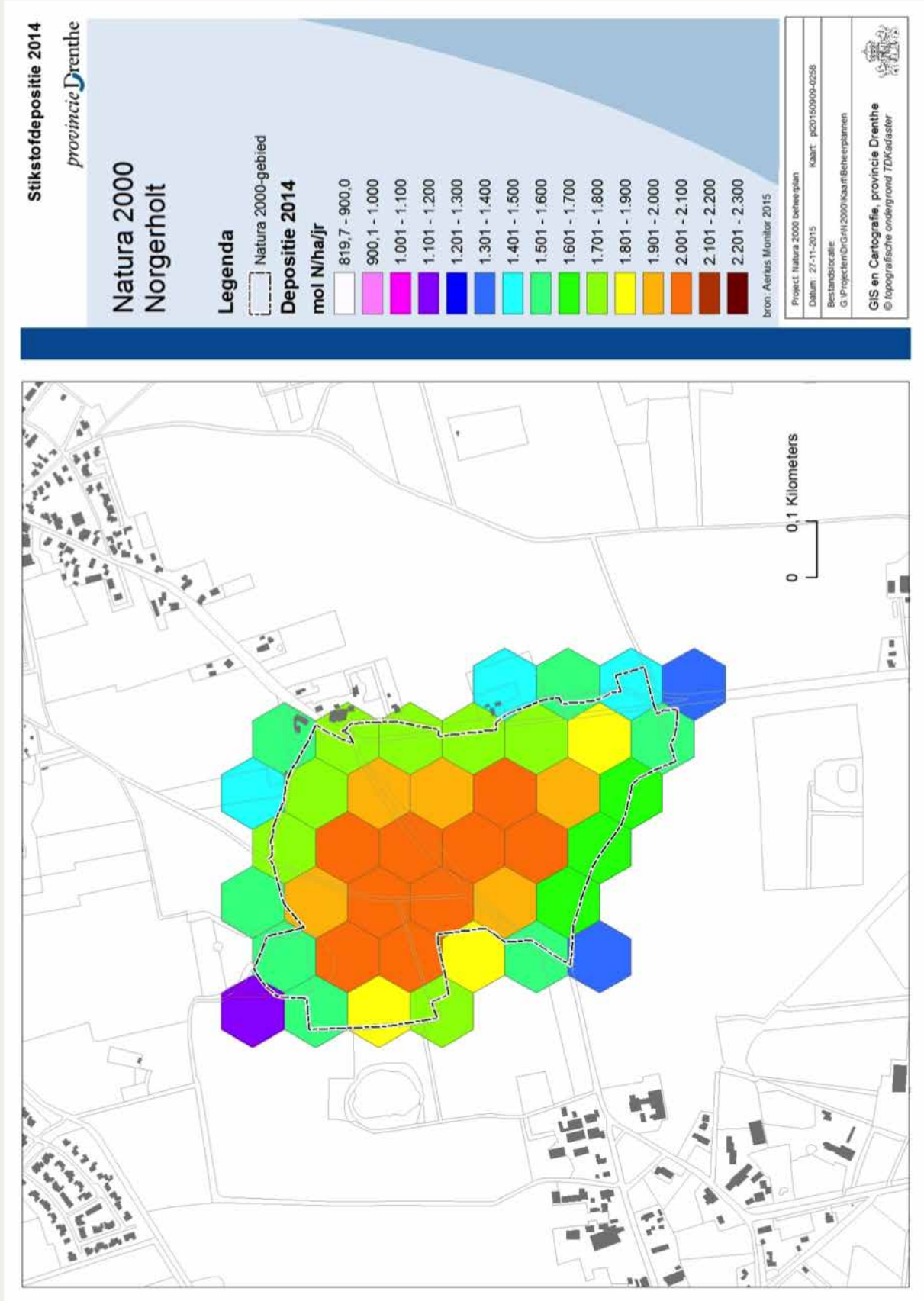
13b Keileemkaart

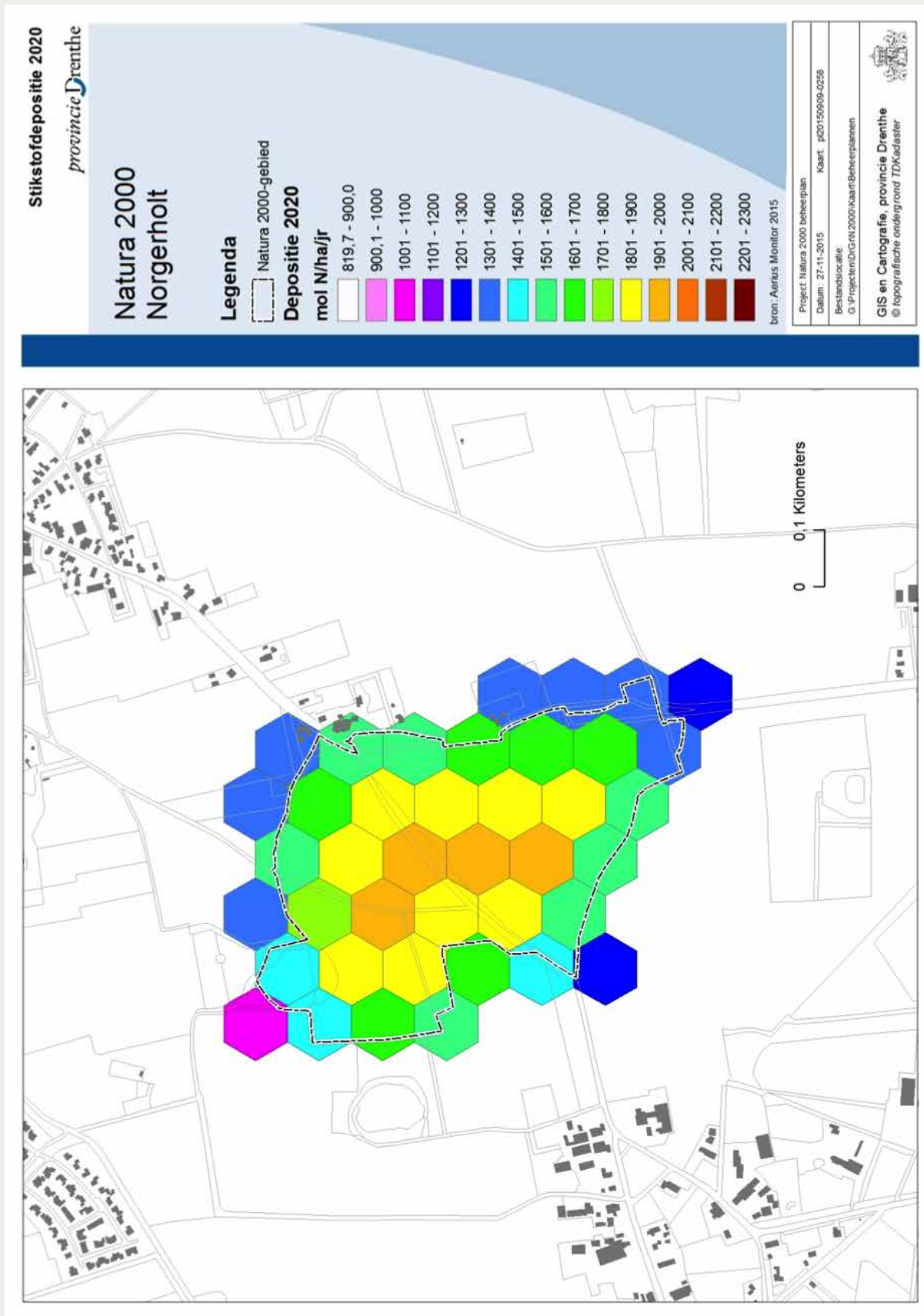

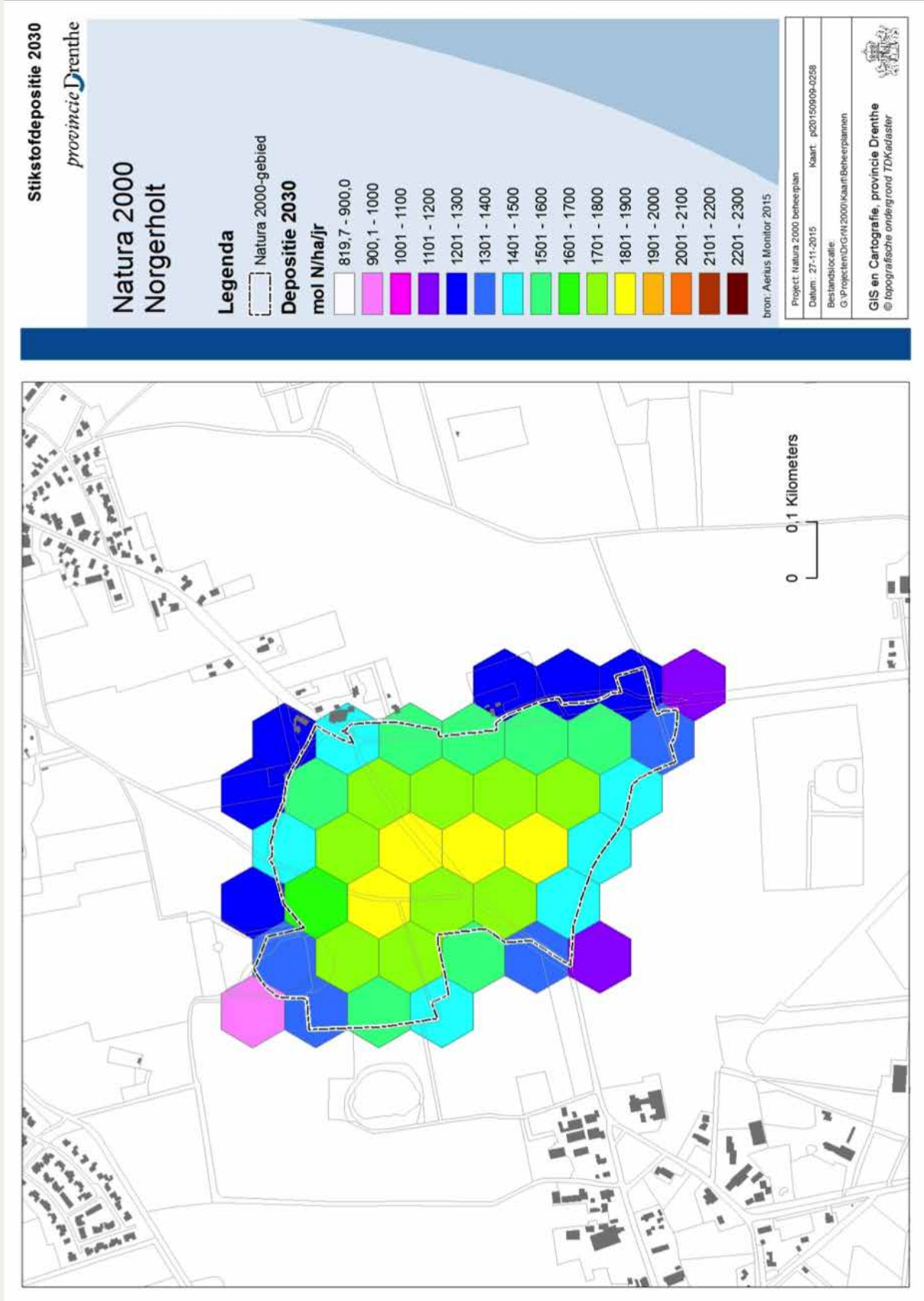
14a Stikstofdepositie 2014

14b Stikstofdepositie 2020

14c Stikstofdepositie 2030

15a **Aanwijzingsbesluit**

www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natura-2000/onze-kroonjuwelen/norgerholt/

15b **Wijzigingsbesluit**

www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natura-2000/onze-kroonjuwelen/norgerholt/

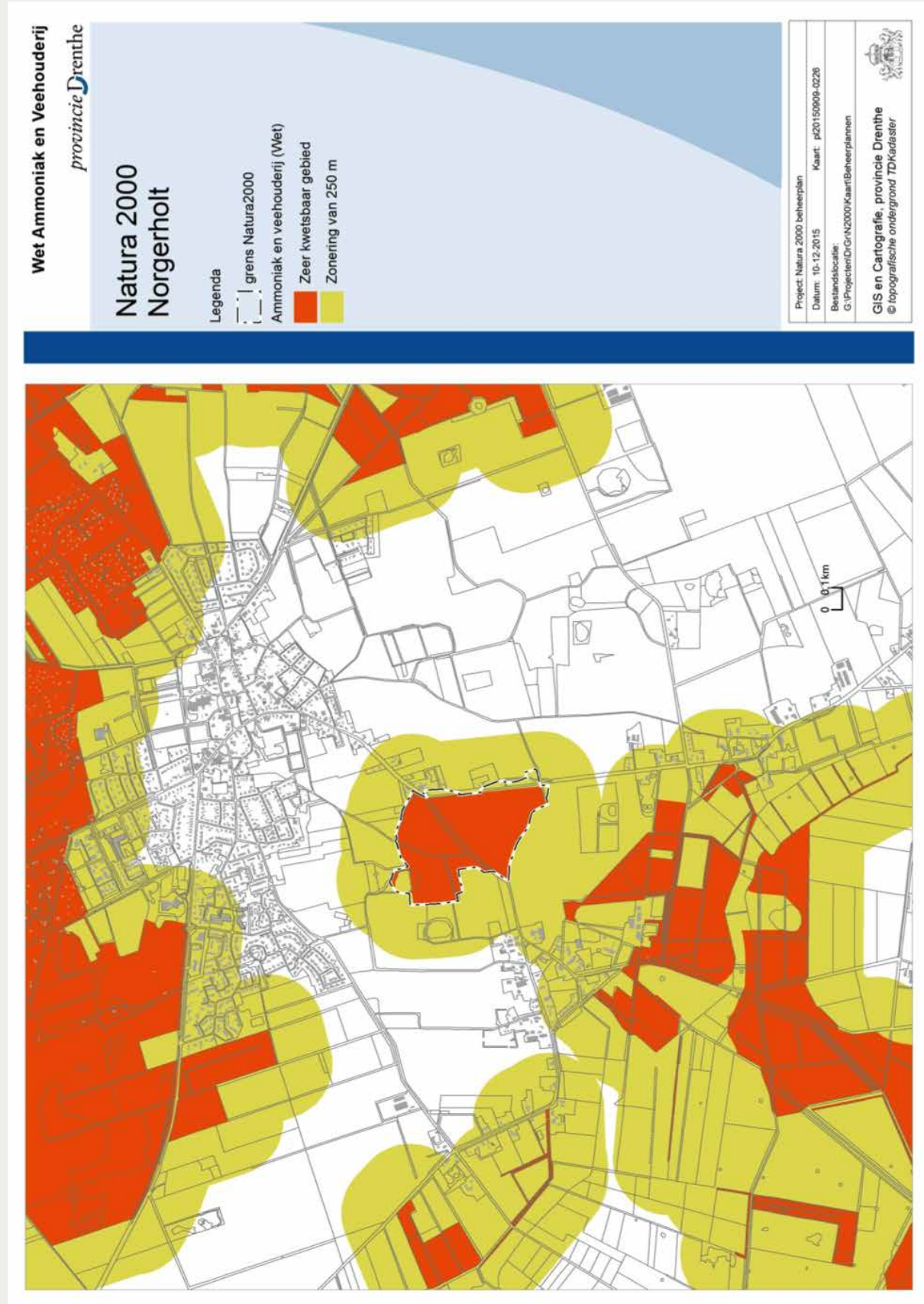
16 Luchtfoto's uit 1952 en 2008

1952 (west boven)

2008 (west boven)

18 Lijst van karakteristieke plantensoorten

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	opmerkingen
Bomen, struiken en lianen		
<i>Acer pseudoplatanus</i>	gewone esdoorn	lokaal
<i>Amelanchier lamarckii</i>	Amerikaans	
<i>Betula pubescens</i>	zachte berk	vooral in Telgenkamp
<i>Corylus avellana</i>	hazelaar	
<i>Crataegus monogyna</i>	eenstijlige meidoorn	
<i>Fagus sylvatica</i>	beuk	verspreid
<i>Hedera helix</i>	klimop	
<i>Ilex europaeus</i>	hulst	
<i>Lonicera periclymenum</i>	wilde kamperfoelie	
<i>Picea abies</i>	fijnspar	verspreid
<i>Prunus serotina</i>	Amerikaanse	
<i>Pseudotsuga menziesii</i>	douglasspar	enkele exemplaren
<i>Quercus robur</i>	zomereik	
<i>Quercus rubra</i>	Amerikaanse	enkele
<i>Rhamnus frangula</i>	sporkehout (vuilboom)	
<i>Robinia pseudoacacia</i>	robinia	lokaal
<i>Sambucus nigra</i>	gewone vlier	lokaal
<i>Sorbus aucuparia</i>	wilde lijsterbes	
<i>Tilia cordata</i>	winterlinde	lokaal
<i>Ulmus spec.</i>	iep	lokaal
Bramen		
	Ned. namen voorlopig (Beek e.a. in voorbereiding)	
<i>Rubus aphidifer</i>		sectie Corylifolii
<i>Rubus arrhenii</i>	witte grondbraam	
<i>Rubus contritidens</i>	mummelschuilbraam	
<i>Rubus drethicus</i>		sectie Corylifolii
<i>Rubus erinacellus (=egregius)</i>	provisorische naam	
<i>Rubus flexuosus</i>	slanghumusbraam	recent niet teruggevonden
<i>Rubus glandithyrsos</i>	rode contrastbraam	
<i>Rubus gratus</i>	zoete haarbraam	
<i>Rubus idaeus</i>	framboos	
<i>Rubus nessensis</i>	vroege rogbrummel	
<i>Rubus pallidus</i>		lok
<i>Rubus pedemontanus</i>	sierlijke woudbraam	
<i>Rubus plicatus</i>	geplooid stokbraam	recent niet gemeld
<i>Rubus pyramidalis</i>	pluimkambraam	
<i>Rubus schlechtendalii</i>	spitse haarbraam	
<i>Rubus silvaticus</i>	donkere bosbraam	recent niet gemeld
<i>Rubus sprengeii</i>	rode grondbraam	

Kruiden

<i>Anemone nemorosa</i>	bosanemoon	
<i>Ceratocarpus claviculata</i>	rankende helmbloem	verspreid
<i>Convallaria majalis</i>	lelietje-van-dalen	
<i>Dryopteris dilatata</i>	brede stekelvaren	
<i>Luzula pilosa</i>	ruige veldbies	
<i>Maianthemum bifolium</i>	dalkruid	
<i>Milium effusum</i>	bosgierstgras	
<i>Molinia caerulea</i>	pijpenstrootje	vooral omgeving Telgenkamp
<i>Oxalis acetosella</i>	witte klavertzuring	
<i>Polygonatum multiflorum</i>	veelbloemige salomonszegel	
<i>Polypodium vulgare</i>	gewone eikvaren	lo
<i>Pteridium aquilinum</i>	adelaarsvaren	
<i>Stellaria holostea</i>	grote muur	
<i>Stellaria nemorum</i>	bosmuur	mogelijk subsp. montana
<i>Vaccinium myrtillus</i>	blauwe bosbes	vooral in Telgenkamp

19 Vogeltellingen in het Norgerholt in de periode 2001-2010

Bron: Meijers, G. 2010: Broedvogels van het Norgerholt in 2010, Norg

Euring- code	soort	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
70	Dodaars *)	0	1	1	1	1	1	0	1	1	0
1610	Grauwe Gans *)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1660	Canadese Gans *)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1700	Nijlgans *)	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
1860	Wilde Eend *)	2	3	3	3	2	3	3	4	4	5
2030	Kuifeend *)	1	1	3	1	2	2	2	2	2	3
2870	Buizerd	1	1	2	2	1	1	1	2	1	2
4240	Waterhoen *)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4290	Meerkoet *)	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1
5190	Watersnip *)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
5290	Houtsnip	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0
6680	Holenduif	6	4	2	1	3	4	4	4	3	4
6700	Houtduif	14	8	12	16	12	18	17	15	14	15
7240	Koekoek	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0
7610	Bosuil	1	0	1	1	0	0	1	1	1	1
8560	Groene Specht	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0
8630	Zwarte Specht	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1
8760	Grote Bonte Specht	10	13	12	13	14	12	14	15	11	10
8870	Kleine Bonte Specht	3	8	4	3	5	3	3	4	4	5
10201	Witte Kwikstaart	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0
10090	Boompieper	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
10660	Winterkoning	39	24	26	28	21	27	28	36	26	21
10840	Heggenmus	4	2	6	2	4	3	3	3	2	1
10990	Roodborst	33	24	23	21	28	31	36	32	35	31
11220	Gekraagde Roodstaart	2	2	0	2	3	1	1	1	1	3
11870	Merel	42	29	31	18	25	21	24	28	27	26
12000	Zanglijster	8	7	6	9	12	9	10	12	8	10
12020	Grote Lijster	7	5	5	5	4	5	5	6	4	6
12500	Bosrietzanger	0	0	1	0	1	1	1	1	0	0
12590	Spotvogel	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
12740	Braamsluiper	2	1	1	1	2	2	1	1	2	1
12750	Grasmus	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
12760	Tuinfluit	5	4	4	5	6	4	3	2	2	4
12770	Zwartkop	16	12	21	22	24	23	11	21	19	21
13080	Fluiter	2	1	1	1	1	0	0	0	0	1
13110	Tjiftjaf	21	10	19	26	20	18	21	17	18	19
13120	Fitis	8	5	2	1	2	4	2	2	2	3
13140	Goudhaan	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0
13350	Grauwe Vliegenvanger	8	12	10	8	11	14	4	3	5	7
13490	Bonte Vliegenvanger	2	2	3	3	1	3	1	1	1	2
14370	Staartmees	4	2	1	2	3	2	0	2	1	1
14400	Glanskop	0	2	3	3	3	3	2	4	2	2
14420	Matkop	4	2	1	2	1	4	3	2	3	1
14610	Zwarte Mees	3	1	1	0	0	0	0	0	0	0

Euring- code	soort	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
14620	Pimpelmees	23	23	30	21	19	26	28	17	20	30
14640	Koolmees	42	35	42	47	47	48	42	40	48	46
14790	Boomklever	13	13	15	11	14	14	10	15	15	14
14870	Boomkruiper	14	18	26	20	30	26	20	26	30	22
15390	Gaai	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3
15490	Ekster	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
15671	Zwarte Kraai	6	3	4	3	4	3	3	2	2	3
15820	Spreeuw	20	13	31	35	40	40	37	40	40	40
15910	Huismus	0	0	0	4	4	3	2	3	2	6
15980	Ringmus	0	0	0	1	0	1	1	0	0	3
16360	Vink	18	16	19	24	24	25	21	26	25	33
16490	Groenling	1	1	1	3	2	3	3	2	2	3
17100	Goudvink	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
17170	Appelvink	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0

* bij het ven

20 Profielendocument habitatype H 9120

<http://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natura-2000/onze-kroonjuwelen/norgerholt/>

21 Monitoringseisen beheertype N15.02

N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos

Er hoeft geen kwaliteitsbepaling te worden gedaan wanneer dit type met minder dan 5 hectare in een gebied aanwezig is.

Afbakening

- Dennen-, eiken-, of beukenbos omvat bossen en struwelen gedomineerd door eiken, dennen, beuken, berken, lijsterbes, ratelpopulier of vuilboom.
- Maximaal 20% van het areaal van het betreffende bosgebied wordt gedomineerd door boomsoorten die oorspronkelijk van buiten Europa zijn ingevoerd, zoals Amerikaanse eik en Douglasspar.
- Op 80% van de oppervlakte wordt geen hout geoogst of is de houtoogst minder dan 20% van de bijgroei. Op de overige oppervlakte kan meer geoogst worden in het kader van omvorming naar een natuurlijker bos.
- Dit beheertype is gelegen buiten het Duinlandschap. Indien het in het Duinlandschap is gelegen behoort het tot het beheertype Duinbos.

Structuur

Het dennen-, eiken- en beukenbos is een vaak gesloten tot soms halfopen bos met een meestal eenvoudige structuur. Wanneer er langdurig niet wordt gekapt of begraasd ontstaat een gesloten bos met een dikke strooisellaag. Doordat de afbraak van strooisel op de veelal zure en voedselarme bodem langzaam gaat, ontstaat een dikke strooisellaag met maar weinig ondergroei. Op leemhoudende bodem is het kronendak minder gesloten en is er minder strooiselophoping, waardoor de ondergroei ook beter ontwikkeld is. Voor extra variatie aan structuur is meestal gericht beheer nodig.

Variatie in het bos door de aanwezigheid van bijvoorbeeld open plekken, dode bomen en een goed ontwikkelde bosrand is van belang voor diverse faunagroepen zoals broedvogels, dagvlinders en zoogdieren.

Binnen het beheertype dennen-, eiken- en beukenbos beslaan uitheemse boomsoorten maximaal 20% van het areaal. De volgende kwalificerende structuurelementen worden onderscheiden ³:

Structuurkenmerken	
Gemengd	> 20% bestaat uit een andere dan hoofdboomsoort
Struweel en open plekken	> 10%
Boomfase	> 10% boomhoogte >20m met 1 boomlaag
Gelaagde boomfase	> 10% boomhoogte >20m met meerdere lagen
Aftakelingsfase	> 10% oud bos met golf van na elkaar afstervende bomen
Dode bomen ⁴	> 4 per hectare
Dode bomen	> 8 per hectare
Dode bomen	> 12 per hectare

Kwaliteitsbepaling

Goed: indien minimaal 6 kwalificerende structuurkenmerken aanwezig zijn waarvan tenminste één van de categorieën dood hout.

Matig: indien minimaal 5 kwalificerende structuurkenmerken aanwezig zijn.

Slecht: indien niet aan de criteria voor de klasse goed of matig is voldaan.

Flora en fauna

Biotische kwaliteit wordt uitgedrukt in het voorkomen van kwalificerende soorten uit de volgende soortgroepen:

³ Structuurelementen in bossen worden niet gekarteerd in geïsoleerde bospercelen < 5 ha.

⁴ Het structuurelement 'dode bomen' kan meer dan eens worden meegerekend: indien er meer dan 12 per hectare aanwezig zijn tellen ook de structuurkenmerken 'dode bomen > 4/ ha' en 'dode bomen > 8/ ha' mee.

Planten:	bochtige klaver, bosanemoon, brede wespenorchis, dalkruid, dennenororchis, dennenwolfsklauw, dubbelloof, Duitse brem, echte guldenroede, fraai hertshooi, gebogen driehoeksvaren, geschubde mannetjesvaren, gewone salomonszegel, grote veldbies, hengel, klein wintergroen, kleine keverorchis, koningsvaren, kranssalomonszegel, lelietje-van-dalen, linnaeusklokje, mispel, ruige veldbies, schaduwkruiskruid, steenbraam, stekende wolfsklauw, stengelloze sleutelbloem, stippelvaren, stofzaad, valse salie, valse zandzegge, wilde narcis s.s., witte klaverzuring, witte veldbies, zevenster, Zweedse kornoelje
Broedvogels:	appelvink, boomklever, boomleeuwerik, fluitier, geelgors, groene specht, kleine bonte specht, middelste bonte specht, raaf, wespendif, wiewaai, zwarte specht

Tot de kwalificerende soorten mogen ook nog 2 extra soorten uit bijlage 1 gerekend worden, indien deze voorkomen in het beheertype.

Kwaliteitsbepaling

- Goed: indien minimaal 6 kwalificerende soorten voorkomen, waarvan ten minste 4 op >15% van de oppervlakte van het beheertype en beide soortgroepen vertegenwoordigd zijn.
- Matig: indien 4-5 kwalificerende soorten voorkomen of indien meer soorten voorkomen, maar niet aan de eisen van klasse goed voldaan wordt.
- Slecht: indien niet aan de klasse matig of goed voldaan is.

Milieu- en watercondities

Externe beïnvloeding

	Goed	Matig	Slecht
Stikstofdepositie	< 10 kg N ha ⁻¹ y ⁻¹	10 - 20 kg N ha ⁻¹ y ⁻¹	> 20 kg N ha ⁻¹ y ⁻¹

Ruimtelijke condities

Wanneer het gebied geïsoleerd ligt en de oppervlakte groter is dan 300 hectare scoort het 'goed'.

Oppervlakte beheertype/ Ruimtelijke samenhang	> 50 ha	5-50 ha	< 5 ha
Onderdeel van samenhangend boscomplex	Goed	Goed	Matig
In nabijheid (binnen 1 km) van andere bossen	Goed	Matig	Slecht
Geïsoleerd	Matig	Slecht	Slecht

Monitoring

Parameter	Methode	Frequentie
Structuurelementen	Bosstructuurkartering	12 jaar
Planten	Inventarisatie kwalificerende soorten	6 jaar
Broedvogels	BMP-B kwalificerende soorten	6 jaar
Stikstofdepositie	Opvragen stikstofdepositie	6 jaar
Ruimtelijke condities	GIS-analyse en veldwaarneming	6 jaar

22 Synopsistabel Beheerplan Norgerholt

Naam gebied: Norgerholt

Datum invullen/vaststelling beheerplan:

provincie Drenthe

Bevoegd gezag:

Habitattypen	Landelijk e staat van instand- houding (SVI)	Doelen in aan- wijzingsbesluit en huidige oppervlakte (ha) en huidige kwaliteit in het gebied				Samenvatting geplande maatregelen							Doel oppervlakte (ha) en kwaliteit na zes jaar			Doel op lange termijn (ca. 15 jaar), de instandhoudin gsdoelstelling
		Doel oppervlakte	Huidige oppervlakte (ha)	Doel kwaliteit	Huidige kwaliteit (matig of goed of matig en goed)	Herstel van structuur door natuurlijke succesie	Verlagen stikstofdepositie door generiek beleid	Verbetering beheer van wegbermen en bosranden	Voorkomen ontwatering	Monitoring van soortenontwikkeling	Monitoring van waterpeilen	Minimale oppervlakte totaal (ha) - aangeven dmv een range	Kwaliteit (goed of matig)	Minimale oppervlakte totaal (ha)	Minimale oppervlakte totaal met kwaliteit goed (ha)	
9120 - Beuken- ikenbossen met ulst	Groen= gunstige staat van instandhouding Oranje = matig ongunstig Rood = zeer ongunstig	=	23	<	Groen	+	+	+	+	0	0	23-25 ha	Groen	23 ha	23 ha	

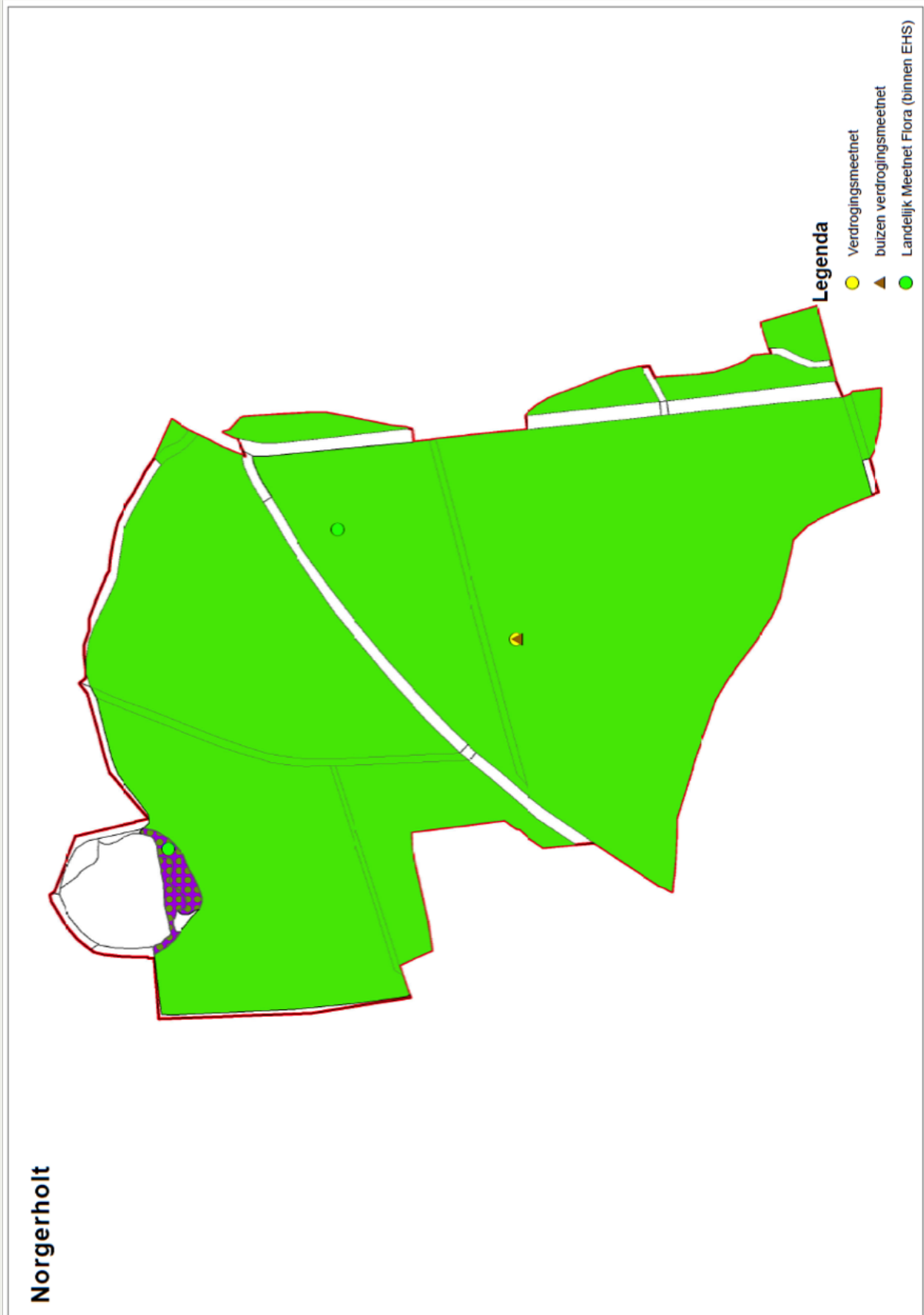
Legenda:

- = gelijkblijvend
- > verhogen/vergroten
- + positief effect op doel
- 0 neutraal effect op doel
- negatief effect op doel

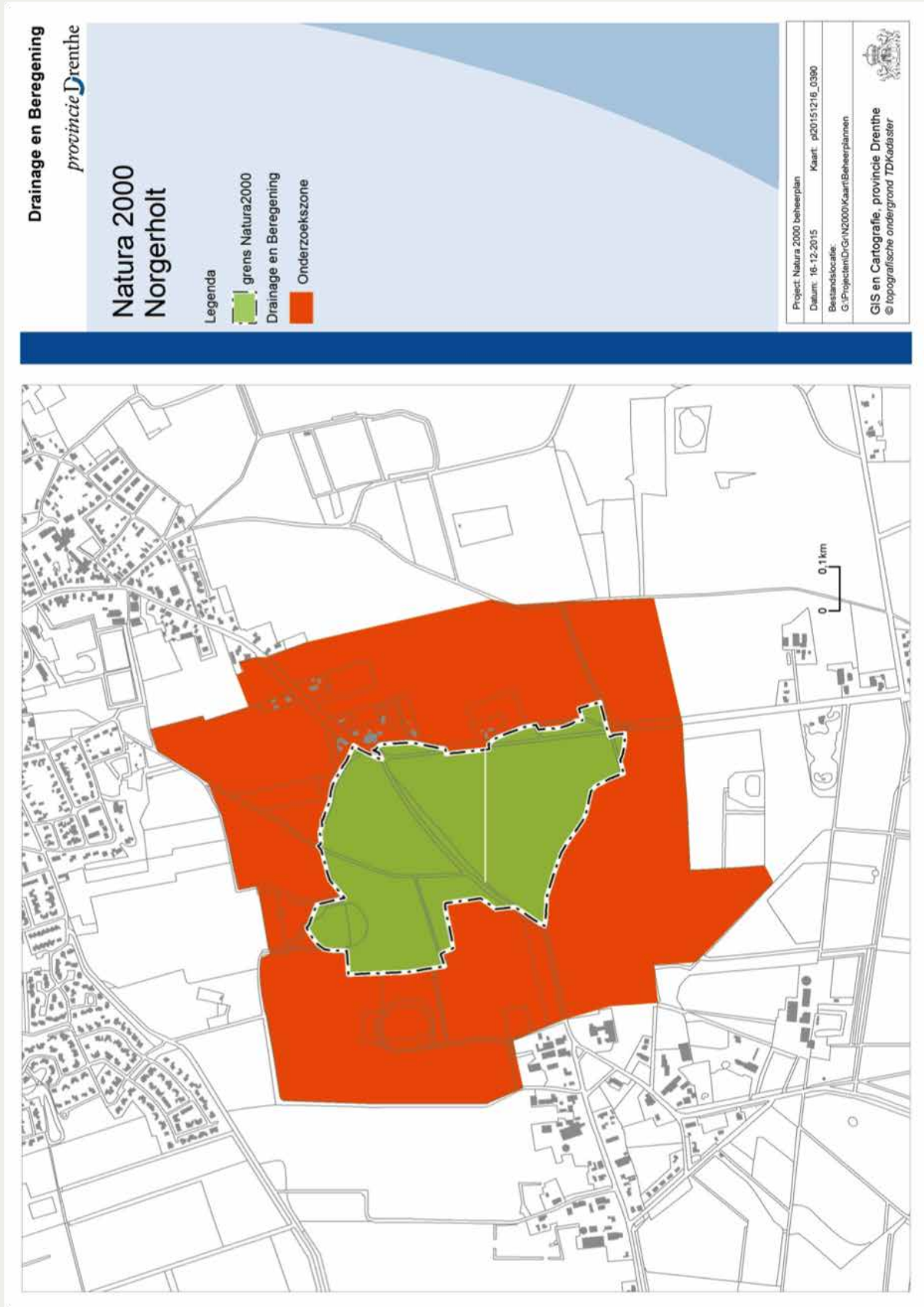
24 Locatie meetpunten verdrogingsmeetnet

Overzicht typische soorten en dekking SNL-monitoring

Habitatype	Soort	Latijnse naam	Soortgroep	SNL	Beheer-type	Opmerking
H9120	Boomklever	<i>Sitta europaea</i> ssp. <i>caesia</i>	Vogels	ja	N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos	
H9120	Dalkruid	<i>Maianthemum</i> <i>bifolium</i>	Vaatplanten	ja	N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos	
H9120	Gewone salomonszegel	<i>Polygonatum</i> <i>multiflorum</i>	Vaatplanten	ja	N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos	
H9120	Hazelworm	<i>Anguis</i> <i>fragilis</i> ssp. <i>fragilis</i>	Reptielen	nee		
H91D0 Hoogveen- bossen	Houtsnip	<i>Scolopax</i> <i>rusticola</i>	Vogels	ja		
H9120	Lelietje-van- dalen	<i>Convallaria</i> <i>majalis</i>	Vaatplanten	ja	N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos	
H9120	Maleboskorst	<i>Lecanactis</i> <i>abietina</i>	Korstmos	nee		
H91D0 Hoogveen- bossen	Matkop	<i>Parus</i> <i>montanus</i> ssp. <i>rhenanus</i>	Vogels	ja		niet voor aangewezen, wel bi
H91D0 Hoogveen- bossen	Smalbladig veenmos	<i>Sphagnum</i> <i>angustifolium</i>	Mossen	nee		niet voor aangewezen, wel bi
H91D0 Hoogveen- bossen	Violet veenmos	<i>Sphagnum</i> <i>russowii</i>	Mossen	nee		niet voor aangewezen, wel bi
H91D0 Hoogveen- bossen	Witte berken- boleet	<i>Leccinum</i> <i>niveum</i>	Paddenstoelen	nee		niet voor aangewezen, wel bi
H9120	Witte klaver- zuring	<i>Oxalis aceto-</i> <i>sella</i>	Vaatplanten	ja	N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos	niet voor aangewezen, wel bi
H9120	Zwarte specht	<i>Dryocopus</i> <i>martius</i> ssp. <i>martius</i>	Vogels	ja	N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos	niet voor aangewezen, wel bi

26 Drainage en beregening: onderzoekszone

27 Verklaring van afkortingen en vaktermen

BKMW -	Besluit Kwaliteitseisen en Monitoring Water
BOA -	Buitengewoon Opsporingsambtenaar
BOR -	Besluit omgevingsrecht
compenserende maatregel -	maatregel die ervoor zorgt dat schadelijke effecten worden tenietgedaan door vervanging van oppervlakte en verbetering van kwaliteit elders
depositieruimte -	alle ruimte voor stikstofdepositie die beschikbaar is voor economische ontwikkelingen
DPG -	Drents Particulier Grondbezit
ecosysteem -	samenspel van planten en dieren in samenhang (evenwicht) met hun omgeving
ecologische herstelmaatregel -	maatregel die ervoor zorgt dat het negatieve effect van te hoge stikstofdepositie (tijdelijk) teniet wordt gedaan door afvoeren van de extra voedingsstoffen of een extra verbetering van de kwaliteit van de natuur
EHS -	Ecologische Hoofdstructuur (opgevolgd door het NNN)
EL&I -	ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
EZ -	ministerie van Economische Zaken
GIS -	Geografisch Informatiesysteem
GVG -	gemiddelde voorjaarswaterstand
habitat -	internationaal gebruikte term voor de aanduiding van het leefgebied van planten- en diersoorten
habitattype -	een abstracte vorm van het leefgebied van planten en dieren, beschreven (gedefinieerd) aan de hand van kenmerkende (typische) eigenschappen, vegetatietypen en soorten
HR -	Europese Habitatrictlijn - Richtlijn 92/43/EEG van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L 206)
infiltratie -	het in de grond wegzakken van (regen)water
instandhoudingsdoel -	omvang en kwaliteit van een aangewezen habitattype of de omvang van een populatie van een aangewezen plant- of diersoort
KDW -	kritische depositiewaarde - de hoeveelheid stikstofdepositie die een habitattype volgens berekeningen aan voorbeeldlocaties kan verdragen zonder in kwaliteit achteruit te gaan (zonder schade aan het ecosysteem)
LNV -	ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit (inmiddels opgeheven)
LTO -	Land- en Tuinbouworganisatie
mitigerende maatregel -	maatregel die de negatieve effecten van een verandering beperkt (verzacht); bij Natura 2000 betekent dit beperking tot een zodanig niveau dat de instandhoudingsdoelen niet in gevaar komen
monitoring -	regelmatig en volgens standaard methodes inventariseren (meten) van eigenschappen en soorten (bodem, water, lucht, planten, dieren, gebruik door mensen)
MOR -	Ministeriële regeling omgevingsrecht
NAP -	Normaal Amsterdams Peil
Natura 2000-gebied -	speciale beschermingszone in de zin van art. 4 van de Europese Habitatrictlijn (HR) en art. 10a van de Natuurbeschermingswet 1998 (NB-wet)

Natuurmonumenten -	verkorte naam van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, eigenaar en beheerder van het Norgerholt
NB-wet -	Naturbescherminswet 1998, in werking getreden op 1 oktober 2005
NNN -	Natuurnetwerk Nederland (opvolger van de EHS)
OBN -	Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit
ontwikkel(ings)ruimte -	het deel van de depositieruimte waarvoor een vergunning moet worden verleend om nieuwe economische initiatieven waar stikstofuitstoot aan te pas komt mogelijk te maken
paleogeografische kaart-	geeft op basis van interpretatie van oudheidkundige- en bodemgegevens de toestand in het verleden weer
PAS -	Programma Aanpak Stikstof - plan van de minister van LNV (nu EZ) om de problematiek rond de te hoge stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden op een bestuurlijk en juridisch verantwoorde manier op te lossen
pleistocene gronden -	gronden die hoofdzakelijk bestaan uit leem- en zandafzettingen uit het Pleistoceen (750.000 tot 10.000 jaar geleden)
PMV -	Provinciale Milieuverordening
Quercion	
robori-petraeae -	wetenschappelijke (internationale) verzamelnaam van de vegetatietypen van de Beuken-eikenbossen
REGIS -	Regionaal Geohydrologisch Informatiesysteem - een model dat de basis vormt voor het maken van schematisaties van de ondergrond, in het bijzonder ten behoeve van landelijke en regionale grondwatermodellen
RIVM -	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne
SNL -	subsidieregeling natuur en landschap - regeling voor het verstrekken van overheidssubsidies voor de aankoop, de inrichting en het beheer van natuurgebieden en voor agrarisch natuurbeheer
stikstofdepositie -	neerslag van stikstofverbindingen vanuit de lucht (droog of nat)
stikstofverbindingen -	dit betreft enerzijds basisch reagerende verbindingen afgeleid van ammonium (NH ₄) en ammoniak (NH ₃), hoofdzakelijk vanuit de landbouw, en anderzijds zuur reagerende stikstofoxiden (NO _x), hoofdzakelijk vanuit verkeer en industrie; de basische verbindingen kunnen via chemische processen ook omgezet worden in zure verbindingen; het effect op de natuur is zowel bemestend (stikstof als voedingsstof voor planten) als verzurend (verlaging van de pH = verhoging van de zuurgraad)
strooiselroof -	verwijderen van strooisel om nutriënten af te voeren
successie -	een ecologisch proces dat wordt gedefinieerd als een merkbare verandering in de soortensamenstelling binnen een habitat. Successie is een gevolg van een verandering in het ecosysteem
SVIR -	Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte
WABO -	Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht
wintereiken-beukenbos -	tegenwoordig meestal aangeduid als Beuken-eikenbos (zie Quercion); wintereiken komen in Nederland heel weinig voor

Boomklever

